

KAMAN NALƏSİNİN SEHİRİ

“Azərbaycan Nəşriyyatı” MMC

Bakı – 2022

K14(22)

Məsləhətçi: **Murad Hüseynov**
Xalq artisti, professor

Redaktoru: **Elxan Cəfərov**

Tərtibçi: **Aslan Kənan**

Kitab Beynəlxalq Muğam Mərkəzinin dəstəyi ilə nəşr olunur

K14(22) Kaman naləsinin şehri – Bakı, “Azərbaycan Nəşriyyatı” MMC, 2022. – 180 səh.

K-----4804000000-014(2022)-----Sifarişlə
M670(07)-2022

ISBN 978-9952-3--046-5

© “Azərbaycan Nəşriyyatı” MMC, 2022.

ÖN SÖZ

Yaylı musiqi alətləri dünya musiqi mədəniyyəti tarixində qədim alətlərdən hesab edilir. Bu səbəbdən, milli musiqi mədəniyyətimizin formalaşması və inkişafında xalq çalğı alətlərinin rolü müstəsnadır.

Təsadüfi deyil ki, el bayramları və tamaşalarında, muğam operaları və konsertlərində, orkestr və ansambllarında ənənəvi çalğı alətlərininin dəst halında və ya solo çalınması, onların hər birinin özünəməxsus ahəngdarlığı adətən xanəndələr tərəfindən oxunan muğamların, müstəqil təsniflərin, xalq mahnlarının ifası zamanı müşahidə olunur.

Hazırda Azərbaycanda daha geniş yayılmış, ilk növbədə, tar, kamança, saz, ud, balaban, ney, qaval, dəf, nağara və qoşanağara kimi çalğı alətlərini qeyd etmək olar. Tar, kamança və qaval alətləri birlikdə isə, Azərbaycan muğam ifaçılığı sənətinin simvoluna çevrilmişdir.

Onların arasında Azərbaycanda ən qədim çalğı alətimiz hesab olunan kamança muğam ifaçılığı sənətində əhəmiyyətinə görə ilk yerlərdədir.

Kamança alətinə dair müvafiq monoqrafiyalar və məqalələrdə dərc olunan kifayət qədər sanballı elmi araşdırımaların, tədqiqat işlərinin aparılmasına baxmayaraq, bu alətin yaranma tarixinə dair kamançanın əcdadı sayıla bilən, müxtəlif fərziyyələrə əsaslanan aşağıdakı alətlər barədə məlumatlar verilir:

- eramızdan əvvəl IV-III əsrlərdə qədim Misirdə yaranmış kamanlı rübab;

- ən qədim növü-hələ beş min il əvvəl şumerlər tərəfindən mizrabla çalınan pandura;

- türk xalqlarında istifadə olunmuş Azərbaycana Sasanilər dövründə farslara keçərək VI-VII əsrlərdə kaman, Sasanilərdən

(VII-VIII əsrlər) ərəblərə keçərək kəmənqə adı adlandırılan qıl qopuz.

Göstərilən yanaşmalardan, qeyd olunan bütün fərziyyələr maraq doğuran və əsaslı hesab olunan konsepsiyadır.

Bununla yanaşı, fikrimcə, kökündə maldarlıq, köçərilik, atıcılıq mədəniyyəti olan xalqların kamanlı alətlərin ilk yaradıcıları olması ehtimalı daha böyükdür. Dünyada atlari ilk ram edən xalq kimi tanınan qədim türk oğuz tayfalarının musiqi mədəniyyətində kamanlı alətlərin olması elmə çoxdan bəllidir. Türk xalqlarının möhtəşəm ədəbi abidəsi sayılan “Dədə Qorqud” dastanında bir çox musiqi alətlərinin adı açıqlanır. Lakin Dədə Qorququn çaldığı qopuz aləti məhz kamanlı alətdir. 2008-ci ildə Qazaxıstanın Alma-Ata şəhərində olarkən Musiqi Alətləri Muzeiniə getdim və orada gördüklərim məni heyrətə gətirdi. Eramızdan əvvəllərə aid müxtəlif növ qədim alətlərlə yanaşı, orta əsrlərə aid musiqi alətlərindən neçəsinin məhz kamanlı alət olmasına şahid oldum. Bu muzeydə Dədə Qorqudun daş abidəsini və onun çaldığı kamanlı qopuzu da nümayiş etdirirlər. Təsadüfi deyil ki, bu gün Qazaxıstanın 15 şəhərində dövlət statuslu Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinin tərkibində kamanlı kobızlar (qopuz) aparıcı yer tutmaqdadır.

Azərbaycana gəldikdə isə, bir çox alımlərin əsərlərində yaylı (kamanlı) çalğı alətlərinin yayılmasının məhz İslam dininin bərqərar olunması və təbliğ olunması ilə Orta əsrlərin qaynaqlarında ən etibarlı mənbələr sayılması barədə fikirlər öz təsdiqini tapır.

Sözügedən yanaşmaların birgə (kompleks şəkildə) baxılması və ya onların əsasında kamançanın əcdadları hesab olunan alətlərin müvafiq əhəmiyyətli təsiri ilə kamançanın yaradılmasına dair fərziyyənin verilməsi maraq doğuran konsepsiyadır.

“Kaman naləsinin sehri” kitabında bu barədə, Azərbaycanda islam dininin xüsusən Orta əsrlərdə intibahi ilə nəticələnən sonrakı inkişaf mərhələsində kamançanın yaranması milli muğam ifaçılığı sənətində rolü, onun əhəmiyyətinə dair bəzi məsələlər araşdırılmışdır.

Burada nümunə üçün Azərbaycanda həmin dövrlərdə icad olunmuş və istifadə edilən çaganə, yektay, qabaq kamanə, çaqanaq, bəm çaqanaq, əhsən vəlləz, qicək, iklik, kamança, bəm kamança, əsa kamança, ney-kamanı (yaxud ney kamançanı) göstərmək olar.

Azərbaycanda milli ənənəvi çalğı alətləri ilə yanaşı, kamanlı (yaylı) alətlərin yayılması barədə məlumatları orta əsrlərdə fəaliyyət göstərən dünya əhəmiyyətli şairlərimizin fars dilində Qət-ran Təbrizi (1010-1080), Məhsəti Gəncəvi (1089-1183), Əbü'lüla Gəncəvi (1096-1159), Xaqani Şirvani (1126-1199), Fələki Şirvan-i (1126-1160), Nizami Gəncəvinin (1141-1203) əsərlərində, müasir dövrümüzdə isə, kamançanın Azərbaycanda geniş yayılmasının barədə biz Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərəfli yer tutan və böyük simalardan biri hesab olunan Mirzə Ələkbər Sabirin və Mikayıł Müşfiqin yaradıcılığında görə bilərik.

Kitabda XIII əsrдə müsəlman musiqi elminin intibahında müstəsna rol oynamış bu sahədə konseptual əsərlərin müəllifi hesab olunan - (**notlaşdırılmış yazılarla 12 İad əsasında**) yeni musiqi sisteminin yaradıcısı, Urmıya şəhərində 1216-cı ildə anadan olmuş Səfiəddin Urməvinin, yüz ildən sonra onun musiqi elminin bu janrıñ təkmilləşdirilməsi (ilk növbədə 12 müğama əsaslanan icad etdiyi “24 şöbə nəzəriyyəsi”) ilə Yaxın və Orta Şərqi ölkələrində məşhurlaşmış və geniş şöhrət qazanmış, böyük həmyerlimiz - orta əsrlərdə Azərbaycanın məşhur elm və mədəniyyət mərkəzi sayılan Marağa şəhərində 1353-cü ildə anadan olmuş Əbdülləqədir Marağayının yaradıcılıq fəaliyyəti xüsusən qeyd olunmuşdur.

Göstərilən “musiqi binasının sütunları”nda qurulan Azərbaycan müğamının yaranması, yayılması və inkişafi XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatının, Qarabağ ədəbi mühitinin inkişafında müstəsna rol oynayan şəxsiyyətlərdən biri, dövrünün ensiklopedik biliyə malik alim, şair, rəssam, xəttat, görkəmlı musiqiçi və musiqi nəzəriyyəçisi, əsərlərində ayrı-ayrı müğamların, bəzi dəstgahların mənşəyi və onların adlarının kökü

haqqında məsələləri araşdırın, muğamların şeir mətnləri ilə əlaqəliliyi, ifaçı ilə dinləyicinin qarşılıqlı münasibətləri, akustika baxımından onların optimal yerləşməsi problemlərinə toxunan və həmin əsərlərdə ilk dəfə olaraq, dəstgah terminindən istifadə edən Mir Möhsün Hacı Seyid Əhməd oğlu Nəvvab Ağamirzadənin (1833-1916) fəaliyyəti barədə məlumatlar verilmişdir.

Burada əruz vəzni ilə yazılan şeirlərə əsaslanan Azərbaycan muğamının yaranması və yayılması nəticəsində bir sıra çalğı alətləri kimi, təkamül və inkişaf mərhələlərini keçən, xordofonlu qrupun yayla səsləndirilən telli alətlər sırasına öz yerini tapan kamançanın da təkmilləşdirilməsi və müəyyən dəyişikliklərə məruz qalması göstərilmişdir.

Belə ki, Orta əsrlərdə təqdim olunan əsasını tapmış tarixi mənbələrdən (sənədlərdən) məlum olur ki, kamança əvvəlcə bir simli, XVI əsrə isə üç simli olmuşdur. Sonradan kamançanın təkmilləşdirilməsi nəticəsində bu alətin ifaçılıq imkanlarının dörd (beş) simə çatdırılması, onun mahir kamanşa ifaçıları haqqında məlumatlar verilmişdir.

Kitabda XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda xanəndəlik sənətinin inkişafı müvafiq olaraq çalğı musiqi alətlərinin geniş yayılması və bununla da milli məfkurənin sütunu hesab olunan muğam sənətinin tam bərqərar olmasının zəruriliyi və sazəndə dəstəsində kamançanın əhəmiyyətinin artırılması və göstərilən dövrdə Ələsgər, Sadıqcan, Məşədi Zeynal, Cavad bəy Əlibəyoğlu, Mirzə Mənsur Mənsurov, Məşədi Cəmil Əmirov, Şirin Axundov, Qurban Pirimov kimi tarzənlər, Qaraçı Hacı bəy, Qulu Əliyev, Rasim Şirinov və Böyükkişi Əliyev kimi məşhur kamança ifaçılarının yetişməsi barədə qeyd olunmuşdur.

Belə ki, əvvəllər sazəndə dəstəsində istifadə olunan tar, kamança və balaban, təsnif və rənglərin ifa olunmasında dairə və qoşanağara məşhur tarzən Sadiq Əsəd oğlunun alətdə apardığı yenidənqurma işlərindən sonra artıq gur səsli qoşanağara xanəndənin əlində tutduğu incə səsli qavalla əvəz olunmuş və xanən-

də tarzən və kamançaçıdan ibarət olan sazəndə dəstəsi bu günə qədər fəaliyyət göstərir.

Kitabda həmçinin müasir ansambl və orkestr rəhbərləri tərəfindən kamançanın geniş yayılması, gələcəkdə kamançanın orkestrdə birinci yer tutacağına əmin olduğu barədə fikirlər dahi bəstəkar, müsiqisünas-alim, görkəmli ədib və publisist, pedaqoq, mütərəqqi maarifçi və ictimai xadim, peşəkar klassik müsiqimizin banisi Üzeyir Hacıbəyovun (1885-1948) müasir Azərbaycan xalq çalğı alətlərinə aid ilk elmi araşdırımalarında öz əksini tapmışdır.

Bu fikirlər Ü.Hacıbəyovun, S.Rüstəmov və M.Maqomayevin yorulmaz fəaliyyəti və səyləri hesabına 1931-ci ildə Azərbaycanda ilk notlu Xalq çalğı alətləri orkestri təşkil edilməsi ilə nəticələnmiş və kitabda orkestrin və milli alətlərimizin inkişafında Səid Rüstəmovun müstəsna fəaliyyəti qeyd olunmuşdur.

Həmçinin Cəvahir Həsənovanın “Kamança məktəbi” (1940) dərsliyindən sonra nəşr olunan Ramiz Mirişli (1970), R.Rəcəbova, O.İmanova (2005), R.İmanov, O.İmanova, R.Rəcəbova və D.Quliyevin (2013) və başqalarının nəşr etdirdikləri “Kamança məktəbi” dərslikləri bir-birindən fərqli və özünəməxsus cəhətləri ilə nəşr olunmasına baxmayaraq, əsas forma kimi Cəvahir xanımın dərsliyi əsasında hazırlanması barədə məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Bundan başqa, təqdim edilən “Kaman naləsinin sehri” adlı kitabında sanballı elmi əsərlərə əsaslanan kamançanın yaranma tarixi, mənşəyi, bu alətin Azərbaycanda müğam sənətinin formallaşması və inkişafında oynadığı müstəsna rolu ilə yanaşı, bir sıra ustad kamança ifaçılarının yaradıcılığı, xüsusən də postsovət məkanında fəaliyyət göstərən respublikamızda və onun kənarında şöhrət tapmış məşhur kamança ifaçıları haqqında məlumatlar öz əksini tapmışdır.

Son illərdə fəxri adlar almış, respublikamızda və kənarda tənmiş kamança ifaçılarının adlarına diqqət yetirsek, onların arasında görkəmli kamança ifaçısı, Xalq artisti Habil Əliyev, xalq

artistləri Fəxrəddin Dadaşov, Ağacəbrayıl Abasəliyev, Munis Şərifov, Elşən Mansurov, əməkdar artistlər Mirnazim Əsədullayev, Elnur Əhmədov, Toğrul Əsədullayev və İsmayıł Həmidov kimi başqa mahir kamança ifaçılarının həm tədrisində, həm də təbliğində əvəzsiz xidmətlərini qeyd edə bilerik.

2002-ci ildən başlayaraq dövlət səviyyəsində musiqi mədəniyyətimizin inkişafına əsaslı dəstəyin verilməsi ilə həyata keçirilən muğam layihələrində kamançanın muğamların ifasında əhəmiyyətinin artması ilə əlaqədar, alətşünaslıq elmində bu alətlə bağlı elmi işlərin tədqiq olunmasına xüsusi önəm verildiyindən milli musiqi alətlərimizin yaradılması, inkişafına dair konseptual əsaslarla aidiyyəti üzrə təqdim olunmuş elmi işlərin təsdiqi ilə bağlı bu taleyüklü proseslər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın böyük səyi, apardığı məqsədyönlü, ardıcıl və uğurlu dövlət siyaseti nəticəsində möhtəşəm davamını tapdı və Azərbaycan musiqi sənətinin əsas istiqamətləri - muğam sənəti 2003-cü ildə, aşiq sənəti 2009-cu ildə, Azərbaycan tarı və onun ifaçılıq sənəti 2012-ci ildə, kamança simli musiqi alətinin hazırlanması və onun ifaçılıq sənəti 2017-ci ildə UNESCO-nun Qeyri-Maddi Mədəni İrs üzrə Ümumdünya Siyahısına daxil edilmişdir.

Bu da öz növbəsində, xalqımızın milli məfkurəsinin formalasdırılması və inkişafını müəyyənləşdirən muğam və aşiq sənəti, tar və kamançanın, onların ifaçılıq sənətinin belə mötəbər səviyyədə tanınmasını təmin edən və mədəni irsimizi ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən aparılan həqiqi tarixi hadisələri təhrif edən əsassız iddialardan və nəzəriyyələrdən qoruyan millətimiz üçün çox mühüm və vaxtında əhəmiyyətli zirvələrin əldə olunmasıdır.

**Sərdar Fərəcov,
Üzeyir Hacıbəylinin Ev-Muzeyinin direktoru,
Xalq artisti**

Kamançanın yaranması, milli muğam ifaçılığı sənətində onun əhəmiyyəti və inkişafına dair bəzi məsələlər

Müstəqillik əldə edildikdən sonra milli təfəkkürün öz köklərinə qayıtmaqla formalaşması (bərpası) və inkişafi ilə bağlı dövlət siyasetinin aparılması onun mühüm sütunu hesab olunan muğam sənətinin konseptual əsaslarının yenidən baxılmasını zəruri etmişdir.

Bu səbəbdən, Azərbaycanda muğam sənətinin formalaşması və inkişafına misilsiz xidmət göstərən musiqi elminin korifeyləri - ilk növbədə Səfiyəddin Urməvi, Əbdülqadir Marağayı, Mir Möhsün Nəvvab, Üzeyir Hacıbəyli və Əfrasiyab Bədəlbəylinin yaradıcılığının, xüsusən də Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin yaranması, inkişaf tarixi, təsnifatı, spesifik quruluşu, ölçüləri, texniki imkanları və ifa uyğunluğuna dair aparılmış mühüm tədqiqatların öyrənilməsi, araşdırılması və tətbiqinə strateji önəm verilmişdir.

Üzeyir Hacıbəyli “Osnovi Azerbaydjanskoy narodnoy muziki” əsərində qeyd etmişdir ki, Yaxın Şərqi xalqlarının musiqisinin nəzəri və praktiki inkişafi tarixində aparıcı yer tutmuş iki dünyaşöhrətli Azərbaycan alimi olmuşdur: Səfiyəddin (Urmiyadan) - XIII əsr və Əbdülqadir Marağayı (Marağadan) - XIV əsr. XIX əsrin alimi - musiqişunas Nəvvab Mir Möhsün Hacı Seyid Əhməd oğlu Qarabaği (Şuşadan) yuxarıda göstərilən alimlərin əsərlərinə əsaslanaraq özünün “Vüzuhül - ərqam” adlı broşüründə (musiqi terminlərinin izahı) Yaxın Şərqi xalqlarının qədim musiqisindən bəhs edir. [1, səh. 10]

Hazırda el bayramları və tamaşaları, muğam operaları və konsertləri orkestr və ansamblarda ənənəvi çalğı alətlərinin dəst halında və ya solo çalınması, onların hər birinin özünəməxsus ahəngdarlığı, adətən, xanəndələr tərəfindən oxunan muğamların, müstəqil təsniflərin, xalq mahnılarının ifası zamanı

müşahidə olunur. Burada Azərbaycanda daha geniş yayılmış, ilk növbədə tar, kamança, saz, ud, balaban, ney, qaval, dəf, nağara və qoşanağara kimi çalğı alətlərini qeyd etmək olar. Onların arasında da kamançanın əhəmiyyəti barədə xüsusi yer ayırmış lazımdır.

Əfrasiyab Bədəlbəylinin “Musiqi lügəti”ndə kamança aşağıdakı kimi təsvir olunur. Kamança - simli musiqi aləti. Çanağı kürəvi, qolu pərdəsiz membranı (üzü) balıq dərisindən, ya da qaramal ciyərinin pərdəsindən çekilir. Ağac çubuğa (yay) bağlanmış bir çəngət at tükünün tutamı simləri səsləndirir. Kamança əvvəllər üç simli olmuş, hazırda dörd simlidir. Kamança ən qədim Azərbaycan musiqi alətlərindən biridir. Kamançadan istər solo, isterse də sazəndələr dəstəsi tərkibində ansambl musiqi aləti kimi istifadə olunur. Son dərəcədə təsirli tembri olan kamança lirik musiqi ilə gözəl təsir bağışlayır [2, səh. 43].

İlk telli çalğı alətlərinin yaranma tarixini dəqiq təyin etmək mümkün olmasa da, lakin quruluşunun sadəliyinə görə, onun kifayət qədər qədim dövrə (alətlərin təxmini yaranma tarixini müəyyənləşdirmək üçün kaman və oxun kəşf olunma dövrünə) aid edilməsi barədə fərziyyə yürütülmək olar.

Kamança alətinin tədqiqinə dair kifayət qədər, özündə dərin fəlsəfəni daşıyan, ciddi elmi əsərlərin, məqalələrin yazılmamasına baxmayaraq, bu alətin yaranması ilə bağlı müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Bu yanaşmalar barədə fikirlər bir çox alimlərin yazılarında öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Milli Konservatoriyanın dosenti Seyidova Yaqut Şixseyid qızı “Kamançanın Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında rolu” məqaləsində kamançanın yaranmasına dair müzakirə obyekti hesab olunan yanaşmaları qeyd etmişdir.

“...Belə ki, eramızdan əvvəl IV-III əsrlərdə qədim Misirdə yaranmış kamanlı rübabdan IX-XII əsrlərdə Azərbaycanda istifadə edilmişdir. Ehtimala görə, bu alət kamançanın əcdadı sayıyla bilər. Bəzi türk mənbələrinə görə, kamanlı alət olan və müa-

sir kamançanı xatırladan pandurun ən qədim növü-hələ beş min il əvvəl öncə şumerlər tərəfindən mizrabla çalınan növü yaranmışdır.

Başqa bir məlumata görə, türk xalqlarında istifadə olunmuş qıl qopuz aləti Azərbaycan ərazisində Sasaniłər dövründə farslar keçərək VI-VII əsrlərdə kaman, kəman Sasaniłərdən (VII-VIII əsrlər) ərəblərə keçərək kəmənqə adı altında istifadə olunmuşdur. Orqanoloqların verdikləri təsnifatlar göstərir ki, ərəblər-də istifadə olunan kəmənqə xeyli kiçik çanağa (Hind və kakos qozundan hazırlanığı üçün), uzun qola malik bir alət imiş.” [3]

Göstərilən yanaşmalardan fikrimizcə, kamançanın yaranması konsepsiyasına dair daha əsaslı fərziyyələrin yürüdülməsi və bununla da daha etibarlı mənbənin müəyyən edilməsi üçün Azərbaycanda xordofonlu alətlər qrupuna daxil olunan simli çalğı alətlərinin, onların ifa tərzinə görə, dörd qrupa bölünməsi-ni nəzərə almaq lazımdır:

1. Mizrabla ifa edilənlər: pandur, tar, saz, ud, qanun;
2. Yayla (Kamanla) ifa edilənlər: rübəb, kamança, çəqanə;
3. Barmaqla ifa edilənlər: çəng, şirvan tənburu;
4. Ağac toxmaqla (çubuqla) ifa edilənlər: səntur. [4]

Yəni mizrabla ifa edilən pandurdan fərqli olaraq, kamança da rübəb kimi yayla (kamanla) səslənən alətdir.

Burada 3-cü qrupa aid olunan qıl qopuz və kəmənqə alətləri də əlavə olunmalıdır.

Azərbaycana gəldikdə isə, bir çox alimlərin əsərlərində yaylı (kamanlı) çalğı alətlərinin geniş yayılması məhz orta əsrlərin ən etibarlı mənbələr hesab olunan qaynaqlarında öz təsdiqini tapır. [3, 5, 6, 7, 8, 36]

Göstərilən yanaşma Azərbaycanda VII əsrədək yaylı (kamanlı) çalğı alətlərinin geniş yayılması barədə etibarlı mənbələrin olmaması və ya islam dininin yarammaması ilə izah edilir. Yəni burada oğuz türklerinin V-VII əsrlərdə tyrk xaqqılığının yaradılması və Qafqazda, o cümlədən indiki Azərbaycanda məskunlaşması

və Tanrıçılığın qismən bərqərar olunması səbəbindən qıl qopuz alətinin yayılması məhdud şəkildə müşahidə edilirdi.

Yaqut Şıxseyid qızı Seyidova sözügedən əsərdə, Üzeyir Hacıbəyliyə istinad edərək, həmçinin Azərbaycanda kamançanın yayılmasına dair başqa bir məlumatı bizə çatdırır. ”Üzeyir Hacıbəyli yazır ki, alman bəstəkarı və tarixçisi Avqust Ambros ərəblərdə 14 növ kamançanın olduğunu xəbər verir. Ərəblər VII əsr-dən Azərbaycanda olmuş və bir neçə əsr burada hökmranlıq etmişlər. Deməli, kamançanın ən azı ilk orta əsrlərdə bu ərazidə səslənməsi elə bir şübhəyə səbəb ola bilməz.” [3]

Nəticədə, başqa ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da məskunlaşan ərəblər İslam dinini öz milli musiqi alətlərinin, o cümlədən yaylı (kamanlı) rübəbin, kəmənqənin və başqa növ yaylı (kamanlı) alətlərin vasitəsi ilə yaymaqla təbliğ edirdi.

Belə olan halda, Azərbaycanda biz İslam dinini yayan və təbliğ edən kamançanın yaranmasına təsir göstərən bir neçə yaylı (kamanlı) çalğı alətlərinin adını çəkə bilərik.

Azərbaycanda islam dininin xüsusən orta əsrlərdə intibahi ilə nəticələnən sonrakı inkişaf mərhələsi ənənəvi milli çalğı alətlərinin məhz muğamın ifası təbliğ və yayılması müşahidə olunurdu.

Bunların nəticəsi olaraq, ”Azərbaycan ənənəvi çalğı alətlərinə (tar, kamança, saz, ud, balaban, ney, qaval, nağara və b.) tam şəkildə yalnız muğamın ifası zamanı rast gəlinir. Onların hər birinin özünəməxsus ahəngləri muğamların məzmununun açılmasına və ritmlərin hasil olunmasında əvəzsiz yeri vardır”. [13 səh.6]

Beləliklə, dünyada islam dininin bərqərar olunması uğrunda müsəlmanların böyük əzm və şücaətlə qeyri-müsəlman ölkələri ilə apardığı müharibələr nəticəsində Yaxın və Orta Şərqi, Şimali Afrikanın, Cənub-Qərbi Avropanın zəbt edilməsi, bu torpaqların ərəb xilafətinə qatılması xilafətin vahid məkanında islam musiqi sənətinin təbliği, yayılması və inkişafi üçün münbət zəmin yaratmışdır.

Başqa sözlə desək, bəşər mədəniyyəti tarixində yunan musiqisi nəzəriyyəsinin əsaslarının qəbul edilməsi, İran və Bizans musiqisinin təsiri hesabına ərəb musiqisinin səs sisteminin genişlənməsi və təkmilləşdirilməsi klassik İslam mədəniyyətinin mühüm yer tutması ilə nəticələnmişdir. Bu mədəniyyət Hindistandan İspaniyaya qədər, Yaxın və Orta Şərqdən Şimali Afriqiya qədər olan ərazilərdə Antik mədəniyyətlə, orta əsrlə Qərb mədəniyyəti arasında əlaqələndirici (özündə həm maddi, həm də qeyri-maddi, onların mədəniyyət dəyərlər sistemini bildirən) funksiyanın həyata keçirilməsini təmin edirdi.

Filologiya elmləri namizədi Samirə Mir-Bağırzadənin “Философия музыки в эпоху арабского халифата” məqaləsində qeyd olunur ki, VII - VIII əsrlərdə yunanların və farşların musiqisinin öyrənilməsi nəticəsində ərəb alimlərinin hazırladıqları metodikaya uyğun olaraq, melodiyanın yumşaq dalğalı xəttini pozan səsdə qəfil sıçrayışları rədd edilirdi və ərəb müğənniləri tərəfindən ərəb musiqi nəzəriyyəsini müəyyənləşdirən 8 əsas lad sistemi üzrə mənimsənilən oxuma tərzi ilə ifa olunurdu. [9]

Abbasilər xilafəti dövründə (750-847) ərəb mədəniyyətinin “qızıl dövrü” hesab olunan ərəb mədəniyyətinin inkişaf olunmasına və həmin dövrdə Qərbi Avropa xristian mədəniyyətinə hərtərəfli təsir göstərməsinə baxmayaraq, xilafətin yeni paytaxtı İraqın Bağdad şəhəri (762-ci ildə) elan edildikdən sonra qədim mədəniyyət ənənələrinə əsaslanan fars incəsənəti öz möhtəşəmliyi və özünəməxsus zəngin koloriti ilə ərəb musiqisinə təsir göstərməyə başlamışdır.

Alim və şair İbn Sinanın (980 - 1037) əsərlərində lad nəzəriyyəsinin sonrakı inkişafı öz əksini tapır. O, 8 ərəb ladını 12 ladla əvəz etmeklə onların təsvirini vermişdir. [9]

Ərəb musiqisinə köklü dəyişikliklər edən bu təsirin əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirilməsi ərəb mədəniyyətinin artıq təkcə ərəblərə aid olmadığını və bütün müsəlmanların mədəni irsinə

şamil edildiyini göstermiş və beləliklə də, müsəlman mədəniyyətinə çevrilməsi prosesində mühüm rol oynamışdır.

Beləliklə, İslamın gəlişi ilə kamanlı (yaylı) rübabın yayılması ərəb xilafətinə vaxtilə daxil olan ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda da digər fərqli şəkildə müxtəlif kamanlı (yaylı) alətlərin icad olunmasına səbəb olmuşdur.

Nümunə üçün Azərbaycanda orta əsrin müxtəlif dövrlərində icad olunmuş və istifadə edilən çaganə, yektay, qabaq kamanə, çaqanaq, bəm çaqanaq, əhsən vəlləz, qicək, iklik, kamança, bəm kamança, əsa kamança, ney-kamanı (yaxud ney kamançanı) göstərmək olar.

Burada Səlcuqların XI-XII əsrlərdə qurduğu imperatorluğun mövcud olan mədəni irlisinin qorunması, təkmilləşdirilməsi və inkişafını təmin edən siyasetinin rolunu qeyd etmək lazımdır.

Ərəblərdən fərqli olaraq, Səlcuqlar tərəfindən islam dininin və mədəniyyətinin təbliği və yayılması zamanı xalqların milli məfkurəsinə toxunmayan və islami dərk etməklə qəbul edilməsini təmin edən, müsbət təsir göstərən mədəni, ictimai və əxlaqi üstünlüklərini göstərməklə metodlardan geniş və səmərəli istifadə olunurdu.

Səlcuq hökmdarları hakimiyyətdə olan müddətdə, Qəznəvilərin X-XI əsrlərdə apardığı siyaseti davam etdirməklə, fars dilinin hüquqi varisliyini saxlamış və haqlı olaraq ədəbiyyat və incəsənətin, həmçinin böyük geosiyasi və informasiya məkanında xalqlar arasında ünsiyyət dili kimi tanınan bu dilin geniş yayılmasına daim diqqət və qayğı göstərmişdilər.

O dövrlərdə türk dillerinin işlənməsinin yalnız türklər arasında təsadüf edilməsini, formallaşması və inkişafının isə əksər hallarda aşıqlar tərəfindən yaradılan türkçülük məfkurəsinə əsaslanan, türklərin dünyası dərkətmə fəlsəfəsini özündə əks etdirən qəhrəmanlıq və məhəbbət dastanlarında şifahi xalq yaradıcılığı vasitəsilə həyata keçirildiyini nəzərə alaraq, filosoflar və mütəfəkkirlər, ədəbiyyat və incəsənət xadimləri yazdıqları

əsərlərinin imperiya daxilində və onun kənarında uğurla təqdim olunması və geniş yayılması üçün daha mükəmməl hesab olunan fars dilindən bəhrələnməklə öz yaradıcılıq fəaliyyətini qu-rurdular.

Qəznəvilərin və Səlcuqların imperiyasının süqutundan sonra digər türk əsilli xanədanlar tərəfindən qurduqları dövlətlərdə də Yaxın Şərqdə və Orta Şərqdə bir çox türk xalqlarının mədəni ir-sinin formallaşması və inkişafı, ilk növbədə, farsdilli ədəbiyyatın və incəsənətin yaradılması ilə bağlıdır.

Bu səbəbdən orta əsrlərdə dünya şöhrəti fars olmayan bir çox filosof və şairlər Azərbaycan şairlərindən - Nizami Gəncəvi (1141-1209), Qətran Təbrizi (1010-1080), Məhsəti Gəncəvi (1089-1183), Əbü'lüla Gəncəvi (1096-1159), Xaqani Şirvani (1126-1199), Fələki Şirvani (1126-1160), Osmanlı şairlərindən - Mövlənə Cəlaləddin Rumi (1207-1273), Yusuf Nabi (1642-1712), Özbəkistan şairlərindən - Pəhləvan Mahmud (1248-1326), Lütfi (1366-1465), Əlişir Nəvai (1441-1501), hind şairlərindən - Əmir Xosrov Dəhləvi (1253-1325), Əbü'l Fəzl Alami (1551-1602), Məhəmməd Qasim Hindu şah Astrabadi Feriştə (1572-1623) və Məhəmməd Quli Qutb Şah (1580-1611) öz ədəbi əsərlərini fars dilində yaratmışlar.

Azərbaycanda milli ənənəvi çalğı alətləri ilə yanaşı, kamanlı (yaylı) alətlərin yayılması barədə məlumatlar bir çox mənbələrdə, o cümlədən həmin dövrlərdə fəaliyyət göstərən dünya əhəmiyyətli şairlərimizin əsərlərində müşahidə olunur.

Belə ki, Azərbaycanda həmin dövrdə kamanlı (yaylı) alətlərin geniş istifadə olunması:

Xaqani Şirvaninin (1120-1199) “Sultan Səncərin həbsi və Məhəmməd İbn Yəhyanın vəfəti haqqında” şeirində

*“Fələyin çalğı çalan əli işə başlayıb,
Gecədən tel düzəltdi, hilah etdi kaman”.*

[10, səh. 366];

Nizami Gəncəvinin (1141-1209) "Xosrov və Şirin" əsərində

*Dünyaya təptəzə bir ruh verdilər,
İçib kef çəkdilər səhərə qədər.
İpək tel çənglərdə dəstgah çalanlar
Açdilar üzəkdə, könüldə nə var.
Pəhləvi nəğməsi axıb hər yana
Bir yanğın salmışdı daşın bağrına.
Kaman Musa kimi yanır, inləyir,
Çalan xanəndəni durub dinləyir.*

[11, səh. 152];

Nizami Gəncəvinin (1141-1209) "Leyli və Məcnun" əsərində

*Bir də bu mətləbdən gəl danışma heç,
Söhbəti qurtaraq, bu işdən vaz keç",
Onu amirlər sakit dinlədi,
Atanın qəlbində kaman inlədi...*

[23, səh 76]

öz əksini tapmışdır.

Müsəlman musiqi elminin intibahında müstəsna rol oynamış bir çox nümayəndələr ilə yanaşı məşhur əsərlərin müəllifi hesab olunan - yeni musiqi sisteminin yaradıcısı, Urmiya şəhərində 1216-cı ildə anadan olmuş Səfiəddin Urməvinin (tam adı Səfiəddin Əbdülmömin ibn Yusif ibn Fahir əl-Urməvi) yaradıcılıq fəaliyyətini xüsusən qeyd etmək lazımdır.

Alimlər tərəfindən Səfiəddin Urməvinin yaradıcılığı ilə bağlı aparılan araşdırmlarda qeyd olunur ki, Səfiəddin Urməvi musiqi haqqında ərəb dilində yazılmış 2 ölməz sənət əsəri yaratmışdır: [5, 8, 13, 14, 15, 18]

- “Kitab əl-Ədvər” (ətraf mühit haqqında kitab);
- “Ər-risalə əş-Şərifiyə finisbət-talifan” (kompozisiyanın janrı haqqında Şərifiyə traktatı).

Onun bu və digər əsərlərində qədim yunan və fars musiqi nəzəriyyəsinin ənənələri tədqiq olunub ümumiləşdirilməklə, ərəb musiqisinin nəzəri fikrinin çoxəsrlıq nailiyyətləri yekunlaşdırılmışdır.

Müsəlman mədəniyyətində Səfiəddin Urməvinin apardığı inqilabi islahatlar nəticəsində onun tərəfindən notlaşdırılmış yazılarla əsas hesab olunan 12 ladın (Üşşaq, Nəva, Busəlik, Rast, Əraq, İsfahan, Büzürk, Zirəfkənd, Zəngulə, Rəhavi, Hüseyni və Hicaz) və ikinci dərəcəli, farsca “əvaz” adlanan 6 ladın (Şahnaz, Mayə, Səlmək, Novruz, Gərdaniyə və Gəveşt) təsviri verilmişdir.

Bu ladlar əsasında yeni musiqi nəzəriyyəsinin sistemləşdirilmiş hala gətirilməsi təmin edilmiş və müvafiq olaraq öz növbəsində musiqi alətlərinin sayının artırılması, onların dəyişdirilməsi və təkmilləşdirilməsi ilə nəticələnmişdir.

Səfiəddin Urməvi notlaşdırılmış yazıları yaradan ilk ərəbdilli Azərbaycan bəstəkarı olmuşdur. Notlaşdırılmış yazılar hərf-lərlə və rəqəmlərlə göstərilmiş, notlu əlifba isə udun ladlarına uyğunlaşdırılmış hərflərdən ibarət idi.

Əfrasiyab Bədəlbəylinin 1964-cü ildə “Elm və həyat” jurnalının 7-ci nömrəsində dərc olunmuş “Not yazısı necə yaranmışdır?” ikinci məqaləsində qeyd edilmişdir ki, “Urməvi ərəb əlifbasının əbcəd hərfləri tərtibinin sırası ilə gelən işarələrlə hər bir səsi ayrı-ayrılıqla qeydə alır. Əbcəd hesabında birinci hərfin (əlif) bir (1) rəqəmini ifadə etdiyini və "lo" hərfinin 36 rəqəminə bərabər olduğunu nəzərdə tutsaq, ud musiqi alətinin hər bir səsinin müəyyən bir hərf ilə qeydə alınmasının mümkün və təbii olduğunu aydın surətdə görərik” [12].

Səfiəddin Urməvi Orta əsr nəzəri elminə lədi işarə edən daur (yəni dövr, dairə) termini daxil etmiş, Lad nəzəriyyəsində isə, məqam terminini də ilk dəfə işlətmüşdür.

Səfiəddin Urməvi tekçə görkəmli musiqi nəzəriyyəçisi, tabulatura - cədvəl şəklində mükəmməl not yazısının yaradıcısı

deyil, həm də çox mahir udçalan olmuşdur. Onun 15 fəsildən ibarət məşhur “Kitab əl-Ədvar” (“Dairələr kitabı”) əsərinin 7-ci fəslisi (“Ud və onun kökləri”) bütövlükdə beşsimli uda həsr olunmuş və bu fəsildə uduń sim və pərdələrinin yerləşməsi nümunəsində musiqinin nəzəri və praktiki məsələləri, səsin təbiəti, pərdələr və səsdüzümü sistemi, intervallar, ritmlər, kompozisiyalar, ifaçılıq məharəti nəzərdən keçirilir. [5, səh.16, 17]

Uduń müşayiəti ilə xanəndələrin ifasında muğamların fəlsəfəsinin daha dolğun çatdırılması üçün Səfiəddin Urməvi tərəfindən uduń təkmilləşdirilməsi və müğənni (və ya mügnəi), nüzhət kimi musiqi alətlərinin icad olunması elmi və tarixi mənbələrdə öz əksini tapmış və o göstərilən elmi traktatlar əsasında haqlı olaraq sözügedən məkanda məşhur "Sistemli məktəb" in banisi hesab olunmuşdur.

Səfiəddin Urməvinin yaradıcılığından bəhrələnən, ondan sonra gələn öz milli musiqi nəzəriyyəsinin müvafiq əsaslarını müəyyən edən bütün ərəb, fars, türkdilli müəllifləri onun nəzəriyyəsinin davamçıları olmuşlar.

Yüz ildən sonra onun musiqi elminin bu janrin təkmilləşdirilməsi və əsas istiqamətlərinin müəyyən olunması üzrə nəzəriyyəsi ilə bağlı tədqiqat işini digər böyük həmyerlimiz - orta əsrlərdə Azərbaycanın məşhur elm və mədəniyyət mərkəzi sayılan Marağa şəhərində 1353-cü ildə anadan olmuş Əbdülqadir Marağayı (tam adı Əbdülqadir ibn Qeybi əl-Hafiz əl-Marağayı) tərəfindən layiqincə davam etdirmişdir.

Əbdülqadir Marağayı musiqi haqqında, əksəriyyəti fars dilində yazılmış, bir çox ölməz sənət əsərlərinin müəllifidir.

Əbdülqadir Marağının yaradıcılığı ilə bağlı Azərbaycanda bir çox tanınmış alimlərimiz tərəfindən tədqiqatlar araşdırılmış və müvafiq dəyərli elmi işlər, məqalələr dərc olunmuşdur.

Aparılan araşdırmalar nəticəsində Əbdülqadir Marağının yaradıcılığı və onun elmi əsərlərində musiqinin təkmilləşdiril-

məsi və inkişafı ilə bağlı verilmiş dəyişikliklər və yeniliklər ət-
raflı tədqiq edilmişdir.

Müəlliflərin fikrinə görə, Əbdülqadir Marağayı, Fərabi və
əsasən Urməvinin nəzəriyyəsindən çıxarışlar etmiş və elmə
mütənasib musiqi təcrübəsinin yeniliklərini gətirmişdir.

Müəyyən olundu ki, Səfiəddin Urməvinin musiqi ırsını da-
vam etdirən böyük bəstəkar və musiqişünas, rəssam-xəttat, gözəl
xanəndə və musiqiçi, şair - Əbdülqadir Marağayı, ilk növbədə,
12 müğama əsaslanan icad etdiyi "24 şöbə nəzəriyyəsi" ilə Ya-
xin və Orta Şərq ölkələrində məşhurlaşmış və geniş şöhrət qazanmışdır. Həmçinin qeyd olunmuşdur ki, Əbdülqadir Marağayı
öz elmi əsərlərində ilk dəfə olaraq həmin dövrə mövcud olan
musiqi formalarını və janrlarını müfəssəl təsfir etmiş, ritm siste-
mini zənginləşdirməklə yeni ritmlər yaratmış və Səfiəddin Ur-
məvinin "Lad nəzəriyyəsi"ndə istifadə etdiyi məqam terminini
ilk dəfə olaraq lad mənasında işlətmüşdir. [1, 5, 8, 14, 15, 16]

Əməkdar incəsənət xadimi, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə dok-
toru, musiqişünas, şərqşünas Sürəyya Ağayevanın "Abdulgadir
Maparlı" kitabçasında Əbdülqadir Marağayının yaradıcılıq fə-
aliyyətinin əsas hissəsini yerli türk-monqol əsilli Cəlayırlər süla-
ləsinin himayəsi altında-vətəni Azərbaycanda, qalan hissəsini
isə Əmir Teymurun hakimiyyəti dövründə Mavərənnəhr və Xo-
rasanda keçirməsi göstərilir.

Saray məclislərində həmin dövrün ən tanınmış müğənni,
musiqiçi və şairlərini başına yığan Sultan Üveys Cəlair gənc is-
tedadlı musiqişünas Əbdülqadir Marağayının şöhrətini daha da
artırmaq məqsədi ilə ona "dövrün yeganəsi, musiqidə tayı-bəra-
bəri olmayan" titulu verməklə fərman imzalayır.

Azərbaycanda fəaliyyət göstərən Əbdülqadir Marağayı "Əl-
hani-siyanə" (Otuz nəğmə), "Bahar ritmi" və "Dövri-şahi" əsər-
lərini qələmə alır.

Əmir Teymur Azərbaycana gəlişindən sonra bir çox incəsə-
nət xadimləri Səmərqəndə aparılmış və 1397-ci ildə Əbdülqadir

Marağayının istedadını yüksək qiymətləndirərək öz Fərmanı ilə onu "bütün musiqi bilicilərinin padşahı" adlandırmışdır.

Səmərqənddə yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirərək Əbdülqadir Marağayı yazdığı "Kənz əl-əlhan" ("Melodiyalar xəzinəsi") risaləsindəki melodiyaları Səfiəddin Urməvinin hərfi-ədədi sistemi ilə vermişdir.

Əbdülqadir Marağayı "Came əl-əlhan" ("Melodiyalar məcmusu") adlı nəzəri əsərini 1413-cü ildə başa çatdırıldıqdan sonra "Məqasid əl-əlhan" ("Melodiyanın məqsədi"), "Lahiyyə" ("Musiqi"), "Şərh əl-ədvar" ("Dövrələrə şərhlər") və "Fəvaid-i əşərə" ("On fayda") adlı əsərlərini yaradır.

Göstərilən əsərlərdə verilmiş musiqi nəzəriyyəsinin inkişafını təmin edən dəyişikliklər və yeniliklər əsasında Əbdülqadir Marağayı bir neçə musiqi alətlərini təkmilləşdirmiş və ixtira etmişdir [8].

Əbdülqadir Marağayının yazdığı musiqi əsərlərində o zaman istifadə olunan və təsvirini tapmış simli alətlər və nəfəs alətləri barədə maraqlı məlumatlar verilmişdir.

Belə ki, Səadət Abdullayevanın "Azərbaycan xalq çalğı alətləri" monoqrafiyasında Əbdülqadir Marağayının əsərlərində təsvir etdiyi kamanlı alətlər (macrurrat) barədə məlumat verilir:

"Kamança hindqozunun (kokos) qabığından və ya içi oyulmuş ağacdən hazırlanır. Alətin 2 simi at quyruğu tüklərindən və ya yaxşı səslənməni təmin edən ipək saplardan düzəldilirdi. Gövdənin üstünə öküz ürəyinin pərdəsi çəkilirdi. Simlər, adətən, kvarta nisbətində köklənirdi. İfa olunan melodiyadan asılı olaraq, digər köklərdən də istifadə olunurdu. Kamançanın başqa növü - ahsan-vallaz da mövcud idi..."

Nay-i tənbur zahirən Şirvan və ya türk tənburuna oxşayırıdı, lakin onlardan fərqli olaraq kamanın vasitəsilə səsləndirilirdi. Alət ney səsini xatırladan səs çıxarırdı". [5, səh.29]

Müəllifin fikrincə, "Əbdülqadir Marağayının təsvir etdiyi bütün musiqi alətlərinin Azərbaycan ərazisində istifadə olunma-

sını inamlı söyləmək çətin olsa da, “onların adlarını (məsələn, Şirvan tənburu), zəngin poetik irsi və digər mənbələri nəzərə alsaq, deyə bilərik ki, onun dövründə Azərbaycanda ud, şəstəy, tənbur, rübab, nüzha, çəng, qopuz, qanun, kamança, nay, ney, zurna, balaban, nafir, karnay, nay-i xiyk, musiqar və orqan geniş yayılmışdı”. [5, səh.31]

Monoqrafiyada Səadət Abdullayeva tərəfindən bir çox mənbələrə istinad edilməklə sözügedən musiqi alətlərinin, xüsusən də kamançanın XIV əsrən başlayaraq Azərbaycan ərazisində istifadə olunması və geniş yayılması barədə aşağıdakı ətraflı məlumatlar verilmişdir:

...Venesiyanın 1474-1478-ci illərdə Ağqoyunlu dövlətində nümayəndəsi diplomat və səyyah İosafat Barbaro *çəng*, *ud*, *kamança*, *ney* və *sinc* alətlərində məharətli çalğının şahidi olmuşdur... [5, səh.32]

...II Şah İsmayılin (1533-1577) hakimiyyəti dövründə *kamança*, *çəng*, *tənbur* və *çartar* böyük maraq var idi... [5, səh. 33]

...Tarixçi, şair və xəttat İsgəndər Münşî (1560/61-1634) “Tarix-i aləm aray-i Abbasi” (Dünyanı bəzəyən Abbasın tarixi) əsərində ən geniş yayılmış çalğı alətlərinin - *sazın*, *kamançanın*, *tənburun*, *udun*, *karnayın* və *dəfin* adlarını çəkir. O, dövrünün məşhur xanəndələri ilə yanaşı, Mirzə Məhəmməd Kamançai və Sultan Məhəmməd Çəngi kimi çalğıçıların da adlarını xatırlayır. [5, səh. 45]

Kamançanın həmin dövrdə geniş yayılması barədə Məhəmməd Füzulinin “Səhhət və Mərəz” əsərində də qeyd olunur. “Səhhət Əqlidən kömək istədi. Dördüncü dəfə Əql Səhhətin köməyinə qalxıb Pəhrizə fərman verdi ki, Səfranın fayda büsatını yığışdırırsın və ona müxalifət yolunu tutsun. Zaiqə şəkər kimi seylərə, Samiə sizlayan kamançaya rəğbet etməsin. Basirəni xalis qızılı baxmağa və Şamməni tər ciçək-gül qoxulamağa qoymasın”. [21]

Həmin dövrdə mədəniyyətimizin inkişafında kamançanın geniş yayılması ilə mühüm mövqə tutması və əhəmiyyətliliyinin artmasını aşağıdakı amillərin təsiri ilə əlaqələndirmək lazımdır.

1.XIV əsrдən başlayaraq, ana dilimizdə Azərbaycan muğamının yaranması üçün əsas şərtlərdən biri hesab olunan poeziyamızda əruz vəznində yazan şairlərin ədəbi fəaliyyəti;

Azərbaycan poeziyasında əruz vəznində yazan şairlərin ədəbi fəaliyyəti poeziyamızın inkişafında, ədəbi dilimizin formalaşmasında mühüm rol oynamış və bununla da ana dilimizdə Azərbaycan muğamının yaranması üçün əsas şərtlərdən biri hesab olunmuşdur.

Səlcuq boyundan olan Anadoluda, Azərbaycanda, İran və İraqda sülalələr türkmən əsilli hökmardalar tərəfindən qurulmuş dövlətlərdə yalnız XIV əsrдən başlayaraq ərəb və fars dillərində yazılmış şeirlərlə yanaşı, Azərbaycan, Anadolu və İraq türkləri (türkmənləri) arasında geniş yayılmış Əbdülfəzadə Maragayı-nın Azərbaycan türkcəsində əruz vəzni əsasında yazılmış şeirləri (tuyuqlar) Segah muğamlarına uyğun qələmə alınırdı.

Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin istedadlı tədqiqatçısı, professor Yaqub Babayev 2009-cu ildə dərc olunmuş “XIII-XIV əsrlər anadilli lirik şeirimizin inkişaf yolu” elmi monografiyasında Azərbaycan poeziyasının banisi böyük Nizami-nin fars dilində yaratdığı ölməz əsərlərində milli ənənələrə əsaslanan dünyanın yenidən qurulması, dünyəvi dəyərlərin ədalətli bölüşdürülməsi, ictimai və şəxsi maraqların bir-birinə uyğunlaşdırılması haqqında fəlsəfi məfkurənin davamçıları hesab olunan, öz şeirlərini Azərbaycan türkcəsində yazan Azərbaycan klassik ədəbiyyatında mühüm yer tutmuş Qazi Bürhanəddinin və İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığını tədqiq etmişdir. [19]

1344-cü ildə Qeysəriyyə şəhərində doğulmuş, 17 il dövlət idarəciliyi ilə məşğul olmuş dövlət xadimi, tanınmış sərkərdə və öz dövrünə görə yüksək savad almış şair-hökmdar Qazi Bürhanəddin məhəbbət və sufi təriqətli fəlsəfi baxışlarını və düşüncələrini bizə üç dildə - Azərbaycan türkcəsində, fars və ərəb dillərində yazdığı şeirləri ilə çatdırmışdır.

Qazi Bürhanəddin Azərbaycan ədəbiyyatında, eləcə də ümumtürk ədəbiyyatında tuyuq şeir janrında yanan ilk şair hesab olunur.

Qazi Bürhanəddinin müasiri, Azərbaycan ədəbiyyatının digər görkəmli nümayəndəsi - İmadəddin Nəsimi 1369-cu ildə yaxın və orta şərqdə elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi şöhrət tapmış Şamaxıda anadan olmuş və orada ilk təhsilini almışdır.

Dövrün əsas elmləri hesab olunan məntiq, riyaziyyat və astronomiyaya dərindən yiyələnmiş, habelə dinlərin tarixi əsaslarına yaxından bələd olmuş böyük mütəfəkkir-şair İmadəddin Nəsimi də, əsasən, hürufi təriqətinin təbliği və yayılması ilə bağlı şeirləri üç dildə - Azərbaycan türkcəsində, ərəb və fars dillərində yazılmışdır.

Mürəkkəb həyat yolu keçmiş lirik şair İmadəddin Nəsimi yaradıcılığa aşiqanə şeirlərlə başlamış, sonradan isə dövrün siyasi, ictimai, əxlaqi mövzularında fəlsəfi əsərlər yaratmışdır.

Həmin monoqrafiyada İmadəddin Nəsiminin yaradıcılığı ilə bağlı Yaqub Babayev apardığı tədqiqatlara əsaslanaraq yazır: “Sənətkarın bədii irsi bütünlükə əruz vəznindədir. O, ərəb poeziyasının vəzni olan əruzu çox məharətlə türk şeiri ilə uzlaşdırıa bilmişdir. Yaradıcılığında aparıcı janr qəzəldir. Lakin klassik poeziyanın müxtəlif bədii forma və janrlarında uğurla qələmini sınamışdır: qəzəl, qəsidə, müstəzad, tərcibənd, tuyuq, rübai, müləmmə, əlif-lam, məsnəvi və s. Nəsimi təkcə Azərbaycan ədəbiyyatında deyil, ümumiyyətlə, İslam şərqində ictimai-fəlsəfi şeirin ən böyük nümayəndələrindən sayılır”. [19]

İmadəddin Nəsimi müxtəlif bədii forma və janrlarda şeirlər-lə yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatında ana dilində ilk dəfə müstəzad, mürəbbe və tərcibəndlər də yazmışdır.

Əruz vəzninin bəhrlərini Azərbaycan şeirinin xüsusiyyətlərinə uyğunlaşdırmaqla İmadəddin Nəsimi Azərbaycan dilinin təkmilləşməsi və inkişafında müstəsna rol oynamışdır.

Azərbaycan poeziyasında əruz vəznini tətbiq edən göstəri-lən şəxslərin ədəbi fəaliyyəti nəticəsində fars və ərəb sözləri (ifadələri), xüsusən fars-türk alınma sözləri (ifadələri) ilə zənginləşən ana dilimiz Azərbaycan muğamının yaranması və inkişafında əsas şərtlərdən biri olmuşdur.

Bu kontekstdə kamançanın etimologiyasının yaranması ehtimalı öz yerini tapır. Yəni iki xalqın dilindən yaranmış kamança - farsın “kaman” və türkün “çal” sözlərinin birləşməsindən əmələ gələn hibrid-alınma sözdür.

Qazi Bürhanəddini və İmadəddin Nəsimini Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində ana dilində yaranan Azərbaycan qəzəlinin baniləri adlandırmaqla, onların poeziyası Azərbaycan ədəbiyyatının bir çox görkəmli nümayəndələrinin - Əbdülqadir Marağayı-nın, Məhəmməd Füzuli, Kişvəri, Həbibə, Şah İsmayıł Xətai, Molla Pənah Vaqif və digər tanınmış şairlərin yaradıcılığına ciddi təsir göstərmişdir.

2. XIV əsrəndən başlayaraq muğamatın inkişafı prosesində əruz vəzni ilə yazılın şeirlərə əsaslanan Azərbaycan muğamının yaranması

Əbdülqadir Marağayı irsinin əlyazmalarının ilk araşdırıcısı, muğam sənətinin tarixi və nəzəriyyəsinə dair Azərbaycan, rus, türk, fars, ingilis dillərində çap olunmuş çoxsaylı kitab və məqalənin müəllifi Sürəyya Ağayeva 2015-ci ilin dekabrında “Mədəniyyət qəzeti”ndə dərc olunmuş “XIV əsrə qədər “muğam” sözü musiqi elmində istifadə edilməyib” adlı S.Soltanlıya verdiyi

müsahibəsində qeyd etmişdir ki: “Muğamlı bağlı kitab və məqalə yazarlar bəzi faktları qarışdırırlar. Muğam sənətinin təşəkkülü qədim dövrlərdən başlayıb, XIII əsrənə yüksək nöqtəsinə doğru sürətlə inkişaf edib. Di gel ki, bu tərzdə bəstələnən əsərlər “muğam” sözü ilə adlandırılmışdır. S.Urməvi ilk musiqi alimidir ki, muğamları sinifləndirib, onların adını verib, amma heç bir yerdə “muğam” sözünü işlətməyib. Fərabi (X əsr), İbn Sina (XI əsr) da bu sözü işlətməyiblər. S.Urməvi 12 pərdə və ya dövr, 6 avaz haqqında yazıb.

Bəzi araşdırıcılar yazırlar ki, muğam sənəti şumer vaxtından olub. O zaman peşəkar bir musiqinin, yəni muğam janrının təşəkkülü olub.

Muğam bir neçə hissədən ibarət musiqi əsəridir. VI-VII əsrlərdə Barbəd İbn Sürəyc və başqa musiqiçilər 7 bölmədən ibarət əsərlər bəstələyiblər. XI əsrə “Qabusnamə”də bir neçə muğamin adı çəkilir. N.Gəncəvidə də bir neçə muğam adına rast gəlirik. O, qədim muğaların - kahinlərin təranələri haqqında məlumat versə də, əsərlərində “muğam” sözünü işlətməyib. XIV əsrə qədər “muğam” sözü musiqi elmi əsərlərində istifadə edilməyib. Halbuki o vaxt artıq bu janr təşəkkül tapmışdı, ancaq yüksək nöqtəsinə çatmamışdı və başqa adlarla tanınırıdı.

İlk dəfə bu sözə musiqi termini kimi Qütbəddin Şirazinin 1306-cı ildə yazdığı ensiklopediyada rast gəlirik. Şirazi musiqiçi olmasa da, o dövrün qaydasına görə əssərində musiqi nəzəriyyəsinə aid bir bölmə var. O, “Dürrət əl-tac li gürrət əd-Dibac” (“Dibaca ən yaxşı tac incisi”) adlı fəlsəfi əsərində “muğamat” sözünü işlədir, ancaq açıqlamasını vermir. İlk dəfə “muğam” sözü, geniş izahatına, muğam və şöbələrinin adlarına, eləcə də onların səslərinin xüsusi işarələrlə qeyd olunmasına Ə.Marağayının əsərlərində rast gəlirik” [16].

Göründüyü kimi, muğamin lap qədimdən yaranmasına baxmayaraq, muğam və şöbələrinin təsnifləşdirilməsi, onların müvafiq adlarının ətraflı açıqlaması və geniş şərh verilməsi, bir-bi-

ri ilə qarşılıqlı əlaqələndirilməsi, muğam və şöbələrdə səslərinin xüsusi işarələrlə göstərilməsi, həmçinin musiqi alətlərinin təhlili, təkmilləşdirilməsi və ixtirasına dair elmi əsərlərin dərc olunması məhz Yaxın və Orta Şərqdə müsəlman mədəniyyətinin inkişafını təmin edən türkmən və türk-monqol əsilli Azərbaycan, Anadolu və İraq türklərinin qurduğu möhtəşəm dövlətlərin siyasi arenaya çıxması ilə bağlı olmuşdur.

Bəxtiyar Tuncay “Muğamın vətəni haradır?” məqaləsində Türk-İslam imperatorluqlarının hakim olduqları dövr və ərazi-lərdə muğam sənətinin inkişaf mərhələlərini araşdıraraq mədəniyyətlərin qovuşması və sintezi əsasında regional muğamların yaranmasını qeyd edir: “Ayrı-ayrı regionlarda və müxtəlif dövlətlərdə formallaşan regional muğam məktəb və cərəyanlarının təsnifatı zamanı müxtəlif ərəb (Əməvilər və Abbasilər) və türk (Qaraxanlılar, Qəznəvilər, Səlcuqlular, Məmlüklər, Moğollar və s.) sülalələrinin adlarından istifadə edilməsi özünü bir də o cəhətdən doğrudur ki, elitar bir sənət növü kimi inkişaf edən muğam sənəti daha çox saraylarda, adı çəkilən ayrı-ayrı sülalələrə məxsus hökmdarların himayəsi altında formalışmış və inkişaf etmişdir. Gələcəkdə regional muğamları, eləcə də tarixi və coğrafi muğam məktəb və cərəyanlarını araşdırmaqla məşğul olacaq tədqiqatçılara da eyni terminologiyadan istifadə etməyi məsləhət görərdik. Çünkü belə etməklə biz muğamın inkişafında türklərin və türk sülalələrinin oynadıqları misilsiz rolu da qabartmış olarıq” (17).

Həmin dövlətlər tərəfindən mədəni irsin formallaşdırılması üzrə məqsədli və ardıcıl siyasətin aparılması, onların bir çox şəhərlərinin müsəlman mədəniyyətinin mərkəzlərinə çevriləməsi müsəlman musiqisinin nəzəriyyə və praktiki məsələlərinin baniləri hesab olunan Əbu Nəsr əl Fərabinin, Səfiəddin Urməvi və Əbdülfəridər Marağayı kimi korifeylərin dünyada tanınmasına şərait yaratmışdır. Bu səbəbdən, xüsusən Azərbaycanda göstərilən böyük şəxslərin fəaliyyəti nəticəsində yaranmış məktəb hə-

min regionda muğam sənəti sistemli şəkildə tam bərqərar olduğu üçün məhz buradan sözügedən sənətin Yaxın və Orta Şərqi də geniş yayılmasına təkan verilmişdir.

Başqa sözlə, Yaxın və Orta Şərqi XIV əsrin axırlarında baş vermiş ictimai, iqtisadi və siyasi hadisələr “musiqi binasının sütunları” hesab olunan 12 klassik muğamin adlarının dəyişməsi, habelə onların özlərinin köklü dəyişikliklərə uğramasına əhəmiyyətli təsir etdikdən həmin “musiqi binasının sütunları”nın göstərilən məkanda yaşayan xalqların mədəni irsinin formalaşdırılmış xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq yenidən qurulması ilə nəticələnmişdir.

Türk xalqlarının musiqisinə, o cümlədən aşiq musiqisinə böyük diqqət göstərən Əbdülqadir Marağayı öz əsərlərində türk musiqisində daha çox işlənən ladları müəyyənləşdirməklə qeyd etmişdir ki, “...muğamin (pərdənin) səsləri səslənmənin mötədilliyi və incəliyi prinsipinə əsasən düzülmüşdür. Onların sayı səkkizə, yaxud doqquza çatır”. ...“Türklər Üşşaq, Busalik muğamlarına üstünlük verirlər, ancaq qalan muğamlar da onların yaradıcılığına daxildir”. [8]

Beləliklə də, müstəqil muğam və onun şöbələrinin eyni adları ayrı-ayrı xalqların muğam ifaçılıq ənənələrini əks etdirməklə artıq başqa mənada və tərzdə ifa edilirdi.

Azərbaycana gəldikdə isə, mədəni irsin inkişaf prosesində XIV əsrənən başlayaraq əruz vəzni ilə yazılan şeirlərə əsaslanan və göstərilən “musiqi binasının sütunları”nda qurulan Azərbaycan muğaminin yaranması, yayılması və inkişafı XIX əsrin ikinci yarısı - XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan ədəbiyyatının, Qarabağ ədəbi mühitinin inkişafında müstəsna rol oynayan şəxsiyyətlərdən biri, dövrünün ensiklopedik biliyə malik alim, şair, rəssam, xəttat, görkəmli musiqici və musiqi nəzəriyyəçisi Mir Möhsün Hacı Seyid Əhməd oğlu Nəvvab Ağamirzadə (1833-1916) tərəfindən davam etdirilmişdir.

Mir Möhsün Nəvvabın yaradıcılıq dövrü ikinci Rus-Qacar müharibəsindən sonra müşahidə olunur.

Bələ ki, həmin müharibənin nəticəsində “Rusiya ilə Qacar Dövləti arasında Türkmençay kəndində 10 fevral 1828-ci il tarixdə bağlanmış “Türkmençay” müqaviləsinə əsasən, Araz çayından şimalda yerləşən, əhalinin böyük bir hissəsi müxtəlif türk əsilli tayfalardan, Qarabağda və Gəncədə isə - Qacarlardan və Cavanşirlərdən ibarət olan bütün Azərbaycan xanlıqları Rusiya İmperiyası tərəfindən ilhaq edilmişdir.

Bu əzəli Azərbaycan türkləri torpaqlarının İmperiyanın tərkibinə qatılmasına baxmayaraq, həmin ərazilərdə formalasdırılmış ictimai və iqtisadi mühit artıq başqa müstəvidə yenidən qurulmaqla və ideoloji cərəyanlara məruz qalmaqla ümumi Qafqaz evinin ictimai, iqtisadi və siyasi həyatının inkişafında öz nüfuzunu saxlamış və əhəmiyyətini itirməmişdir. Belə ki, XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq qubernatorluqlara bölünən Şimali Azərbaycanda güclü mədəni canlanma müşahidə olunurdu.

Sözügedən canlanmanın müsbət təsirini, ilk növbədə, Azərbaycanın mədəni dəyərlərinin daşıyıcılarından biri kimi sayılan keçmiş Qarabağ xanlığının paytaxtı Şuşa şəhərində, mədəniyyət və elmin inkişafına təkan verən o dövrdə yaşanan tarixi hadisələrdə görmək olardı.

Şəhərdə onlarla bərpa edilmiş və yeni açılmış universitetlər, mədrəsələr, məktəblər və kolleclər fəaliyyət göstərirdi. İncəsənətin təbliğinə və yayılmasına böyük qayğı və xüsusi diqqətlə yanaşıldığından Şuşa Qafqazın musiqi akademiyasına çevrilmişdir”. [24]

“Mir Möhsün Nəvvabın məşhur musiqi traktatı “Vüzuhül-ərqam” ilk dəfə 1913-cü ildə Bakıda nəşr olunmuşdur. Həmin risaləsində Mir Möhsün ayrı-ayrı muğamların, bəzi dəstgahların mənşəyi və onların adlarının kökü haqqında məsələləri araşdırır, muğamların şeir mətnləri ilə əlaqəliliyi, ifaçı ilə dinləyicinin qarşılıqlı münasibətləri, akustika baxımından onların optimal

yerləşməsi problemlərinə toxunur. Nəvvab ilk dəfə olaraq, dəstgah terminindən istifadə edir, o vaxt Qarabağda məlum olan altı dəstgahın adını çəkir: “Rast”, “Mahur”, “Şahnaz”, “Rahavi”, yaxud “Rahab”, “Çahargah” və “Nəva”. Nəvvabin sözlerinə əsasən, ifa olunan dəstgahın tərkibi bir çox hallarda ifaçının zövqündən və qabiliyyətindən asılı olur. Alim həmin əsərində Qarabağ müsiqiciləri tərəfindən ifa olunan 82 mahnı və muğamın adını çəkib. Mir Möhsün bir neçə muğamın mənşəyini və onların adının etimologiyasını araşdırır. Belə ki, Azərbaycan, “Nişapur”, “Zabuli”, “Bağdadi”, “Şirvani”, “Qacarı”, “Şah Xətai” və başqa muğamların adlarını onların yaranmasında rol oynamış şəxslərlə və yer adları ilə əlaqələndirir. “Rast” muğamını bahar mehi, “Rəhavi”ni yağış damlları, “Çahargah”ı ildirim çaxışı, “Dügahı” fontan vuran bulaqlarla, “Humayun”u quşların uçuşu, “Nəva”nı bədbəxt sevgililərin ah-naləsi, “Mahur”u suların şırıltısı, “Şahnaz”ı bülbüllərin cəh-cəhi, “Üşşaq”ı quşların havada süzməsi, “Üzzal”ı meteoritlərin hərəkəti ilə əlaqələndirib.” [25, səh.8]

Lad sistemi Urməvi və Marağayinin dövründə 12 əsas və 6 qeyri-əsas (əlavə) laddan ibarət olan “bütün bu sistem Ü.Hacıbəyli tərəfindən təkmilləşdirilərək 7 əsas və 3 əlavə lad şəklinə salınmışdır”. [14]

Yuxarıda göstərilən dövrdən başlayaraq, əruz vəzni ilə yazılışan şeirlərə əsaslanan Azərbaycan muğamının yaranması və yayılması nəticəsində bir sıra çalğı alətləri kimi, təkamül və inkişaf mərhələlərini keçən, xordofonlu qrupun yayla səsləndirilən telli alətlər sırasında öz yerini tapan kamança da təkmilləşərək müəyyən dəyişikliklərə məruz qalmışdır.

Sənətşünaslıq namizədi, professor Malik Quliyev ”Sazəndə sənətinin instrumental təşəkkülü, inkişafi və spesifikasi” adlı məqaləsində Əhməd Bakıxanovun “Ömrün sarı simi” məqaləsinə istinad edərək, kamançanın təkmilləşdirilməsi barədə məlumatı təqdim edir. “Kamança əvvəlcə, birsimli, XVI əsrədə isə

üçsimli olmuşdur. Hazırda dörd simə malik olan kamançanın böyük ifaçılıq imkanları vardır. Onun həzin və ürəyəyatan sədaları həmişə dinləyicilərin marağına səbəb olur”. [20]

P.Vostrikovun “Azərbaycan tatarlarının musiqisi və mahnıları” məqaləsinin “Musiqi alətləri” fəslində azərbaycanlıların milli musiqi alətlərinə aid olunan tar, kamança, saz, zurna, balaban, qaval, nağara və qosanağara, onların rəsmi ilə bərabər qısa təsvir olunur. [30]

Məqalədə, xüsusən, Şuşa və Yelizavetpol quberniyası aşıqları arasında geniş yayılmış çanağın zahiri görünüşü tam qarız formasına oxşar, tarın çanağından daha qabarıq olan üç simli kamança, onun xoş və incə səsi, lakin hər hansı digər musiqi alətindən daha çox skripkanın səsinə benzəməsi haqqında məlumat verilir.

İsveç səfirliliyinin nümayəndəsi kimi Azərbaycana - 1683-cü il dekabrın 19-da Şamaxiya, 1684-cü il yanvarın 6-9-da isə Bakıya gəlmış alman təbiətşünası, həkim və səyyah Engelbert Kempfer (1651-1716) kitab şəklində nəşr edilmiş yol qeydlərinin “XVII əsr Şərq musiqi mədəniyyəti” fəslində özündən əvvəlki səyyahlardan fərqli olaraq 23 musiqi alətinin rəsmini təqdim etmişdir.

“Simli-kamanlı alətlər qrupunda (E.Kempferə görə skripka) gözəl tembrinə görə üstünlük kamançaya (№18) verilir. Onun at quyruğu tükündən düzəldilmiş, kamanla səsləndirilən üç, bəzən isə dörd simi olurdu. Alətin aşağı hissəsi incə bəzədilmiş bir qarış yarımla uzunluğunda dəmir ucluqla yerə dirənirdi. Kamançanın girdə gövdəsinin diametri bir qarış idi və ona üstünə “körpücük” (yəni xərək) qoyulan dəri pərdə çəkilirdi. Gövdəyə sədəf və qızıl saplarla qəşəng naxışlar vurulurdu” [5, səh. 50-51].

Çalğı alətlərinin müzeylərdə saxlanılan nümunələri tədqiqat işlərinin aparılması üçün ən dəqiq mənbə sayıldığına görə, bu alətlərin kolleksiyaları ilk dəfə Səadət Abdullayeva tərəfindən daha geniş şəkildə tədqiqata cəlb edilmiş və XVIII əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda mövcud olan çal-

ğı alətləri haqqında maraqlı məlumatlar əldə edilmişdir. Məsələn, ilk dəfə Azərbaycan dramaturgiyasının banisi, alim və filosofu Mirzə Fətəli Axundzadəyə məxsus tar, saz, tütək, balaban və qavalı, bəstəkar Zülfüqar Hacıbəyova aid çanağı alt tərəfdən yasti olan kamançanı, Məşədi Süleyman Mansurov, Nəriman Nərimanov, Mikayıł Müşfiq, Qurban Pirimov və Mirzə Mənsur Mənsurova məxsus tarları, Molla Cümə, Hüseyin Bozalqanlı, Əsəd Rzayev, Mirzə Bayramov, İslam Yusifov, Teymur Hüseynov və Səməd Vurğunun sazlarını, Cəlil Məmməquluzadənin kamançasını, Həsrət Hüseynovun neyini, Xan Şuşinskiyın qavalını, müxtəlif formalı dümbəkləri, qoşanağaraları, sıradan çıxan çaqanaq və kaman alətlərini təsvir edir. Muzey kolleksiyalarına əsasən, vaxtilə Azərbaycanda 3, 4 və hətta 5 simli kamançaların istifadə edilməsini nəzərə çatdırır. [22, səh. 31]

XIX əsrin ikinci yarısı və XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda xanəndəlik sənətinin inkişafı müvafiq olaraq çalğı musiqi alətlərinin geniş yayılmasına səbəb olmuş və bununla da milli məfkurənin sütunu hesab olunan muğam sənətinin tam bərqərar olmasını zəruri etmişdir.

Muğam sənətinin formalaşdırılması, davamlı inkişafi və təkmilləşdirilməsi sazəndə dəstəsində kamançanın yerini və əhəmiyyətini daha da artırmışdır.

Göstərilən dövrdə “Ələsgər, Sadıqcan, Məşədi Zeynal, Cavad bəy Əlibəyoğlu, Mirzə Mənsur Mənsurov, Məşədi Cəmil Əmirov, Şirin Axundov, Qurban Pirimov kimi tarzənlər, Qaraçı Hacı bəy, Qulu Əliyev, Rasim Şirinov və Büyükköşi Əliyev kimi məşhur kamançaçaların yetişmişdir.” [28, səh. 28]

“Əvvəller sazəndə dəstəsində *tar*, *kamança* və *balaban*, təsnif və rəngləri ifa etdikdə isə *dairə* və *qoşanağaradan* istifadə olunurdu. Məşhur tarzən Sadıq Əsəd oğlunun alətdə apardığı yenidənqurma işlərindən sonra artıq gur səsli qoşanağaraya ehtiyac qalmır. O xanəndənin əlində tutduğu incə səsli *qavalla* əvəz olunur.

Xanəndə, tarzən və kamançadan ibarət olan sazəndə dəstəsi XIX əsrin 60-70-ci illərindən başlayaraq ta bu günə qədər fəaliyyət göstərir. Sazəndələrin Azərbaycanda müstəqil incəsənət növü olan xanəndəlik sənətinin inkişafında, muğam ifaçılıq məktəbinin yaradılmasında rolü misilsizdir. Vaxtilə toy, şənlik məclislərində iştirak edən xanəndələr öz nadir istedadları sayəsində artıq bizim dövrümüzdə teatr və konsert salonlarında çıxış edirlər.” [5, səh.188]

Tar, kamança, ud, saz, ney, kanon, balaban, tütək, zurna, qaval, nağara, qoşanağara və digər musiqi alətlərimiz əsrlər boyu xalqımızın ruhunu, zövqünü oxşayan, onun milli məfkurəsini formalaşdırıran, kimliyini xatırladan bir vəhdət halında muğamların, təsniflər, bayatılar, qoşmalar, aşiq mahnılarının məhz həmin alətlərlə daha rəvan, səlis və şirin səslənməsi ilə kamilliyə doğru bizi aparan ilahiyat yollarından biridir.

Müasir dövrümüzdə kamançanın Azərbaycanda geniş yayılması barədə inqilabi-satirik şeirimizin banisi və bayraqdarı, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində şərəfli yer tutan və böyük simalardan biri hesab olunan Mirzə Ələkbər Sabirin (1862-1911) yaradıcılığında görə bilərik.

İstedadlı şairin “Hophopnamə” adlı məşhur məcmuəsinin “Səbir” şeirində kamança barədə aşağıdakı misralar yazılmışdır:

*Andıra qalmış nə yaman səslənir!
Söz deməyə vermir aman, səslənir!
Ox atılır, sanki kaman səslənir!
Sahəti-meydanda vurur tək səbir.*

[26, səh. 148]

Şifahi xalq ədəbiyyatımızı dərindən sevmiş, klassik ədəbiyyatımıza böyük məhəbbət bəsləmiş, şeirlərində əsl varis kimi cəsarət və uzaqgörənliliklə milli musiqi alətlərimizin qorunması-

nı təbliğ və vəsf edən Mikayıl Müşfiq yaradıcılığında kamançaya dair aşağıdakı misralara rast gəlmək olar:

“**Dilənçi**” şeirində:

*Gələn də var, gedən də var,
mən də varam bu gecə,
Təbiətin dəhşətləri
titrədiyörəttrafi.
Bir bucaqda yorğun, titrək əllərlə
kəmənçə çalar zəif bir ixtiyar
inlədiyörəttrafi.*

[27, səh. 26]

“**Sabir üçün**” şeirində:

*Hər cahangir qabağına
vurub atdı xalqımızı,
Zaman-zaman quduz çarlar
qırıb çatdı xalqımızı.
Neçə-neçə daşnaq gəldi,
alıb satdı xalqımızı,
Həpsi qırıq **kaman** kimi
sizildatdı xalqımızı.*

[27, səh.175]

Bu gün də xalqımızın adət və ənənələrindən, məişət və etiqadlarından yaranan ailə-məişət mərasimlərində (doğum, toy və matəmlə bağlı keçirilən mərasimlərdə) və bu mərasimlərə əsaslanan dövlət tədbirlərində kamançanın söslənməsinə rast gəlir, onun ifa edilən muğam və mahnilarda özünəməxsus aparıcı çalğı aləti olmasının şahidiyik.

Tamaşalarda, həmçinin döyüş və faciəvi səhnələrlə əks olunan instrumental musiqi parçalarının təqdimatına da rast gəlmək olar. “Döyüş səhnələrini, adətən, zurna, sinc, təbil, nağara, fa-

ciəvi səhnələri isə balaban, ney və kamança müşayiət edir.” [13, səh. 127]

Başqa sözlə, əgər tar müdrik və kamilliyə doğru ehtirasları hərəkətə gətirən, incə hissələri oyadan, saz, zurna, sinc, təbil və nağara qəhrəmanlığı və şənliyi tərənnüm edən, vətən uğrunda döyüşqabağı şəhid zirvəsinə ruhumuzu coşdurən musiqi alətlərimizdir, kamança kədər-qüssə və faciəvi motivləri ilə dolu olan, qəmi və bədbinliyi əks etdirmək üçün yaranan milli musiqi alətimizdir.

Kamançanın həzin səsi ifa olunan müğamların, müstəqil təsniflərin, lirik mahniların “daxili aləmi”ni dinləyiciyə çatdırır, dinləyicini məst etməklə, onun ruhunu oxşayır və xəyallarını saf gələcəyə doğru aparır.

Müasir Azərbaycan xalq çalğı alətlərinə aid ilk elmi araşdırımlar dahi bəstəkar, musiqişünas-alim, görkəmli ədib və publisist, pedaqoq, mütərəqqi maarifçi və ictimai xadim, peşəkar klassik musiqimizin banisi Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) tərəfindən aparılmışdır.

Böyük sənətkar özünün ali məqsədlərinə nail olmaqdan ötrü doğma xalqının dili, tarixi, etnoqrafiyasından, klassik və şifahi ədəbiyyatından, xüsusilə də zəngin musiqi xəzinəsindən məharətlə bəhrələnməklə, bütövlükdə milli mədəniyyət irlisinin, xüsusən də Azərbaycan musiqi sənətinin inkişafında misilsiz tarixi xidmətlər göstərmişdir.

Üzeyir bəy 1926-cı ildə “Maarif və mədəniyyət” jurnalında dərc olunmuş məqalələrində tarı - “Şərqi musiqisi təhsilini genişləndirə bilən alətlərdən “ən qiymətlisi, ən mühümü”, kamançanı - “melodik alətlərdən ən gözəli”, neyi - “ən pürməlahət və eşqnigar alət”, qavalı isə “zərb alətlərindən ən zərifi” hesab edir, Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin təsnifatını verir, onları simli, nəfəs və zərb alətlərinə bölmür. Simli alətləri, öz növbəsində, qısa səslə, yəni mizrabla çalınan və uzunsəslə (kamanla çalınan) alətlərə ayıır...

Xalq çalğı alətlərində notlarla çalmağın mümkünüyünü sübut etmək üçün (“Mən nə yaradıram” məqaləsi) Ü. Hacıbəyov simfonik orkestrin tərkibinə daha çox xalq çalğı alətləri daxil etməyi tövsiyə edir (“Sovet operasının yolları” məqaləsi). Dahi bəstəkar onların gələcək inkişaf perspektivləri barədə öz mülahizələrini bildirir [5, səh.126].

Müasir ansambl və orkestr rəhbərləri tərəfindən kamançanın geniş yayılmasının qarşısını alanları görən Üzeyir bəy gələcəkdə kamançanın orkestrdə birinci yer tutacağına əmin olaraq yazırıdı: “**Avropa musiqi alətlərindən kamança cinsinə mənsub olan «Violon» (skripka) orkestrdə birinciliyi qazandığı kimi, gələcəkdə bizdə də kamança öz ali mövqeyini imza edəcək**”. [28, səh. 190]

Beləliklə də, bəstəkarlarımı - Ü.Hacıbəyovun, S.Rüstəmov və M.Maqomayevin yorulmaz fəaliyyəti və səyləri nəticəsində 1931-ci ildə Azərbaycanda ilk notlu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri təşkil edilmişdir.

Bu orkestrin fəaliyyəti nəticəsində xalq çalğı alətlərində not sisteminə keçməyin mümkünüyü barədə fikirlər öz təsdiqini tapmışdır.

Burada, orkestrin və milli alətlərimizin inkişafında Səid Rüstəmovun müstəsna fəaliyyətini qeyd etmək lazımdır.

S.Rüstəmov tərəfindən 1935-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq “Tar məktəbi” adlı tar üçün tədris vəsaiti nəşr etdirilmişdir. “Bu kitab tarın tədrisi üçün hələlik ən vacib dərs, əvəzsiz vəsait hesab olunur...

S.Rüstəmov tar üçün bir neçə not kitablarının da müəllifidir. O, hələ 1950-ci ildə “Tar üçün etüdlər” kitabını yazmışdır. Bundan başqa bəstəkarın «Melodik etüdlər»ini də qeyd etməliyik. “Melodik etüdlər” həm tar, həm də kamança aləti üçün ayrılıqda yazılmış vəsaitdir”. [29, səh. 123, 124]

Bədii rəhbəri və dirijoru Üzeyir bəy Hacıbəyov olan orkestrin tərkibində məşhur musiqiçilər (tarzənlər və kamançaçılar) fəaliyyət göstərildilər.

“XX əsrin 30-cu illərinin əvvəllərində Bakının musiqi həyatında böyük canlanma yaranmışdı. “Şərq orkestri” və «Notlu orkestr» ifaçılıq sənətinin inkişafında görkəmli rol oynayırdı. Bu orkestrlərin tərkibində Qurban Pirimov, Paşa Əliyev, Xosrov Məlikov, Rəşid Əfəndiyev, Hökümə Nəcəfzadə, Hacı Məmmədov, Ənvər Mənsurov, Zərif Qayıbov, Adil Gəray kimi virtuoz tarzənlər, Qılman Salahov, Tərlan Əlizadə, İsmayıł Talışinski, Hafız Mirzəliyev kimi mahir kamançaçılar sənət nümunələri göstərildilər”. [28, səh.104]

Artıq 40-cı illərdən başlayaraq Bakının musiqi həyatında vocal sənətinin inkişafı ilə bağlı ad-san qazanmış tar və kamança çalanlarla yanaşı, mahir qarmonçular və balabançılar da özünə-məxsus yer tutmağa başladılar.

Burada, “Əhsən Dadaşov, Məmmədağa Muradov, Baba Salahov, Həbib Bayramov, Qulam Qasımov kimi tarzənlərlə yanaşı, Fərhad Dadaşov, Tələt Bakıxanov, axır vaxtlarda isə Şəfiqə Eyvazova kimi kamançaçılar, Səfərəli Vəzirov, Ələkbər Nəzərli, Məmmədağa Ağayev kimi qarmonçular, Həsən Məhərrəmov, Bəhruz Zeynalov kimi balabançılar ifaçılıqlıda özlərini bir sənətkar kimi göstərmişlər. [28, səh.110]

Gəncəyə gəldikdə isə, tarzənlərdən (Gəncədə yaşadığı müd-dət ərzində tarzən kimi tanınmış, lakin sonradan tədricən qarmon, kamança, skripka və pianoda çalışmağı da öyrənmiş) Məşədi Cə-mili, “Fazıl Əliyevi, Firidun Ələkbərovu, Fikrət Verdiyevi, Sabir Rüstəmovu, Hüseyn Verdiyevi, kamançaçı Xanlar Əsədovu, pia-noçu Əkbər Əsgərovu, dirijorlardan Şirin Rzayevi, Nəriman Əzimovu və Vahid Mirzəyevi göstərmək olar”. [28, səh.123]

Azərbaycanın görkəmli kamança ifaçılarının sənətkarlığı, onların milli musiqi sənətimizin inkişafındakı xidmətləri hesabına Azərbaycan muğamının beynəlxalq aləmdə tanınması və təb-

lığı musiqi təhsili sistemində milli alətlərin sırasında kamança alətinin də geniş surətdə tədrisə cəlb olunmasına səbəb olmuş və beləliklə də “Kamança məktəbi” dərsliyinin yaranmasını zəruri etmişdir.

“Məhz belə bir zərurəti nəzərə alan Üzeyir bəy Hacıbəyli (1885-1948) bu vacib vəzifəni Cəvahir Həsənovaya (1915-1985) tapşırır. Musiqi məktəbləri üçün nəzərdə tutulmuş bu dərslik [31] vasitəsilə şagirdlər ən ibtidai mövzulardan başlamış mürəkkəb materialları çalmağa hazırlanırdılar. Bu vəsait müəllimlərin müvafiq materiallar seçməsində müəyyən çətinlikləri aradan qaldırdı. Cəvahir Həsənovanın “Kamança məktəbi” (1940) dərsliyindən sonra nəşr olunan Ramiz Mirişli (1970) [34], R.Rəcəbova, O.İmanova (2005) [32], R.İmanov, O.İmanova, R.Rəcəbova, D.Quliyevin (2013) [33] və başqalarının nəşr etdirdikləri “Kamança məktəbi” dərslikləri bu alətin tədrisinin inkişafı üçün atılmış mühüm addımlardan biri idi. Adlarını qeyd etdiyimiz dərslikləri bir-birindən fərqləndirən özünəməxsus cəhətləri olmasına baxmayaraq, əsas forma kimi Cəvahir xanımın dərsliyi əsas sütun rolunu oynamışdır”. [35]

Kamançanın şifahi ənənə və not sistemi əsasında professional səviyyədə tədrisinin həyata keçirilməsi, ali və orta ixtisas musiqi təhsilli məktəblərdə yetişdirilmiş kamança ifaçılarının yeni nəslə sözügedən alətin musiqi mədəniyyətimizdəki əhəmiyyətli rolunu bir daha nümayiş etdirdi.

Azərbaycan muğam ifaçılığının əsas çalğı alətlərindən biri olan məşhur kamança ifaçılarının peşəkar fəaliyyəti dövlətimiz tərəfindən yüksək qiymətləndirilməklə yanaşı, daima diqqət mərkəzində olmuşdur. Belə ki, yaxın keçmişdə XX əsrin əvvəllində yaşayıb-yaratmış Mirzə Səttar (1844-?), İsmayıł Talışinski (1903-1959), Qılman Salahov (1906-1974), Hafız Mirzəliyev (1910-?), Mirkazım (Sarəng) Aslanlı (1912-1975), Cəvahir Həsənova (1915-1985), Tərlan Əliyeva-Qaziyeva (1919-2009), Fıruz Əlizadə (1923-1987), Tələt Dadaşov (1923-1996), Mütəllib

Novruzov (1927-1994), Tələt Bakıxanov (1927-2000), Habil Əliyev (1927-2015), Qəribə Dadaşova (1928-1996), Elman Bədəlov (1929-1991), Əlgüşad Məmmədov (1938-2005), Hafiz Kərimov (1942-1993), Abdulla Abdullayev (1942-2007), Şəfiqə Eyvazova (1947), Ədalət Vəzirov (1951-2002) və başqa məşhur kamança ifaçılarının sözügedən alətin həm tədrisində, həm inkişafında böyük xidmətləri olmuşdur.

Kamança ifaçılıq sənətinin sonrakı inkişaf mərhələlərində son illərdə fəxri adlar almış, respublikamızda və onun kənarında tanınmış kamança ifaçılarının adlarına diqqət yetirsək, onların arasında xalq artistləri: Fəxrəddin Dadaşov (1950), Ağacəbrayıł Abasəliyev (1955), Munis Şərifov (1962), Elşən Mansurov (1962), əməkdar artistlər: Mirnazim Əsədullayev (1951), Elnur Əhmədov (1977), Toğrul Əsədullayev (1982) və İsmayıł Həmidov kimi başqa mahir kamança ifaçılarının həm tədrisində, həm də təbliğində əvəzsiz xidmətlərini qeyd edə bilərik.

2002-ci ildən başlayaraq dövlət səviyyəsində musiqi mədəniyyətimizin inkişafına əsaslı dəstəyin verilməsi ilə həyata keçirilən müğam layihələrində kamançanın müğamların ifasında əhəmiyyətinin artması ilə əlaqədar, alətşünaslıq elmində bu alətlə bağlı elmi işlərin tədqiq olunmasına xüsusi önəm verilmişdir.

Nəhayət, milli musiqi alətlərimizin yaradılması, inkişafına dair konseptual əsaslarla aidiyyəti üzrə təqdim olunmuş elmi işlərin təsdiqi ilə bağlı bu taleyüklü proseslər Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin və Azərbaycan Respublikasının Birinci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın böyük səyi, apardığı məqsədyönlü, ardıcıl və uğurlu dövlət siyaseti nəticəsində möhtəşəm davamını tapdı və Azərbaycan musiqi sənətinin əsas istiqamətləri - müğam sənəti 2003-cü ildə, aşiq sənəti 2009-cu ildə, Azərbaycan tarı və onun ifaçılıq sənəti 2012-ci ildə, kamança simli musiqi alətinin hazırlanması və onun ifaçılıq Sənəti 2017-ci ildə UNESCO-nun

Qeyri-maddi mədəni irs üzrə ümumdünya siyahısına daxil edilmişdir.

Xalqımızın milli məfkurəsinin formalaşdırılması və inkişafını müəyyənləşdirən muğam və aşiq sənəti, tar və kamançanın və onların ifaçılıq sənətinin belə mötəbər səviyyədə tanınması mədəni irsimizə məxsus olan Azərbaycan musiqi sənətimizi özünükülləşdirmək məqsədi ilə ayrı-ayrı dövlətlər tərəfindən aparılan qərəzli, həqiqi tarixi hadisələri təhrif edən əsassız iddialardan və nəzəriyyələrdən qorunması və müdafiəsinin təmin edilməsi üçün çox mühüm və vaxtında əhəmiyyətli zirvələrin əldə olunmasıdır.

Ədəbiyyat

1. Узеир Гаджибеков: «Основы Азербайджанской народной музыки», стр. 10, второе издание, Azərbaycan dövlət musiqi nəşriyyatı, Bakı – 1957.
2. Əfrasiyab Bədəlbəyli: “Musiqi lügəti”, səh. 43, “Elm” nəşriyyatı Bakı – 1959.
3. Yaqut Şıxseyid, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının dosenti: “Kamançanın Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin inkişafında rolu”, Konservatoriya № 1, yanvar – fevral 2009.
4. Təranə Əliyeva, Azərbaycan Milli Konservatoriyasının baş müəllimi: “Qanun alətinin işləmə texnologiyası” Konservatoriya № 1, yanvar – fevral 2009.
5. Abdullayeva S. “Azərbaycan xalq çalğı alətləri”. Bakı, Adiloglu 2002. 457 s.
6. Abdullazadə G.A. “Qədim və Orta əsrlərin musiqi mədəniyyəti”: tarixi-fəlsəfi təhlili. Bakı, Qartal. 1996. 288s.
7. Bünyadov T. “Əsrlərdən gələn səslər”. Bakı, Az.Dövlət nəşriyyatı, 1993.
8. Sürəyya Ağayeva. “Абдулгадир Мараги”. Баку, изд-во “Язычы”, 1983г. стр. 46.

9. Samira Mır-Bagırzadə, kandidat filologicheskikh nauk: “Filosofiya muziki v epohu arabskogo xalifata”, Konservatoriya № 2, mart – aprel 2009.
10. Xeqani Şirvani: “Seçilmiş əsərlər”, “Lider nəşriyyat”, Bakı 2004.
11. Nizami Gəncəvi: “Xosrov və Şirin”, “Lider nəşriyyat”, Bakı 2004.
12. Əfrasiyab Bədəlbəyli: “Not yazısı necə yaranmışdır?”. “Elm və həyat” jurnalı, 1964, № 7;
13. Abdullayeva S. “Azərbaycan folklorunda çalğı alətləri”. səh. 188. Bakı, Adiloğlu 2007.
14. Jalə Qulamova, sənətşünaslıq namizədi: “Orta əsrlərdə Azərbaycan musiqisinin mədəni-tarixi mərhələləri (IX-XIV əsrlər), Konservatoriya № 2, mart – aprel 2009.
15. Zemfira Safrarova. “Музыкальная наука Азербайджана”: (ХХЫЫ-XX века), Bakı, Azernews, 2013. 432 str.
16. Süreyya Ağayeva. XIV əsrə qədər “muğam” sözü musiqi elmində istifadə edilməyib. “Mədəniyyət” qəzeti, 2015, dekabr.
17. Bəxtiyar Tuncay. “Muğamin vətəni haradır?”. Olaylar, 2009, 7 aprel.
18. Cəmilə Həsənova, Sənətşünaslıq namizədi, Bakı Musiqi Akademiyasının professoru. “Azərbaycan Musiqi Elmində məqam nəzəriyyəsinin təşəkkülü və təkamülü məsələləri” Konservatoriya № 1, yanvar – fevral 2009.
19. Yaqub Babayev. XIII-XIV əsrlər ana dilli lirik şeirimizin inkişaf yolu. Bakı, “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2009. səh. 117.
20. Malik Quliyev, sənətşünaslıq namizədi, professor: ”Sazəndə sənətinin instrumental təşəkkülü, inkişafi və spesifikasi”, Konservatoriya № 1, yanvar – fevral 2009. (**Bakıxanov Ə. Ömrün sarı simi. Məqalələr və xatirələr. Bakı, 1965-77s.**)
21. Məhəmməd Füzuli: Əsərləri V cild, səh. 71.
22. Rəşid Rəhmanov. Çalğı alətlərilə bağlı yaradıcılıq ömrü. (Səadət Abdullayevanın xatirəsinə). səh. 31. Bakı: Nurlar, 2018.
23. Nizami Gəncəvi: “Leyli və Məcnun”, “Lider nəşriyyat”, Bakı 2004.

24. “Azərbaycan tarının memarı” (oçerklər). E.Cəfərov: “Azərbaycan tarının yaranmasına dair”, Bakı, “Təhsil”, 2019.
25. “Gözəllik və bilik aşiqi Nəvvab”, Bakı, F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2018, səh. 21.
26. Mirzə Ələkbər Sabir: “Hophopnamə” I cild, “Şərq-Qərb” Bakı 2004.
27. Mikayıl Müşfiq: “Seçilmiş əsərləri”, “Şərq-Qərb” Bakı 2004.
28. Firidun Şuşinski: “Azərbaycanın musiqi xəzinəsi”, Bakı 2015.
29. Ağasəlim Abdullayev: Azərbaycan Milli Konservatoriyanın dosenti, “Tar tədrisinin inkişafında Səid Rüstəmovun rolu” Konservatoriya № 1, yanvar – fevral 2009.
30. П.Востриков. “Музыка и песня у Азербайджанских татар”. СМОМПК, (Сборник материалов для описания местностей и племени Кавказа) Тифлис, 1912, стр. 1-8.
31. Həsənova C. Kamança məktəbi. (Ü.Hacıbəyovun rəhbərliyi və redaktəsi altında). B.: Azmuzqiz, 1940, 128 s.
32. İmanova O. Rəcəbova R. Kamança məktəbi. (Musiqi məktəblərinin I-V sinifləri üçün dörs vəsaiti) B.: Şirvannəşr, 2005, 100 s.
33. Quliyev D., İmanov D., İmanova O., Rəcəbova R. Kamança məktəbi, B.: Mütərcim, 2013. 105 s.
34. Mirişli R. Kamança məktəbi. B.: Azərnəşr, 1970;
35. Səbinə Məmmədova: AMK-nin müəllimi və dissertantı, “Kamança tədrisində metodoloji problemlər”, Konservatoriya № 3 (48), 2020.
36. Toğrul Mirnazim oğlu Əsədullayev: Kamança ifaçıları və onların müğam sənətinin inkişafında rolü və əhəmiyyəti, 6213.01 – Musiqi sənəti, Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın Avtoreferatı, Bakı -2015.

Elxan Cəfərov

Əvəzolunmaz kaman ustası

XIX əsrin sonlarında Azərbaycanın bir sıra yerlərində şeir və musiqi məclisləri ayrı-ayrı şexslər tərəfindən təşkil edilmişdir ki, bu da mədəniyyətimizin və incəsənətimizin inkişafında çox böyük rol oynamışdır. XIX əsrdə Bakı şəhərində və onun kəndlərində şair və muğamsevərlərin tez-tez yiğincaqları təşkil olunurdu. Bakıda ən böyük məclis məşhur musiqi bilicisi, mülkədar-mesenat Məşədi Məlik Mansurovun adı ilə bağlıdır.

Azərbaycan kamançası

Onun evi musiqisevərlərin məktəbinə çevrilmişdi. Burada Şərq musiqisinin incəliklərinə dərindən bələd olan çox görkəmli musiqişümaslar xanəndələrin oxumasına, sözlərin deyilişinə, qəzəllərin düzgün ifasına xüsusi nəzarət və qayğı göstərirdilər. Bu məclislərdə “Şur”, “Rast”, “Mahur”, “Çahargah”, “Bayatı-İsfahan” və sair muğamların oxunması saatlarla çəkirdi. Burada düzgün və tam dəstgahı ifa edən xanəndələr hər hansı bir muğamı daha kamil şəkildə öyrənməklə ixtisaslaşmağa çalışırdılar.

Məşədi Məlik mülkədar olmaqla yanaşı, həm də musiqinin vurğunu olmuşdu.

Bu məclisdə Seyid Mirbabayev, Mirzə Fərəc, Əbdülpədir Cabbarov (Qədirbala), Keçəcioğlu Məhəmməd, Cabbar Qarayağdıoğlu, Mirzə Dadaş, Seyid Şuşinski ilə bərabər məşhur kamancاقalan Mirzə Səttar da iştirak edirdi. Mirzə Səttarın Bakıya gəlməsi, Məşədi Məliyin evində illərlə qonaq qalması Mansurovlar ailəsinə-musiqiyə olan marağını artırmışdı. Məhz bu böyük sənətkarın sayesində Məşədi Məlik müxtəlif alətlərdə çalmağı öyrənmişdi.

Mirzə Səttar 1844-cü ildə Ərdəbildə anadan olmuşdur. Ərdəbildə o, qılıncının dalı-qabağı kəsən Mirsaleh adlı bir axund ilə qonşu imiş. Həmişə olduğu kimi Mirzə Səttar kamancasını kökləyib həzin “Segah”la “söhbət etmək” qərarına gəlir. Bu “söhbətin” nə qədər keçdiyindən ustad sənətkar xəbər tutmur. Kamançadan ayrılanда artıq səhərin açıldığı görünür. Bu zaman qonşusu Mirsaleh Mirzə Səttarı evinə çağırır. O, evə daxil olub salam verəndə Mirsaleh açıqla ona baxır və salamını belə almır. Hökmlə ona “sən mənə qonşusan, lakin kamancan əlindən düşmür. Kamançanın əlindən nə gecəmiz, nə gündüzümüz var. Sənin işin şeytanları əyləndirməkdir. Mən isə səndən fərqli olaraq gecə-gündüz Allaha sitayış və dua edirəm. Qulağını aç, yaxşı eşit. Ya mən buradan köçməliyəm, ya da sən. Məlum məsələdir ki, mən buradan heç yerə gedən deyiləm. Səni isə sabahdan burada görməyim. Hara isteyirsən, cəhənnəm ol get. Əgər getməsən, səni qazamatda çürüdəcəyəm”.

Mirsalehin hökmlü olduğunu dərk edən Mirzə Səttar gecə ilə oranı tərk edib, Nəmin şəhərinə gəlir. Burada yaxşı bir mütrüb var imiş, onu da götürür gedir Salyana.

Mirzə Səttar Salyanda bir qədər yaşayır və böyük hörmət qazanır. Ancaq mütrüb sağalmaz xəstəliyə düşür və ölü. Mirzə Səttar da Salyanda qala bilməyib, gəlir Bakıya.

Mirzə Səttar Ərdəbili təcili tərk etdiyi üçün arvad-uşağını götürməyə imkan tapa bilmir. O, bu ayrılığa dözə bilmir və ailə-uşaq həsrətli naləsini şeirə köçürür:

*Badi-səba, tərəqqim eylə binəvalərə,
Ərzim yetir Vətəndə olan aşinalərə.
Qəm çəkmə, sevdiyim, sənə qəm çəkmək heyifdir,
Qəm bəxşि ver, mənim kimi bəxti-qarələrə.*

Arxivdə Məşədi Süleymanın şəxsi sənədləri arasında onun Mirzə Səttarla bağlı xatirə yazılısı diqqətimi cəlb etdi. Yazıdan məlum olur ki, Mirzə Səttar Məşədi Məliyin evində yaşamış və bu evdə ona 11 il qulluq olmuşdu. O bildirir ki, Bakıya ilk dəfə kamançanı da məhz Mirzə Səttar görtirmişdi. Lakin görkəmli musiqişünas, tədqiqatçı-alim, muğam bilicisi, muğam ifaçılarını arayıb-axtarıb xalqımıza bəxş edən əvəzsiz musiqi tədqiqatçısı Firdun bəy Şuşinski kamançanın ilk dəfə Mirzə Səttar tərəfindən götərilməsinə etirazını bildirir və yazır:

“Məşədi Məlik Bakının İçərişəhər hissəsində yaşayırıdı. Onun geniş və işıqlı otaqları olan mənzilinin böyük zalında tez-tez yiğincaq olardı. Məşədi Məliyi musiqi elminə sövq edən məşhur kamançaçı Mirzə Səttar olmuşdur. Bir çox tarixi sənədlərdən və Səttarla bir dövrdə yaşamış musiqiçilərin əlyazmalarından aydın olur ki, Səttar qocalanda Bakıya gəlmış və ömrünün son illərini qonaqpərvər Mənsurovların evində yaşamışdır. Səttarın Məşədi Məliyin evində yaşaması Mənsurovlar ailəsinin musiqiyə olan həvəsinə ciddi təsir göstərmişdi. Bu barədə Məşədi Məliyin oğlu, tarzən Məşədi Süleyman Mənsurovun xatirələri daha maraqlıdır: O yazır: “Azərbaycanda muğamatı intişar etdirən Mirzə Səttar (kamançaçı) olmuşdur. Bakıya kamançanı götirən də o olmuşdur. Mirzə Səttar Bakıda bizim evdə olardı. Əslində, musiqiçi olan atam Mirzə Səttardan kamança çalmağı, tar, qoltuq sazı, qaval və yeddi dilli balaca qarmon da çalmağı

öyrənmişdi. Mirzə Səttar on iki ilə kimi bizim evdə oldu. Öz zəmanəsinin ən böyük musiqişünası olan Mirzə Səttar fars və ərəb dillərini mükəmməl bilirdi. Otağında musiqişünaslara və şairlərə dair külli miqdarda ədəbiyyat var idi”.

Məşədi Süleymanın xatirələri faktiki material kimi qiymətli olsa da, burada yanlış fikirlər də yox deyil. Əvvəla, Azərbaycanda muğamati intişar etdirən təkcə Səttar olmamışdır. İkinci si, Səttar ömrünün çoxunu İranda və Tiflisdə keçirmişdi, yalnız qoca vaxtlarında Bakıya gəlmış, kamança calmaqla məşğul olmuşdu. Kamançanın Bakıya gətirilməsi məsələsində də Məşədi Süleyman Mənsurov yanılır. Çünkü bakılılar kamançanı hələ Səttardan 20 il qabaq, yəni, 1878-ci ildə Bakıya toy şənliyinə Cabbar Qaryağdioğlu, Sadıqcan dəvət olunduğu vaxt görmüşlər...

(Firidun Şuşinski. “Azərbaycanın musiqi xəzinəsi” Bakı 2015, səh. 86, toplayıb, tərtib edən, nəşrə hazırlayan Aslan Kənan).

Mirzə Səttarın çalğısına yüksək qiymət verən Məşədi Süleyman göstərir ki, onun kimi kamançaçalana nə Qafqazda, nə də İranda rast gəlib. Mirzə Səttar fars, ərəb, türkçə mükəmməl biliyə malik olub. O, ucaboylu və bədəncə arıq imiş. Sağ qıcıının dabarı qısa imiş. Ona görə də pəncə üstə gəzərmış. Qələmi paşaq qoyarmış. İncə zövqə malik olduğundan uzun çuxa, tirmə döşlük geyinər, ciyninə əba salardı.

Məşədi Süleyman Mirzə Səttarın kamançasının quruluşundan, onun başına gələn hadisələri nəql etməsindən söhbət açaraq göstərir ki, ustاد sənətkarın kamançası başqa kamançalardan seçilirmiş. Məssələn, Mirzə Səttarın kamançasının çanağı o birilərindən bir yarımdə böyük, qolu da uzun imiş. Elə buna görə də, kəmanə də bu birilərindən uzun idi. Toyılarda onu görəndə, ay Mirzə, ala qarpızı çıxart, bir az çal, deyərdilər. Mirzə Səttarın kamançasının çanağı bir mili ağ, bir mili qara sümükdən idi. Lap ala qarpıza oxşayırdı.

Mirzə Səttar iki mütrüb hazırlayır və Məhəmməd bəy deyi-lən sahibkarın karvansarasında özünə yer alır. Sonralar həmin karvansara “Şərq” mehmanxanası olur. Vaxtaşırı Məşədi Məlik-lə bağda gəzişərdilər. Onun üçün yaxşı bir otaq da ayırmışdır. Oğlu Ağahüseynə ustadın qulluğunda durmağı da tapşırır. Mirzə Səttar bir müddət Məşədi Məliyin başında qalır. Çox zaman gecənin bir aləmində qapını bağlatdırar və kamança çalardı. Bir qədər çaldıqdan sonra başına gələnlərdən nağıl edərdi.

Həmin hadisələrdən birini Məşədi Süleyman belə xatırlayır.

Bir dəfə Ərdəbildə olanda görür bir nəfər gəlib deyir ki, Nə-min xanı onu görmək istəyir. İlk əvvəl o bu görüşdən imtina etmək istəyir. Lakin gələn adam ona hədə-qorxu gəlməyə başlayır. Məcburiyyət qarşısında qalan Mirzə Səttar getməli olur. Gə-lib görür ki, onu çağırtdıran xan kök bir adamdır. Özü də bərk sərxoşdur, arxası üstə uzanıb fisıldayır. Nökərlərdən biri əlini, digəri isə ayaqlarını ovxalayırdı. Xanın qarşısında şərab şüşələri və meyvələr düzülmüşdü. Xidmətçi bir stəkan çay gətirir. O, çayı içəndən sonra calmağa başlayır. Dayanandan sonra xan soruşur ki, çaldığın nə idi. Mirzə Səttar da cavabında “Çahargah” deyir. Bu söz onun xoşuna gəlmir. Ona bir də calmağı əmr edir. Bu zaman ustad nə gəldi çalır və “Şur”u da bir-iki saat uzadır. Bir təhər ayağa duran xan bu nədir çaldın? Hezergah deyir. Xan gülə-gülə bax bu başqa məsələ. Çahargah dördcə guşədir, amma Hezar mindir. Mənim şənimə Hezar yaraşır və xidmətçilərə deyir ki, Mirzə Səttara yaxşı bir tirmə, bir də öz atını bağışasınlar. Əlavə ona 25 təmən də pul verir.

Mirzə Səttar evə gələn kimi atı satır. Bilir ki, atın dalınca adam göndərəcək. O yanılmamışdı. Doğrudan da, xan ayılan kimi adam göndərir ki, atı versin...

Mirzə Səttar haqqında söhbət edilən bir hadisə də maraqlıdır.

Badü-Kubədə Bəylər adında bir yaxşı tarzən olub. Təhsilini Tehranda alıbmış. Mirzə Səttar Salyandan Badü-Kubəyə gələndə, Bəylər Şamaxıda Mahmud ağanın qonağı idi...

Mahmud ağa haqqında musiqişünas-alim Firidun Şuşinski yazıb:

“Şirvan mahalında ifaçılıq sənətinin intişar tapmasında Mahmud ağanın böyük xidməti olmuşdur. Mahmud ağa Şamaxının məşhur mülkədarı və bütün Qafqazda tanınmış musiqi xadimi idi. Mahmud ağa sənəti, şeiri, musiqini sevən, əliaçıq, qonaqpərvər bir mesenat kimi şöhrət tapmışdı. O, musiqiçilərin qayğısına qalar, onlara maddi köməyini əsirgəməzdi. Qafqazda elə bir məşhur xanəndə və tarzən olmamışdır ki, Mahmud ağanın məclisində iştirak etməsin. Mahmud ağa alicənab, səxavətli, yoxsulların qayğısına qalan, rəhmdil bir adam idi. Şamaxının abad və gözəl bir şəhər olmasına onun müstəsna xidmətləri olmuşdu. O, şəhərə su kəməri çəkdirmiş, yaraşlı binalar, karvansaralar, buzxana, hamamlar tikdirmiş, hətta «Beytüs-Səfa» adlı ədəbi məclisə maddi yardım etmişdi...”

Bəylərin gözəl tar calmaq sorağını eşidən Mirzə Səttar onu dinləmək qərarına gəlir. Gedir Nikolayevski (indiki İstiqlaliyyət) küçəsindəki Hacı Ağanın mehmanxanasına. Yuxarı mərtəbədə Bəylərin otağının qonşuluğunda bir otaq tutur. Dalandara da pul verir ki, nəbadə Bəylərə deyəsən ki, belə bir nişanda otağıyla yanaşı adam yaşayır. Çünkü ürəyinə damibmiş ki, sorağını eşidən təki Bəylər də onu axtaracaq.

On gün keçir. Bir gecə Mirzə Səttar çay qoyub, kamançanı da kökləyir. Özü üçün tamam bir dəstgah “Rast” çalışır. Kamançanı yerə qoyub çayı içməyə başlayanda, eşidir ki, qonşu otaqdan tar səsi gəlir. “Rast”ı necə çalıbsa, elə o cürə də çalışır. O saat bilir ki, bu Bəylərdir. Görüşləri ilk dəfə o gecə olur. Sonralar möhkəm dost olurlar.

Mirzə Səttarın kamançası başqa kamançalardan fərqlənirdi. Onun kamançasının çanağı qolundan vint ilə asıldır. Aşıqları da

vintlə açılıb-bağlanırdı. Mənzilində olanda kamançanı söküb qoyardı bir yana. Ona görə ki, hər gələn deyərdi, Mirzə Səttar, bizim üçün bir şey çal. O da sökülmüş kamançanı göstərib deyərdi ki, kamança xarab olub, düzəltdirəcəyəm. Sonra nə desəniz çalaram.

Mirzə Səttar bir neçə kamil müsiqiçi də yetişdirib. Onlardan “Salik” təxəllüsü ilə şeirlər yazan Mirzə Ağakərim Hacı Zeynal oğlu, sabunçulu Qiyas, məşhur tarzən Mirzə Fərəc (bəstəkar Ağabacı Rzayevanın babası) idi...

Tiflis Konservatoriyasında işləyən Saşa Oqanezəşvili 1923-cü ildə Bakıya gəlir. Gürcü hökuməti ona 25 min rubl verir ki, Mirzə Səttarın kamançasını muzeyə alsin. O vaxt Mirzə Səttarın Bakıda olan qardaşı oğlu kamançanı təmənnasız S.Oqanezəşviliyə verməyə boyun olur. Bu şərtlə ki, kamançanı Ərdəbildən gətirmək üçün ona bir nəfər də qoşulmalıdır. Saşa Oqanezəşvili Tiflisə gəlib Mirzə Səttarın kamançasını və əlyazmalarını Ərdəbildən gətirmək üçün Mirzə Səttarın qardaşı oğluna adam yollayıır. Lakin indiyə qədər məlum deyil gürcülər ustada aid olan əşyalara sahib oldular, ya yox.

Oxuduqlarından mənə bir şey aydınlaşdır ki, Mirzə Səttarın kamança çalmaqdə, ustad sənətkar olmaqdə tayı-bərabəri olmayıb.

Aslan Kənan

Bir kamançaçı vardı

Kim bilir bir zaman gələcək ki, rəssamlar Homerin də, Nizaminin də, “Girdim yarın bağçasına” mahnısının yaradıcısının da, “Çahargah” müğamını ilk dəfə ifa edən ustadin da, Qız qalasının memarının da ən doğru və real portretlərini yaradacaqlar. Axı sənətkarın parlaqlığının güzgüsü, onun gözlərinin kədər və sevinci, onun bütün dünyagörüşü, hissləri, düşüncələri əsərlərində, bircə bənd şeirində, bir akkord musiqisində, bir firça yaxasında dərinliyi və reallığı ilə öks olunur.

Bəlkə də, 100 il sonra İsmayılxan Talişinskidən heç bir nam-nişan qalmayacaq, hətta nəvə və nəticələri də babalarının kim və nəçi olduğunu unudub, radioda onun adın eşitdikdə belə bunun onlarınbabası və ulu babası olduğunu bilməyəcək. Ancaq İsmayılxanın ürəyi, çöhrəsi, baxışları, varlığının məcmusu radionun qızıl fondunda qorunan üç müğamin çalğısında yaşayır: “Çahargah”, “Rahab”, “Bayatı İsfahan”.

Lənkəranın payız günlərindən biri. Xəzan burada çox gec, həm də hiss olunmadan keçib gedir. Yarpaqlar günəşlə, şəfəqlə o qədər yüklenir ki, nəhayət sanki yaşamaqdandan doyub, ya da yağışlardan ağırlaşıb damcıların zərbələrindən bezikəndən sonra qopub düşür. Təbiətin belə çəhrayı bayramında dəfələrlə keçib getdiyim marşrutla - qalaya, çayxanaya, söhbətə, bir günün hiss-

*Kamança ifaçısı
İsmayılxan Talişinski*

lərini bölməşməyə gedirəm. Bazar küçəsinin dərzi dükanlarını keçib kiçik bir dalana dönürəm. Bu, əslində dalan da deyil. Bir-birindən 200-250 metr aralı iki paralel küçəni birləşdirən enli, asfalt küçəcikdir. Yolun hər iki tərəfi hündür hasar və binalardır. Həyətlər görünmür. Tini burulub kimsəsiz küçə ilə yeriyirəm. Hə, İsmayıł xan yenə çalır. Küçəyə açılan pəncərə ağızında oturub kimsəsiz küçə üçün, özü üçün, bəlkə də, mənim üçün... “Çahargah” çalır.

...Haradasa külək əsir və bir də atlı çapır. Elə çapır, elə çapır ki, atın nallarından od qopur, qığılçım çıxır. Atın ağ yalı, ağ quyruğu küləyin vurub düzənliyə dağıtdığı buludların içində əriyib. Atlı çapır - buludlarda isti qığılçımlar qalır. Atlı çapır. Hansı qəsrədəsə onu gözləyən, gözləməkdən bezikən Şahsənəm kimi bu gün sevgi vədəsi başa çatan bir gözəlin görüşünəmi?... Ya qəzəbini köksündə güclə saxlayıb cəlladların başında çaxmağamı? İllərlə üzünü görmədiyi vətənini xilas etməyəmi?

Tənha çöllər... Ağappaq bir atlı toz qopara-qopara qığılçım saçır, gecikmiş arzuların dalınca uçur...

Musiqi, xüsusilə muğamlar minlərlə insanın xatirələr qaynağıdır. Hissi zəngin olan hər kəs musiqidə öz xoş və acı günlərinin qəlpələrini tapa bilər. Bilmirəm, İsmayıł xan “Şüstər”i, yoxsa öz xatirələrinimi çalırdı? Yoxsa sadəcə olaraq, təbiətin ona bəxş etdiyi, içirdiyi xoşbəxt duyğuları daxilindən, necə deyərlər, çıxarıb atırdı.

Deyirlər, onların ulu babaları Lənkəranın dövlətli mülkədarlarından olub. Ancaq İsmayıla bu keçmiş əzəmətdən bircə adının yanındakı “xan” sözü və bir də təbiətən məğrurluq qalmışdı.

O, bəziləri kimi uşaqlıqdan musiqiçi olmayıb. Görünür, onun daxilindəki nadir musiqi istedadı illərlə yiğilib, nəhayət, sel kimi daşib tökülmüş. Bunun nəticəsidir ki, İsmayıł xan bu qədər coşqun, mahir, ilhamlı musiqiçi olub. Ancaq onun sənət baharı ömrünün baharından çox-çox sonra gəldi. Onun sənət şəfəqi, sənət bayramı, ömrünün qürubuna qarışdı.

İsmayıł xanın böyük ailəsi vardı. O bu ailəni güclə dolandırıldı. Ovçuluq, musiqidən sonra ikinci ehtirası idi.

İsmayıł xanın böyük istedadından “üç tel, üç səs, üç nida” qaldı. Bunlar qalmaya da bilərdi. Əsrlərdə yaşayış qüdrətli çalğıçıların, müğənnilərin sənəti kimi zamanın görünməz dalgalarına qarışıp gedib, əbədilik bizim üçün qeyri-müəyyənlik, məc-hulluq pərdəsinə bürünüb qalardı.

Dünyada iki cür sənət var. Bir var qapısız, hasarsız sənət. Onu hər kim görür, duyur, anlayır. Bir də var kənara- heç bir qapısı olmayan, bütün mahiyyətini içəridə qapalı saxlayan bir sənət, bir növ fəlsəfi sənət. İsmayıł xanın ifaçılığında müəyyən dərəcədə fəlsəfi sənətin elementləri vardı. Burada hissələr və emosiyalar yüngül və sentimental deyil, sıxıdır, dərindir. Onun kamançası sanki danışır, daha doğrusu, bir növ monoloq deyir.

“Şüstər”. İsmayıł xan çalır, mənə elə gəlir ki, nəhəng çinərin yarpaqları bir-bir töküldür... İsmayıł xan çalır, mənə elə gəlir ki, axşam çağdır, evimizin aşağısında çay qırağındakı yarğan altında qumluqda uzanıb arzularıma tamaşa edir və birdən-birə görürəm ki, qırçınları qürubun qırıntıları ilə dolu çay dayanıb.

İsmayıł xanın yaxşı dostları vardı. Onun sənətinin pərəstişkarları şoferlər, ticarət işçiləri, musiqiçilər idi. Onlardan biri nağıl edir ki, İsmayıł xan ölündə yağış elə yağırdı ki, adam çətirlə də islanırdı. Küçələrdən su sel kimi axırdı. Göydən elə bil dəniz qopub töküldü. Biz beş-on nəfər onun tabutunu götürüb qəbiristanlığa yollandıq. Lənkəran, ümumiyyətlə, yağışlı yerdir. İl in 6-7 ayı burada gecə-gündüz yağışlar tökür, ancaq o gündü yağışı heç zaman görməmişdik.

Haradasa, Bakıdan uzaq bir şəhərdə, hər gün hündür bir pəncərə önündə oturub buludlar, yarpaqlar və yolcular üçün çalan qadir bir sənətkar, bir kamançaçı vardı. Onun dünyadan köcdüyü gün buludlar hönkür-hönkür ağladı və ondan üç lent yazısı yadigar qaldı.

Əlisa Nicat

Üzeyir bəy Hacıbəylinin layiqli tələbəsi

***Kamança ifaçısı
Qılman Salahov***

İfaçılıq sənəti tarixən inkişaf etmiş və günümüzdə daha da təkmilləşmişdir. Bakı, Şamaxı, Gəncə və Qarabağda keçirilən musiqi məclisləri xanəndəliklə yanaşı, XIX əsrin ikinci yarısından sonra yeni inkişaf mərhələsinə çatmaqla bir çox məşhur ifaçıların yetişməsinə səbəb olmuşdur. Bunlardan XIX-XX əsrlərdə fəaliyyət göstərmiş Azərbaycan kamanının əvəzsiz ifaçısı Mirzə Səttar, Hafız Mirzəliyev, Tələt Bakıxanov, Qılman Salahov, Habil Əliyev, İsmayıllı xan Talışinski, Ədalət Vəzirov

kimi ifaçılıq sənətinin parlaq nümayəndələri ilə birgə bir çox başqa sənətkarları da göstərmək olar.

XX əsrin ikinci yarısında Mirzə Səttar məktəbini inkişaf etdirən Qılman Salahov bu alətin çalğı texnikasını, ifaçılıq imkanlarını daha da inkişaf etdirmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda Üzeyir bəy Hacıbəyli, Əfrasiyab Bədəlbəyli, Səid Rüstəmov, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi və neçə-neçə görkəmli sənətkarlarımız musiqi mədəniyyətimizin inkişafında misilsiz xidmətlər göstərmişlər.

1931-ci ildə Azərbaycan Dövlət Radio Komitəsinin nəzdində ilk dəfə olaraq notla çalınan “Şərq orkestri” bəstəkar Müslüm Maqomayevin təşəbbüsü ilə yaransa da, onun bədii rəhbəri və dirijoru Üzeyir bəy Hacıbəyli olmuşdur. Həmin orkestrin üzvlərindən Səid Rüstəmov, Xosrov Məlikov, Qurban Pirimov, Hafız Mirzəliyev, Əlövsət Sadıqov, Bəhram Mansurovla yanaşı, Qıl-

**Soldan: Azərbaycanın Xalq artisti, ustad tarzən
Qurban Pirimov və Əməkdar incəsənət xadimi,
kamançaçı Qılman Salahov**

man Salahov da var idi. Q.Salahov Bakının musiqi tarixində müstəsna xidmətləri olmuş musiqiçilərdəndir.

Qılman Salahov 1906-cı il mart ayının 16-da Balaxanıda ana-dan olmuşdur. Qılmanın atası Balaməmməd kişi Balaxanıda sa-yılıb-seçilən imkanlı şəxs olub.

O, 1909-cu ildə ailəsi ilə birlikdə Bakıda tikdiriyi hündür-mərtəbəli mülkə köçür. Lakin Balaməmmədin vaxtsız ölümü ilə ailədə böyük üç körpə gənc ananın himayəsində qalır. Onları bir qədər imkanları olsa da, gənc ana üçün uşaqları saxlamaq çətin idi. Dolanışlarını yaxşılaşdırmaq üçün mülklərinin bir his-səsini kirayə verməli olurlar. Qılman isə hələ uşaq yaşlarından ailəsinə kömək etmək üçün işləmək qərarına gəlir.

Qılman hələ gənc yaşlarından musiqiyə böyük həvəs göstə-rirdi. Onun fitri istedadının açılmasında dayısı Ağasəlim kişinin

böyük zəhməti olub. O, Qılmanı Üzeyir bəyin rəhbəri olduğu Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumuna götirir.

İlk günlər Üzeyir bəy onu violonçel sənətini öyrənməyə, məşhur violonçelist L.Rostropoviçin sinfinə göndərir. Lakin Qılmanın bu sənətə həvəs göstərmədiyini biliib onu arzuladığı kamança sinfinə keçirir.

Q.Salahovun kamançaya olan sonsuz sevgisindəndir ki, o çox zaman gecələr kamança qucağında yatarmış.

O, musiqi məktəbini bitirdikdən sonra qəbul imtahanını müvəffəqiyyətlə verib musiqi texnikumunun tələbəsi olur. Q.Salahov bacarığının, qabiliyyətinin və istedadının nəticəsi sayəsində Üzeyir bəyin sevimli tələbələrindən sayılırdı.

Bir müddət sonra Q.Salahov Üzeyir bəyin rəhbərlik etdiyi notlu çalğı alətləri orkestrində həm solist, həm də dirijor olur.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan xalq musiqisinin canlı tarixi, ensiklopediyası, “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” adlandırılan Cabbar Qaryağdıoğluunun 70 illik yubiley gecəsində ustad sənətkarı tarda Qurban Pirimov, kamançada Qılman Salahov müşayiət etmişdir.

Q.Salahov kamançanın hər bir incəliyinə bələd olan sənətkarı id. Onun dərs dediyi musiqi məktəbində bir çox sənətkarların yetişməsində müstəsna xidmətləri olmuşdur. Onun yetirmələrindən Əminə Dilbazi, Şövkət Ələkbərova, Xurşud Babayeva, Əlibaba Abdullayev, Leyla Cavanşirova (Bədirbəyli), Hacı Ağayev və başqalarını yada sala bilərik. Görkəmlı kamançacı məşhur tarzən Qurban Pirimovun təqdimatı və Mirzə İbrahimovun təklifi ilə birlikdə Moskvada keçirilən xalq çalğı alətləri ifaçılarının baxışında iştirak edərək müsabiqənin laureatı adını qazanmışdır.

Qılman Salahovun ifaçılıq fəaliyyəti musiqimizin inkişafı ilə sıx bağlı idi. Üzeyir bəyin 1931-ci ildə radionun nəzdində təşkil etdiyi ilk notlu xalq çalğı alətləri orkestrində Səid Rüstəmov, Xosrov Məlikov, Tutu Kərimovla yanaşı, kamançada Q.Salahov

da çalışırdı. Həmin illərdə radioda musiqi nömrələrinə çox yer ayrıılırdı. Orada musiqi alətlərindən, əsasən, tar, kaman, qaval üçlüyünə yer verilirdi. Bu zaman tarda Xosrov Məlikov, kamançada Qılman Salahov, qavalda isə Xalıq çalırdı. Q.Salahov Radio Verilişləri Komitəsində musiqi üzrə baş redaktor da olmuşdur.

1936-ci ildə böyük bəstəkarımız Üzeyir bəy Hacıbəyli tərəfindən ilk olaraq Azərbaycan Dövlət Filormoniyasında Mahnı və Rəqs Ansamblı fəaliyyətə başladı. Həmin ansamblın bədii rəhbərliyini Üzeyir bəy Qılman Salahova həvalə etdi. O, vaxtaşırı kollektivlə rayonlara gedir, istedadlı gəncləri ansambla cəlb edirdi. Həmçinin rayonlarda xalq mahnı və rəqslərini toplayıb, nota köçürüdü.

Azərbaycan xalq musiqisini gözəl bilən Q.Salahov ansamblın inkişafında müstəsna xidmətləri olub. O, fasiləsiz olaraq uzun müddət bu kollektivə rəhbərlik etmişdir. Q.Salahov kollektiv üçün program və repertuarlar hazırlayıb, xalq mahnı və rəqslərini ansamblın ifası üçün işləyirdi. O, geniş yaradıcılıq istedadına malik sənətkar idi. Onun istedadının nəticəsidir ki, “Qaval”, “Könül verdim”, “Nəlbəki”, “Kürd rəqsi”, “Sevgilim”, “Bir dənəsən” rəqslərinin musiqisinin müəllifidir. Onun həmçinin maestro Niyazi ilə birgə işlədikləri “Bir bağçanın çıçəkləri” adlı vokal rəqs əsəri dirləyicilərin dərin rəğbətini qazanmışdır.

1940-ci ildə Azərbaycan dövləti Q.Salahovun musiqi sahəsində xidmətlərini yüksək qiymətləndirərək onu Azərbaycan Respublikasının Əməkdar incəsənət xadimi adına layiq görür. O, dəfələrlə müsabiqə laureatı olmaqla bərabər 1939 və 1959-cu illərdə Vətənin yüksək mükafatına - “Şərəf nişanı” ordeninə layiq görülmüşdür.

1958-ci ildə Azərbaycan Dövlət Mahnı və Rəqs Ansamblı Çin Xalq Respublikasına səfər edir. Ansambl burada nəinki Azərbaycan xalq mahnı və rəqslərini, həmçinin Çinin xalq rəqslərini də yüksək səviyyədə ifa edirdi. Ansamblın üzvləri arasındakı Xalq artisti Rübəbə Muradova, rəqqasələrdən xalq artistləri

Əminə Dilbazi, Roza Cəlilova, rəqqaslardan Böyükağa Məmmədov, Əlibaba Abdullayev kimi korifey sənətkarlar var idi. Konsertdə Çin Xalq Respublikasının sədri şəxsən iştirak etmiş, onlara öz təşəkkürünü bildirmiş və 10 gün də qalmalarını xahiş etmişdi. Bundan sonra kollektiv Monqolustan Xalq Respublikasının dəvəti ilə qastrol səfərinə çıxmış və 20 gün burada geniş konsertlər vermişlər. Bu barədə o vaxt ölkənin qəzetlərində həmin ansambl barədə məqalələr dərc edilmişdi.

Q.Salahov Xan Şuşinski, Seyid Şuşinski, Rübəbə Muradova, Zülfü Adıgözəlov, Şövkət Ələkbərova kimi Azərbaycanın görkəmli sənətkarları ilə rayonlarda el bayramlarında, xalq şənliklərində konsertlər verirdilər.

Təsadüfi deyil ki, vokal sənətinin ən görkəmli nümayəndəsi, “Şərq musiqisinin peyğəmbəri” Cabbar Qaryağdioğlunun anadan olmasının 75 illiyində özü “Heyratı” muğamını oxuyanda onu tarda Qurban Pirimov, kamançada isə Qılman Salahov müşayiət etmişdilər.

Azərbaycanın musiqi sahəsində xidmətlərinə baxmayaraq filarmoniyanın direktoru ilə münasibətləri soyuq olmuş, nəticədə də ona layiq olan fəxri adın verilməsinin qarşısı alınmış və Q.Salahov bu haqsızlığa dözməmiş, 1964-cü ildə ona doğma olan Azərbaycan Dövlət Mahnı və Rəqs Ansamblını tərk etməli olmuşdur.

Üzeyir bəy məktəbinin layiqli yetirməsi, istedadlı kamançı, gözəl pedaqqoq, bəstəkar, dirijor, bacarıqlı təşkilatçı Qılman Balaməmməd oğlu Salahov uzun sürən ağır xəstəlikdən sonra 1974-cü ildə 68 yaşında vəfat edir. Azərbaycanın musiqi mədəniyyəti tarixində müstəsna xidmətlər göstərmiş Qılman Salahovun adı xalqımızın qəlbində həmişə yaşayacaq.

Aslan Kənan

Hafiz Mirzəliyev

Hafiz Mirzəliyev 1910-cu ildə Salyanda anadan olmuşdur. O, gənc yaşlarından musiqiyə böyük məhəbbət bəsləmiş, müğam və xalq musiqisini dərindən öyrənmiş, kamançanın gözəl ifaçısı və təbliğatçısı kimi tanınmışdır. Kamançaya olan sonsuz həvəsi Hafızın tezliklə ustad bir sənətkar kimi püxtələşməsinə və musiqi aləmində geniş şöhrət tapmasına səbəb olmuşdur.

*Xalq artisti xanəndə Əlövsət Sadıqov,
Xalq artisti, ustad tarzən Bəhrəm Mansurov,
kamançada Əməkdar artist Hafiz Mirzəliyev*

Hafiz Mirzəliyev müğam ustaları Mütəllim Mütəllimov, Zülfü Adığözəlov, Haşim Kələntərli, Xan Şuşinski, xanəndələrdən Əbülfət Əliyev, Yaqub Məmmədov, tarzənlərdən Nadir Mansurov, Qılman Salahov, Sərvər İbrahimov və başqaları ilə birlikdə konsertlərdə və xalq şənliklərində iştirak etmiş, ustad bir kamançaçı kimi şöhrət qazanmışdır.

Hafiz Mirzəliyevin musiqi istedadının çiçəklənməsi Azərbaycan radiosunda əməkdar musiqi kollektivi təşkil edilməsi ilə bir vaxta düşür. 1932-ci il fevralın 2-də respublikanın əməkdar kollektivi olan Azərbaycan televiziyası və radiosu nəzdində orkestr təşkil olunan gündən Hafiz Mirzəliyev kollektivin konsert-meysteri və solisti işləmişdir. Hafiz Mirzəliyevin fəaliyyəti Azərbaycan Dövlət Filarmoniyası ilə də sıx bağlı olmuşdur. O, uzun illər filarmoniyanın da səhnəsində çıxış edərək virtuoz sənətkar olduğunu dəfələrlə nümayiş etdirmişdir.

Konsertlərdən və xalq şənliklərindən başlayaraq daim öz ifaçılıq bacarığını təkmilləşdirən Hafiz Mirzəliyevin ustad bir kamançaçı olduğunu belə bir fakt sübut edir ki, 1939-cu ildə Moskvada keçirilən Ümumittifaq xalq çalğı alətləri ifaçılarının müsabiqəsində Hafiz Mirzəliyev birinci dərəcəli mükafata layiq görülmüşdür.

Hafiz Mirzəliyevin ustad sənətkarlığı xalqdır.

“1937-ci il idi. Hafiz Salyanda böyük bir toy məclisində çalırdı. Məclisdə Hafizdən başqa xanəndə Mütəllim Mütəllimov, kamançaçı Daməd Abdullayev, tarzən Nadir Mansurov və baş-qaları da iştirak edirdilər. Hafiz xanəndə Mütəllimi müşayiət edirdi. Həmin məclisdə kamançada yanıqlı çalğısı, məharətlə işlədiyi guşə və xallar oradakıları heyran etdi. O vaxtdan Hafizin şöhrəti artmağa başladı”.

Böyük Vətən müharibəsinin ilk günlərindən başlayaraq Hafiz Mirzəliyev döyüşən ordu sıralarında olmuş, əsgər və musiqiçi kimi özü ilə birlikdə döyüş yoldaşlarını ecazkar kamanının səsi ilə düşmən üzərində qələbəyə ruhlandırmışdır. 1944-cü ildə Hafiz Mirzəliyev Xan Şuşinski, Bəhram Mansurov və bir qrup başqa musiqiçi ilə İranda olmuş, oradakı sovet qoşun hissələri karşısında konsertlər vermişdir.

Hafiz Mirzəliyev öz musiqiçi həmkarları və dostları arasında geniş hörmət və nüfuza malik idi. Onun dostları içərisində tanınmış kaman ustaları İsmayıł Talışinski, Daməd Abdullayev,

*Xalq artisti tarzən Bəhram Mansurov,
kaman ustası Əməkdar artist Hafiz Mirzəliyev*

Rasim Şirinov, tarzən Nadir Mansurov (Bəhram Mansurovun qardaşı), Qılman Salahov, Mütəllim Novruzov, müsiqiçi-həkim Fətəli Məmmədov, müsiqiçi-müəllim Seyidibrahim Ağalarov və başqaları Hafızə böyük rəğbət bəsləyir və onun sənətkarlığını yüksək qiymətləndirirdilər. Hafiz Mirzəliyev daimi Şərq üçlüyü (trio) təşkil etmişdi. Xanəndə Mütəllim Mütəllimovun, kamancacı Hafiz Mirzəliyevin və Nadir Mansurovun daxil olduğu bu uzunömürlü Şərq üçlüyü klassik xalq musiqi sənətini sevənlərin indi də yaxşı xatırındədir. Bu musiqi üçlüyünün ifasındaki lent yazıları Azərbaycan musiqi fonotekasının qızıl fonduna daxil olmuşdur.

Hafiz Mirzəliyev ifaçılıq sənəti ilə yanaşı, Bakı musiqi məktəblərində və xüsusilə Asəf Zeynallı adına Musiqi Məktəbində

*1944-cü ildə Təbrizdə əsgərlər qarşısında
oxuyur Zəhra Rəhimova, müşayiət edir qavalda İrşad Məmmədov,
tarda Azərbaycanın Xalq artisti Bəhrəm Mansurov,
kamançada Əməkdar artist Hafız Mirzəliyev*

uzun illər müəllimlik edərək onlarca xalq musiqiçisi tərbiyə edib yetişdirmişdir. Onun pedaqoji fəaliyyəti ərzində yetişdirdiyi musiqiçilər arasında respublikanın əməkdar artistləri Tələt Bakıxanov, Elman Bədəlov, Fərhad Dadaşov, Şəfiqə Eyvazova və başqaları kimi adlı-sanlı, tanınmış kamançaçılar vardır ki, onların adları nəinki respublikamızda və ölkəmizdə, hətta onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda məşhurdur.

Hafız Mirzəliyev haqqında onun tələbəsi, Azərbaycanın əməkdar artisti Tələt Bakıxanovun xatirələrindən: Hafız Mirzəliyev 1946-cı ildən başlayaraq Asəf Zeynallı adına musiqi məktəbində mənim muğam müəllimim olmuşdur. İlk dəfə əlimə kamanca götürərkən və orada muğam çalmağa başlayarkən mənə bu ecazkar musiqi alətinin sırlarını öyrədən Hafız müəllim olub.

O, dərs dediyi tələbələrə qarşı həmişə qayğıkeş və səmimi idi. Muğam sənətini öyrətməkdə tələbkarlığı ilə yanaşı, eyni zamanda müləyim yoldaş idi. Mən Hafiz müəllimi heç vaxt unutmayacağam.

Hafiz Mirzəliyev barədə musiqiçilər və onun dostları, qohumları arasında çoxlu maraqlı xatirələr qalmışdır. Lakin bütün bu xatirələrin hamisindən istifadə etmək bizim imkanımız xaricindədir.

Hafiz Mirzəliyevin musiqi irlərindən bizə onun lent yazıları yadigar qalmışdır. Azərbaycan radiosu fonotekasının qızıl fondunda Hafiz Mirzəliyevin ifasında xalq musiqi nümunələrinin lentləri vardır ki, xalqımız bunları sevə-sevə dinləyir. Hafiz Mirzəliyev xidmətlərinə görə bir sıra medallarla təltif olunmaqla bərabər Azərbaycan Ali Sovetinin fəxri fərmanına, 1959-cu ildə isə Respublikanın Əməkdar artisti fəxri adına layiq görülmüşdür.

Hafiz cismən aramızda olmasa da, mənəvi xəzinəmizdə onun musiqi sənəti ölməzdir. Xoşbəxt o sənətkardır ki, onun sənəti və sənətkarlığı həyatda unudulmur, əbədi qalır. Hafiz Mirzəliyev də məhz belə xoşbəxt sənətkarlardandır.

Ağamirzə Məmmədov

Tələt Bakıxanovun sual-cavabları

Tələt Bakıxanov

Böyük sənətkar Rəşid Behbudov dördüncü dəfə idi ki, İrana yola düşürdü.

1966-cı il idi və qüdrətli sənətkar özü ilə yenə sənətinin ucalığına yaraşan müşayiətçi dəstəni götürmüştü. Tarzəni Əlağa Quliyev, kamancaçısı Tələt Bakıxanov idi. Mahir dəfçalan Əzizəga Nəcəfzadə və usta pianoçu Akif Abdullayev də onunla idi. Rəşid hansı ölkədə konsertlər versəydi, ürəkləri fəth edirdi, onu ilk dəfə görənləri də məftun qoyur, öz daimi vurğununa

döndərməyi bacarırdı. Lakin İranda ona münasibət məxsusi idı. Bu dost ölkəyə ilk gəlişlərindən necə məhəbbət qazanmışdısa, yeni konsertlərində nəinki salondakı oturacaqların hamısı tutulmuş olurdu, hətta cərgələr arasındakı boş yerlər də bütün konserti ayaq üstə dinləyən heyran tamaşaçılarla dolurdu.

İran Gənclər Cəmiyyətinin dəvəti ilə gerçəkləşmiş bu səfərlə bağlı o çağın Azərbaycan və İran mətbuatında yer almış iki rəqəm heyrətləndirməyə, Rəşid Behbudov və dəstəsinin bir neçə gün ərzində necə gərgin işlədiyinə insanı mat qoymaya bilmir. Qonşu və xeyli cəhətdən doğma ölkəyə hər səfərində olduğu kimi bu dəfə də Rəşid Behbudov repertuarında məşhur Azərbaycan mahniları ilə yanaşı, İran xalq təرانələri və ölkənin ən sevilən bəstəkarlarının əsərlərinə də geniş yer ayırmışdı. Bir neçə gün ərizində 14 konsert vermiş, 400-dən çox mahni oxumuşdu. Az qala hər ifanın elə o ifa uzunluqda alqış selinə büründüyü həmin

konsertlərdən birində növbəti mahnından sonra Rəşid Behbudov səhnəyə əlində bir vərəqlə çıxır. Və elan edir ki, bu bir teleqramdır, indicə bizə, Sovet İttifaqının Tehrandakı səfirliyindən gətirib çatdırıblar. Teleqram bize Bakıdan göndərilib və xəbər verilir ki, indi qarşınızda, mənimlə eyni səhnədə olan, neçə günlər ərzində sizin də çalğılarını məhəbbətlə qarşıladığınız kamançaçı Tələt Bakıxanovun bu gün oğlu dünyaya gəlib. Gəlin hamılıqla gözəl sənətkarımıza gözaydınlığı verək, onu birlikdə təbrik edək.

Kükreyən alqışlar bir neçə dəqiqə susmaq bilmir. Lakin Rəşid Behbudovun tamaşaçılara növbəti müraciəti elə bir riqqət, elə bir alqış tufanı oyadır ki, yüzlərlə insan uzun müddət, ayaq üstə, əllər yoruluncaya qədər sakitləşmək bilmir.

- Öziz dostlar! Tələt Bakıxanovun övladının dünyaya gəlməsinin şad sorağı bizə İran torpağında yetişib. Hərarətli alqışlarınız sübut edir ki, ölkələrimizin, xalqlarımızın həyatında baş verən istənilən xoş hadisə, yaxşı müjdə bizi bir-birimizə necə də yaxınlaşdırır. Amma bizi ayıran bir Araz çayı da var. Mən təklif edirəm ki, dostumuz Tələtin dünyaya yeni göz açmış balasına Araz adı verək. Arzu edək ki, indi bu sevincli xəbər bizi belə ürək səmimiyyəti ilə qovuşdurduğu kimi, gün o gün olsun, Araz çayı da ayrılığın, həsrətin deyil, vüsalın, birliyin rəmzinə çevrilsin!

Boğazlardakı qəhəri, gözlərdən ixtiyarsız axan yaşları necə saxlayaydın belə məqamda?!

...Azərbaycan müsiqiçisi, əməkdar artist (bu “əməkdar artist” adı indi coxlarına çox asanlıqla nəsib olan “əməkdar və xalq artisti” titullarından bütübütün fərqlənən, illərin zəhməti və əsl istedad bahasına qazanılmış layiqli ad idi) Tələt Bakıxanov 73 illik bir ölüm yaşadı.

İranda baş vermiş həmin hadisə onun sənət ömrünün sadəcə bir parçası, lakin qətiyyən adı olmayan, parlaq bir parçasıdır. Tələt Bakıxanovun sənət həyatı boyunca yaşadığı parlaqdən parlaq bu qəbil anlar az olmamışdı. Ancaq təəssüflər ki, o təvazökar insanın və sənətkarın ömrünün və yaradıcılığının hər kəsə bilinməsi gərək

*Tələt Bakıxanov Azərbaycanın Xalq artisti
Sövkət Ələkbərova ilə*

olan belə füsunkar anlarının əksəri, bəlkə də, az qala hamısı, insanlarımıza məlum deyil. Hələ ki, Tələt Bakıxanovun müasiri olan, onu yaxından tanımışların, sənətini ən yaxın məsafədən izləmişlərin bir qismi həyatdadır. Onlar bu təfərrüatları canlı xatirələrində yaşadırlar. İllər ötəcək, onlar da gedəcək, bütün bunlar yazılmasa, bəs yaddaşlarda nələr qalacaq? Tələti elə səssiz-səmirsiz, başını aşağı salıb gündəlik musiqi həyatını yaşamış, səliqəli müşayiətçi olmuş bir ifaçı kimi ən yaxşı halda münasibətdən münasibətə, tərriximizdə qalan adı bir kamaçaçı kimi anacaqlar.

Qaldırıram köhnə illərin qəzetlərini. Həyatı boyu haqqında heç sanballı bircə məqalə də yazılmayıb! Uzaqbaşı hansısa musiqi xəbərlərinin içərisində eləcə adı xatırlanıb. Tələtsə, sənətkar kimi adı olmayıb, sırávi olmayıb, seçkinlərdən olub, üstünlərdən olub. İnsan kimi də zahirən göründüyü kimi deyil, son dərəcə koloritli, şux, daxilən zəngin bir şəxsiyyətmiş. Səhnələrdə, açıq konsertlərdə, televiziya çıxışlarında onu həmişə təmkinli görmüsünüz.

Lentin də yaddaşında belə qalıb. Axı onun musiqi həyatının vacib bir hissəsi də Abşeron toyları, el şənlikləri idi. Həmin məclislərdə Tələt öz stixiyasında olurdu. Tamam başqa cılvədə bərəq vururdu. Xanəndə oxuyurdu. Bəzən də eyni toy içində bi-

“O olmasın, bu olsun” filmində soldan: Azərbaycanın Xalq artistləri Xan Şuşinski, Bəhrəm Mansurov və Əməkdar artist Tələt Bakıxanov

ri yox, bir neçəsi. Onlar əslində həm də bir-biri ilə yarışırdılar, “döyüşürdülər”, kim daha artıq hünər göstərə bilər cənginə qalxırdılar. Tələtlə Sərvər İbrahimov çalışırı. Və onlar da vəcdə gəllirdilər. Arada elə coşurdular ki, sanki hər şeyi unudaraq bir-biri ilə döş-döşə dayanırdılar. İki hünərvər aşiq deyişməyə, kim kimi bağlayacaq yarışmasına qatılıbmış kimi qəfilcə qeyri-iradi çevrilirdilər bir-birlərinə sari. Sərvərin tarda dediyi cümlənin cavabı Tələtin kamançasından gəlirdi.

Tələtin kamançasından qopan suala Sərvərin tarı köks açırdı, əks-səda oradan yüksəldirdi. Atəş dolu bu səsləşmədən xanəndələr də coşurdu, məclisə toplaşanlar da feyziyab olurdular. Və bir kənd toyunun gözəlliyyindənbihuş olan sadə insanlar fər-qində olmurdu ki, onlar indi möcüzə ilə üzbüzdürlər, Sərvə-

Soldan: xanəndə Nəriman Əliyev, Azərbaycanın Xalq artisti, tarzən Bəhram Mansurov, kamançaçı Əməkdar artist Tələt Bakıxanov

ri, Tələti illərlə rəsmi səhnələrdə sevərək seyr edənlərin müşahidə etmədiyi vəcd məqamında görə bilirlər.

...Abşeronun aylı-ulduzlu toy axşamlarının həmin lətif sual-cavablı anlarının heç də hamısı efir boşluqlarında əriyib-itməyib. Məhrəm toy gecələrində yadigar qalan o cür kasetlərə öz evinin sakitliyində hərdən-hərdən tamaşa edənlər qəlbigenişlik göstərsin. Həmin anlar tariximizdir, mədəniyyətimizdə izi olanların əvəzsiz sənətinin və ömrünün tarixidir. Xəsislik etməyin, duyduğunuz ləzzətlərdən başqalarını da məhrum etməyin, savab qazanın, elə edin o həvəskar çəkilişləri hamı görə bilsin. Anlayanlar, duyanlar sizlərə minnətdar olacaq!

Rafael Hüseynov

Şəfahı əllərlə dillənən kamança

*Musiqi incə qidadır bədənə,
Rəhmət olsun onu
qoyub gedənə!*

Bu sətirlərin müəllifini xatırlamasam da, lakin doğrudan da, musiqi ruhumuzun və cismimizin ən böyük loğmanıdır. Şərq dünyasının görkəmli alim və mütəfəkkirləri musiqinin bir çox dərdlərin dəvası olduğunu, hətta musiqi ilə hansı xəstəliklərin necə sağalmasını da müəyyən ediblər.

Bu barədə İbn Sinanın, Mir Möhsün Nəvvabın və başqlarının fikirlərini misal göstərə bilərik. Amma görkəmli söz ustası Əliağa Vahidin bir beytini yada salıb mətləbə keçəcəyik.

*Musiqiyələ ola xəstəyə aləmdə əlac,
Bu təbabət neçə min çareyi loğmana dəyər.*

Musiqini təbabətlə təsadüfi əlaqələndirmədik. Haqqında söhbət açacağımız sənətkar həm təbib, həm də musiqiçi olub. Adı bu gün geniş ictimaiyyətə az bəlli olsa da, əməlləri ilə unudulmayan bir sənətkardır. Qeyd edək ki, dünya mədəniyyəti tarixində elə şəxsiyyətlər olub və indi də vardır ki, onlar əsas sənətlərindən əlavə başqa peşələrin sahibləri olmuş və bu sahələrdə də özlərini göstərə bilmişlər.

Məsələn, unudulmaz Hacı Məmmədov da həm həkim, həm də tarzən, Toğrul Nərimanbəyov həm məşhur rəssam, eyni za-

*Kamança ifaçısı
Firuz Əlizadə*

manda dünya klassiklərinin əsərlərinin mahir ifaçısı idi. O, Azərbaycanın və dünya vokal sənətinin şah əsərlərini ifa etməkdən yorulmurdu. Azərbaycanın Xalq artisti, bəstəkar Arif Məlikov gözəl rəsm əsərlərinin müəllfididir.

Unutmaq olmaz ki, dünya şöhrətli bəstəkar Ü.Hacıbəyli də belə sənətkarlardandır. Dahi sənətkarın bu çoxcəhətli fəaliyyətindən danışaraq, Üzeyir bəyin tələbəsi olmuş Azərbaycanın da-hi bəstəkarı Qara Qarayev yazdı:

“R.Şuman, F.List, P.Çaykovski dövri mətbuatla müəyyən dərəcədə bağlı olublar. Məsələn, R.Şuman Leypsiq şəhərində “Yeni musiqi” qəzetini təsis edib, F.List musiqi tənqidinin gözəl nümunələrini yaradıb, P.Çaykovski “Russkiye vedomosti” qəzetiñə Moskvanın musiqi həyatına dair məqalələr yazımişdi...”

Dahi bəstəkarın sözlərində böyük bir həqiqət var.

Məhz Firuz Əlizadə də belə bir sənətkardır. Musiqi tariximizə məşhur kamança ifaçısı kimi daxil olan Firuz Əlizadə həm də respublikada tanınmış həkim olub. Təəssüf ki, musiqi sənətindən, daha doğrusu, səhnədən tez gedib. Bəli, yalnız səhnədən. Çünkü o, ömrünün sonuna qədər kamançadan ayrılmayıb. Bu yerdə Firuz Əlizadənin həyat və yaradıcılıq yoluna qısa nəzər salaq.

Firuz Məmməd oğlu Əlizadə 1923-cü il yanvarın 9-da Bakıda anadan olub. O, Azərbaycan Dövlət Musiqi Məktəbini bitirmişdi. Burada ona görkəmli tarzən Əhməd Bakıxanov dərs demişdir. 1940-cı illərdə Ə.Bakıxanovun rəhbərlik etdiyi Xalq Çalğı Alətləri Ansamblında fəaliyyət göstərmış, eyni zamanda, Azərbaycan Dövlət Musiqi Məktəbində müəllim kimi çalışaraq, istedadlı musiqiçilər yetiştirmişdir. Firuz Əlizadə uzun illər Əhməd Bakıxanovun rəhbərlik etdiyi xalq çalğı alətləri ansamblında, Səid Rüstəmov adına Xalq Çalğı Alətləri Orkestrində işləyib. O, həm də musiqi sənətini bir müəllim kimi təbliğ və tədris edib. Bir çox kamança ifaçıları bu sənətin sırları-

ni məhz Firuz Əlizadədən öyrəniblər. Kamança ustası Mütəllib Novruzov və başqaları onun tələbələri olublar. Firuz Əlizadə 1987-ci il noyabr ayının 5-də Bakı şəhərində vəfat edib. Ömrünün son illərini o, yalnız həkimlik peşəsinə həsr edib. Amma çox təəssüf ki, belə bir sənətkar barədə az məlumatımız var. Onun ifaları bugünkü nəsil üçün az qorunub. Nə yaxşı ki, hörmətli Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə işiq üzü görən “Muğam ensiklopediyası”nda Firuz Əlizadə barəsində məlumat var.

Odur ki, onun sənətinin izinə düşüb mahir kamança ifaçıları olan Xalq artisti Şəfiqə Eyvazovaya və onun həyat yoldaşı, professor Arif Əsədullayev öz tutдум. Hər iki sənətkar Firuz Əlizadənin, ilk növbədə, gözəl insanlığından söz açdırılar. Arif müəllim hətta belə bir xatirəni də yada saldı:

“Bir dəfə A.Zeynallı adına Musiqi Texnikumunda bəstəkar Cahangir Cahangirovla imtahan götürürdü. Tələbə “Şüstər” müğəmi çalanda Cahangir müəllim mənə belə bir sualla müraaciət etdi: “Arif, əgər desən ki, “Şüstər”i kamançada kim yaxşı çalır, onda bilərəm ki, sənə bu sənətdə zaval yoxdur”. Mən dərhal Firuz Əlizadənin adını çəkdim. Cahangir müəllim cavabım-dan çox məmənun qaldı və Firuzun sənəti barədə çox yüksək fikirlər söylədi.”

Həyatda Firuz Əlizadə kimi son dərəcə xeyirxah insanlar azdır. O, ilk növbədə özünə qarşı çox tələbkar bir insan idi. Baxmayaraq ki, o, iki sənətin sahibi idi, bu iki sənətə eyni dərəcədə məhəbbətlə yanaşındı. Həm yaxşı həkim, həm də yaxşı ifaçı idi. Amma Dövlət Filarmoniyasındaki işindən, musiqi mühitin-dən erkən uzaqlaşdı. Səhnədən uzaqlaşış həkim kimi fəaliyyətini davam etdirdi. Amma həmişə kamançanı dilləndirər və ondan bir mənəvi güc alardı. Deyərdi ki, mən günümü musiqisiz təsəvvür edə bilmərəm.

Mən Firuz Əlizadənin bir peşəkar, savadlı həkim olmasını da xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Onun sayəsində həm özüm,

həm də neçə-neçə insanlar şəfa tapıb. Firuz Əlizadə unudulmayan bir insandır. Mən onun ifalarını yada salanda çox təəssüf edirəm ki, belə bir ifaçının lent yazılarını layiqincə qoruya bilməmişik. Belə sənətkarları yada salmaq lazımdır. Qoy sənətsevərlər bilsinlər ki, belə bir unudulmağa layiq olmayan, yaddaşlarda qalacaq Firuz Əlizadəmiz də var”.

Haqlı olaraq deyirlər ki, unutsaq unudarlar. Belə sənətkarları xatırlamaq bizim mənəvi borcumuzdur. Beləliklə, əlinin şəfası ilə insanlara həm cismən, həm də ruhən sağlamlıq verən Firuz Əlizadəni xatırladıq. Həkim-sənətkarın şəfali əlləri ilə dilləndirdiyi kamançanın sədalarını eşitməsək də, keçdiyi həyat və yaradıcılıq yolu onun ömür kitabının maraqlı səhifələrin-dən soraq verir. Biz də onun bəzi məqamlarını xatırladıq. Ruhu şad olsun.

Səadət Təhmirazqızı

Sənətkar ürəyinin söz naxışı

Habil Əliyevlə səfərə çıxanlar, yol yoldaşlığı edənlər yaxşı bilirlər ki, o, çox söhbətcil, duzlu zərafatları həzz verən, ən adı epizod-hadisəni də ləzzətli humorla danışan adam olub. Hətta Habilin zərbi-məsələ çəvrilmiş satira-yumor ifadələri müğənni-ifaqıclar arasında dildən-dilə gəzir.

Bunlar bilavasitə sənətkarın fikir itiliyindən, müşahidə qabiliyyətin-dən, sözü “kürədə bişirib” yerində işlətmək bacarığından doğurdu və onun illər boyu formalaşmış xarakterinin ayrılmaz bir parçası idi. Bu xüsusiyyətlər onun şəxsi davranışını, insanlara, həyatı hadisələrə fəlsəfi-etik-estetik münasibətləri ilə qırılmaz tellərlə bağlı idi.

Ögər Habil Əliyevin bütün söhbətlərini yada salib onları bütöv musiqi əsərinə bənzətsək, deyə bilərik ki, onun ahəngi, ritmi, not səslənməsi tez-tez dəyişirdi. Danışığı da, fikri də, hətta əl-qol ölçməsi də hər dəfə bir keyfiyyət-lirizm, dramatizm, sərtlik, zəriflik, haray, həzinlik üzərində köklənirdi. Həmin dəyişmələrin ilkin və əsas vəsiləsi ortalığa atılmış mövzunun yönü, mətləbi, dəyəri, mübahisənin istiqaməti, hansı şəkil alması, yekdil qənaətə gəlməkdə çətinlik törədən fikir haçalanması idi. İllah da mübahisə edən təkidlə haqsız fikrini düzün ayağına yazmaq isteyəndə Habilin sərtliyi, əl-qol hərəkəti artırdı. Lakin o, belə məqamlarda

*Azərbaycanın Xalq artisti
Habil Əliyev*

Ümummilli lider Heydər Əliyev və Habil Əliyev

gərilmış əsəbini dərin məlumatın axırında əridərək, mülahizələrə yekun vurmaq üçün fikrini cəmləşdirə bilirdi.

Sənət dostları ilə görüşəndə səhbətə körpünü, adətən, Habil Əliyev atırdı. Çünkü o, səhbətcil və zarafatçı idi. Yumor, lətifə söyləməyi sevirdi. Səhbətin mövzusu nədən başlayır-başlaşın, gec-tez kiminsə yeni çıxışının müzakirəsinə, kiminsə yeni lent yazısının, televizordakı son konsertinin, yenicə qayıtdığı qastrolun mübahisəsinə çevrilirdi. Xalq musiqisi ilə məşğul olanlar bir qayda olaraq filarmoniyanın yanındaki bağa yiğışırıldılar.

Habil Əliyev kimi sənətsevərlərin də görüş, ünsiyyət yeri burası idi. Ona görə də Habil Əliyevin yanında hər kəs öz yerini, sözünü, davranışını gözləyirdi. Onun mübahisələr barədə söylədiyi fikir, kiminsə ifasına verdiyi qiymət həmişə obyektiv olurdu...

...Tələbə vaxtı biz - musiqi həvəskarları da vaxtaşırı Filarmoniya bağına gedər, oradakı məşhur çayxanada saatlarla oturardıq. Həmin çayxana ona görə məşhur idi ki, adlı-sanlı müğənnilərimizin, ifaçılarımızın yığnaq yeri idi. Xan Şuşinski uzaqdan

görünən kimi tez ona yuxarı başda yer eləyərdilər. Kimliyindən, yaşından asılı olmayaraq, hamı ədəb-ərkanla ayağa qalxıb ona yer göstərərdi.

Ösas məclisdə - Xan əmi oturan süfrədə Habil Əliyevin də yeri vardı. Uzun çəkən çay süfrəsindən sonra üçbir, dördbir dəstələrlə ayaq üstə söhbət edərdilər. Onda mən Habil Əliyevə da-ha yaxın olmağa çalışırdım ki, danişığını aydın eşimdim. O, uca boyu, səliqəli geyimi ilə lap əzaqdan adamı cəlb edirdi. Oxusundan, çalğısından, ədəbindən xoşu gəldiyi cavanları “qaqaş” de-yə müracət edərək, mehribanlıqla dindirərdi. “Gözü su içmədiyi” kəslərlə məcburiyyət qarşısında qalaraq danişmalı olanda, rəsmi və qısa cavabla yaxasını kənara çəkərdi.

Hərdən yolumu qəsdən elə salardım ki, Habil Əliyevlə üz-üzə gəlim və ona salam verim. Məni tanımasa da, nəzakətlə salamımı alardı. Bu, mənimçün böyük şərəf idi.

Habil Əliyevlə şəxsi tanışlığım isə 1974-cü ilin payızından başlayıb. İllər keçdikcə adı tanışlığımız ünsiyyətə çevrilib. Müxtəlif vaxtlarda işlə bağlı, yaxud onun yeni-yeni qastrol səfərlərindən qayıtması, toy-düyündə iştirakı ilə əlaqədar çox görüşmüştük. Haradan, nədən, kimdən danışsaq da, söhbətimizin axırı gəlib sənət qayğılarına çıxırdı. Həmin söhbətlərdən yaddaşında qalanı da var, qeydlər şəklində yazılımı da. Ancaq bu kitablarda onlardan istifadə etməmişəm, çünki bu, ayrıca bir mövzudur. Digər tərəfdən həmin söhbətlərdə dövrə, zamanla, müxtəlif məsələlərlə, bəzi müğənnilərlə bağlı müəyyən haçalanmış fikirlərə, bir-birini inkar edən mülahizələrə rast gəlirik.

Sənətkarın sənət barədə fikir və düşüncələrini, həm də şəxsi keyfiyyətlərini, xarakterinin qabarıl xüsusiyyətlərini oxucuya çatdırmaq üçün onunla apardığım söhbətlərdən birini yadıma salıram...

Bu söhbət 1985-ci il fevral ayının 2-də Habil Əliyevin mənzilində olub...

...Axşam saat 7-də görüşməliydik. Günortadan sonra hava da-ha da bozardı, xəzri lap gücləndi. Sazaqdan hiss olunurdu ki, ya-ğacaq. Yağdı da, amma şiddətli küləyin hay-harayını azaltmadı.

Qapını oğlu Rəvan açdı. Dəhlizin axırındakı otaqdan (qonaq otağından) “Şur” muğamının təranələri qanadlanırdı.

Otağa keçəndə kreslodan durub gülə-gülə mənə tərəf gəldi. “Havanın acığına mən də “Şur” a qulaq asıram, - deyib əl verdi. - Xan əminin “Şur”undan olmaz. Adama ruh verir, şövqləndirir. Oxumaq belə olar ey, ürəyə təpər, dizə güc gətirir. Səs də ki, bulaqdır, qaya bağlarından qaynayır. Sakit yox ha, hayla-harayla! Bəh...bəh.

Üz-üzə kreslolarda əyləşdik, ortada alçaq miz qoyulmuşdu. Üstündə yaridolu külqabı və yanında siqaret qutusu ilə alışqan. Oturmağı ilə ayağa qalxmağı bir oldu. Vallar qalaqlanmış stola yaxınlaşdı.

-İsteyirsən, dəyişim?

-Yox, Xan əmini sevməyən azərbaycanlı var ki?!

Gülümssəyə-gülümssəyə yerinə qayıtdı.

-O mənada demədim (oğlunu səslədi). -Rəvan, əmi soyuq-dan gəlib... Olur də...

Dəftər-qələmimi hazırladım.

-Rəvan çay gətirincə boş dayanmayaq, biz də öz işimizi görək. Elə qonağı “Şur”la qarşıladınız, ilk söhbətimiz də muğam-dan oldu. Ən çox hansı muğamı sevirsiniz?

Qaşları düyünləndi. Gözlərini qiyib astaca sağ yanağını qaşdı. Yerində qurcuxdu, sanki rahat oturmamışdı. Neçə illik müşahidələrimdən bilirdim ki, darıxanda, çətinə düşəndə və ya nəsə - söhbət, söz, eşitdiyi mahni və s. - xoşuna gəlməyəndə belə edir. Ancaq bilərkədən ayrı sual vermədim, gözümüz zilləyib cavab gözlədim.

-Nə deyim...Çox çətin sualdır... Muğamın hərəsində bir fi-kir, bir dünya var. O baxır, hansına necə ovqatla qulaq asırsan. Başlıcası odur ki, çalğı ilə, ya oxu ilə muğamın hekayətinin canını-cövhərini, şah damarını tuta biləsən... Kim desə ki, “Çahar-

gah”a “Zəminxarə”ni dinləyən kimi qulaq asır, ya “Zabul”da və “Mahur”da eyni məna görür, inanma. Ola bilməz! Çünkü hərəsinin səsində, düzümündə min bir aləm var.

-Oxuyanın, çalanın kimliyi bu duyumda rol oynayır mı?

-Bəs necə! Sözsüz. Lap mən deyərdim ki, müğamın gözəlliyi, hüsnü onun kim tərəfindən oxunub-çalınmasından çox asılıdır.

-Elə isə, müğam ustalarından kimlərin yaradıcılığı Sizə daha doğmadır, ruhunuza daha yaxındır?

-Cabbar Qaryağdioğlu, Ələsgər Abdullayev, Xan Şuşinski, Zülfü Adigözəlov - hərəsi bir məktəbdir. Hərəsi klassik sənətimizin zirvəsidir...

İndiki müğənnilərdən ən çox Arif Babayevə ürəkdən qulaq asıram. Onun səsində bal şirinliyi var. Səsinin, sənətinin qədri-ni biləndir. Toy-düyündə, xaricdə bir yerdə çox olmuşuq. Əsl azərbaycanlıdır, həm musiqini sevir, həm də onu sevdirə bilir. Səhnəyə çıxanda qarşısındakına hörmət qoyur.

- Musiqini az-çox ayırd edən hər kəs çalğınızın ilk təranələrini eşidən kimi ifaçının Habil Əliyev olduğunu bilir. Deməli, müey-yən nəslə aktyor, müğənni, ifaçı, rəssam... üçün yerli-yersiz yazdı-ğımız, dediyimiz “filankəsin öz dəst-xətti var” ifadəsini Sizin ya-radıcılığınızdan söhbət düşəndə bütün dəyəri, sanbalı ilə işlədə bi-lərik. Sənətşünaslar dönə-dönə təsdiqləyiblər ki, Habil Əliyev bənzərsiz sənətkardır, öz üslubu, öz məktəbi var. Yəqin ki, Sizin şagirdləriniz, tələbələriniz, bir sözlə, yetişdirmələriniz var...

- Heç bilmirəm buna təəssüflənim, yoxsa... Yetişdirməm ol-mayıb, hazırda şagirdim də yoxdur. İndi deyəndə, heç keçmişdə də şagirdim olmayıb. Düzünü deyim ki, bu barədə fikirləşməmi-səm də.

- Nəyə görə?

- Nəyə görəliyini deyə bilmərəm, çünkü heç o barədə götür-qoy eləməmişəm. Ancaq hiss edirəm ki, bir sıra kamançaçı mə-nim yoluma (heç bilmirəm, bu söz yerinə düsdümü?) keçib. Yə-ni Habil yolu ilə, Habil üslubu ilə çalmağa səy göstərirlər. On-

ların məni təkrar elədiyini demək istəmirəm ha... Həmin gənc-lərin mənim yolumla çalmağa səy göstərmələrini eşitməyin özü də xoşdur. Açığını deyim ki, bu, mənə ləzzət verir.

- Habil yolunu necə izah edərsiniz?

- Elə qəлиз suallar verirsən ki... Gənclik çağında (Bakıda filarmoneyada solo çıxışlar edən dövrləri nəzərdə tuturam) kamançanı dərk eləməyə başladım. Səsini, ruhunu, texniki imkanlarını mənimsədikcə bu alətdən açığım gəldi. Bir az hövsələsiz adam, başladım darixmağa. Konsert verəndə də, məşq edəndə də darixirdim. Mən çalan kimi hamı çalırdı, adlı-sanlıları da vardı. Elə hey fikirləşirdim: axı mən nə edim, necə edim ki, çalğım özümə xoş gəlsin, rahat olum? Başqasına oxşamayım. Bu da asan məsələ deyil axı...

Əvvəller çalanda həmişə kamançanın səsindən, tembrindən narazı qalırdım. Bilmirdim nə olacaq, ancaq sövq-təbii, yorulmadan axtarırdım. Axır ki, necə deyərlər, kəmanəni kamana çəkməyin “sirrini” tapdım. İndi çaldığım tembrdə sim sanki oxuyur. Bu, mənim öz duyğularımı vermək, hissərimi açmaq üçün daha əlverişlidir. Onu da deyim ki, kamança tardan tamam fərqlənir. Səsinə, pərdələrinə görə deyirəm ha. Simi də vur-tut dörd dənə. Kamançada, ümumiyyətlə, bütün musiqi alətlərində çığınan səslər xoşuma gəlmir. O ki qaldı çığınan müğənniyə, məndən olsa, onları heç səhnəyə yaxın buraxmaram. Nə isə, qayıdaq kamançanın səsinə. Qalın səslərdən ancaq lirik, emosional zərif təranələrdə istifadə edirəm. Kövrək, həzin və zərif lirizmə üstünlük verirəm.

Həmişə, hər yerdə çalışıram ki, dinləyicilər məni yalnız çalğıçı təki dinləməsinlər. Müğəmin xarakterinə uyğun hekayət söyləyən qəlbidolu aşiq, ürəyini açan hüzünlü adam kimi qulaq assınlar. Gözümüz yumum, eşidib-qulaq asanlara asta-asta həzin nəğmə hekayəti söyləyim.

- “Habil Segahi”nı necə oldu çaldınız? Bu, müəyyən hadisə ilə bağlıdır mı?

*Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev
və Xalq artisti Habil Əliyev*

- Bakıda təzəcə ev almışdım. Filarmoniyada konsertim var idi. Sevincim o qədər idi ki... Bu sevinc qanadlarında da kaman simlərinin yanğılı harayı ilə xəyalən atımı, qardaşlarımı axtarırdım. İllərin təzadlı bənd-bərəsindən, müharibənin alovlarından keçən axtarış uzandıqca çaldığım “Segah” da uzanır, uzanır, yanğılı, göynərtili notlar nalə çəkirdi. Bax “Habil Segahı” belə yarandı.

- Repertuar seçəndə hansı prinsipə əməl edirsiniz?

- Xanəndə həmişə səs diapazonu ilə tanınır. Sonra səsinə uyğun muğam, təsnif, mahnı oxuyur. Hansı alətdə çalışsa-çalsın, ifaçıda ürək, şirinlik, hərarət varsa, o, möhkəm repertuar quracaq. Hansı muğamı, rəngi, mahnını bütün varlığımla, ürəyimin odu ilə duyuramsa, onu mütləq repertuarımı daxil edirəm. Amma elə o saat çalmırəm ey. Pis çıxmasın, onun xəmirini ürəyimin odu ilə yoğurub bişirənəcən heç adını da tutmuram. İlk dəfə ç-

landa isə, inan, ha özümü yiğışdırısam da, həyəcanlanıram. Nərahət oluram ki, camaat necə qarşılıyacaq, başı çıxan dost-tanış nə deyəcək?

- Niyə çalğınızda kədərli xallara üstünlük verirsiniz?

- Kədər də həqiqətdir! Yalandan ağlayıb-ağlatmaq, yanmaq və ürəklərə təsir eləmək olmaz. Kədəri dərk eləmək çətindir. Dərk edib həyat eşqilə, sabaha, insanlara inamlı dinləyiciyə çatdırmaq isə sənətkarlıqdır. Əgər sənətkar qəmi məharətlə verirsə, ürəkləri ehtirasa gətirirə, deməli, insanın arzuları kədəri məğlub edib. Sənət kədərin fəvqündə durub.

Onu da deyim ki, muğam insanın arzularının tükənməzliyi ilə yoğrulduğu üçün onu dar çərçivədə, standart şəkildə calmaq və oxumaq olmaz. Improvizə mütləq lazımdır. Ümumiyyətlə isə bütövlükdə Azərbaycan musiqisinin hüsnü onun zənginliyində, melodiya nəhayətsizliyindədir. Bu isə həm xanəndədən, həm də ifaçıdan improvisə bacarığı tələb edir.

- Öz lent yazılarınıza necə qulaq asırsınız və hansı hissləri keçirirsiniz?

- Sənət qəribə gəlsə də, heç birindən tam razı qalmırıam. Qulaq asmağına asıram, amma təmin olunmuram. Canıma yatmayan nə isə bir şey tapılır! Hiss edirəm ki, qəlbimdəki duyğuları bütün incəliklərinəcən verə bilməmişəm. Axtarmaq, axtarmaq, yenə də axtarmaq lazımdır. Ürəyim doludur... sözlə deyə bilmirəm.

- Musiqimizin (buraya bəstəkar, ifaçı, müğənni yaradıcılığı daxildir) çağdaş vəziyyətilə razısınızmı?

- Düzünü deyim?

- Bəli.

Dodaqları qaçsa da, sifəti qayğılı ifadələr alır. Əli siqarete tərəf uzanır. Hər qüllab vurdुqca elə bil hirsini-hikkəsini tüstü burumlarında boğur.

- Əlbəttə, şəxsi-subyektiv fikrim olsa da, sərt deyəcəm. Xoşuma gəlmir. Qoy bu sözlərim kimin xoşuna gəlmirsə, o, məndən yox, özündən incisin.

Narahat olduğum və nə isə demək istədiyimi duydı.

- Darixma, niyəsini də deyəcəm... Filarmoniya kimi müqəd-dəs sənət məbədinin səhnəsində, başqa konsert salonlarında, radio və televiziyyada, el şənliliklərində “söz” musiqini əməlli-başlı üstələyib. Keçmişdə səsi olanlar söz öyrəniblər. Hər muğamın ruhuna, mənasına, fikir dərinliyinə uyğun qəzəl seçiblər. Ay başına dönüm, indi səsi olan da, olmayan da, alaçiy zümrüdə edən də az-çox ritm (abırlı, ya abırsız, fərqi yoxdur) tutur və elə sanır ki, daha bundan yoxdur. Şit-şit sözlərlə, əks-səda, ya başqa effektlər yaranan, səsi gücləndirən texnika ilə çıxır meydana. Daha səsə ehtiyac qalmır axı. Bir dəfə, iki dəfə, üç dəfə... Sonra da başına dəstə bağlayır, budu ha, aylarla düşüb qalır toyxanalarda. Məni yandıran odur ki, neçə illərdir bu barədə hətta ən mötəbər tribunalardan da söz deyilir, ancaq faydası olmur ki, olmur.

Mən otuza qədər xarici ölkədə çıxış eləmişəm. Həmişə bu qənaətə gəlmışəm ki, musiqi mənsub olduğu xalqın tərcüməyi-halıdır. Xəmiri halallıqla yoğrulmuş milli sənətin mayasına haram qatmaq olmaz. Bəzi-bəzi müğənni və ifaçılarımız bilməlidirlər ki, şitlik heç vaxt muğama yapışmayıb, yapışmır və yapış-mayacaq da.

- Elə bilin ki, dünya milli musiqi sənətlərinin say-seçmə nümunələrinin nümayişidir. Azərbaycanı da siz təmsil edirsiniz. Orada nə ilə çıxış etmək isteyərdiniz?

Xəyala dalır. Qapiya tərəf səslənir. “Qızım, çay gətir”. Habil Əliyev qonaq-qara yanında ömür-gün yoldaşı Şərqiyyənin adını tutmur. İndi evdə qızlarından heç biri yoxdur. İkisi ərdədir, nişanlı olan Rəna isə evdə deyil. Bunu evin kişiçi çox yaxşı bilir, ancaq “a qızım” deyə çağırır. Bu da qüdrətli sənətkarın çalğısı kimi, adət-ənənəsi də milli etnik psixologiya zəminindən rişələnən ailə qanunu!

Habilin xəyalları illərin dumanlarında, mənim baxışlarım isə onun çöhrəsində gəzir. Boğazını arıtlayırmış kimi bir neçə dəfə

öskürdü. Bu anda mənə elə gəldi ki, doğrudan da, kövrəlib, həzin xatırələri dilə gəlib. Udqunub dilləndi:

- “Zəminxarə” çalardım... Ancaq “Zəminxarə”... Bilirsən, niyə? Bu günümüzə min şükür. Uşaqlıqda çox əziyyət çəkmişəm. Ac-yalavac dolanmışıq, min bir əziyyətli, dərd, müsibət dulu müharibə illəri... Onlardan yaxa qurtarmaq müşkül məsələ idi. Əlacsızlıqdan saatlarla küçədə oturardım. Onda mənə elə gəlirdi ki, qeybdən həzin bir səs eşidir və kövrəlirəm. Bu hiss, bu duygù nə idi, kökü nədən gəlirdi, niyə məni ovsunlamışdı, deyə bilmərəm. Ancaq getdikcə elə bil bu səs təsəllim olurdu, onu eşidəndə aclığım da yadımdan çıxırdı. O vaxtdan bəri hər “Zəminxarə” muğamına qulaq asdıqca beynimə həkk olan həmin həzin səs yadıma düşür...

- Kamançı olmasaydınız, hansı işin qulpundan tutar, hansı peşəni seçərdiniz?

*Azərbaycanın Xalq artisti Habil Əliyev və məşhur
qəzəl ustası Əliağa Vahid*

- Sualı düz vermədin (gülür). Sən soruş ki, “nə olardın?”, mən də deyim-heç zad... Ancaq kamança çalmaqdə az-çox tanınandan həkimliyə dərin rəğbətim, mən deyərdim, böyük ehtiramım var. Loğmanlıq əsrlər boyu ən şərəfli peşələrdən sayılib. Bu sənəti bir də ona görə çox istəyirəm ki, musiqi ilə tibb elmi doğma qardaşdır. İkiisi də şəfaçıdır: həkimlər insanlara fiziki, musiqiçilər isə mənəvi sağlamlıq bəxş edirlər. Ürək də ritmlə vurur. Musiqinin də ritmi var. Vay o gündən ki, ritmlər pozula!

- Bilirəm ki, övladlarınızdan atasının yolu ilə gedəni yoxdur. Bəlkə, onların musiqi duyumu zəifdir? Yoxsa buna başqa səbəb var?

- Qızlarım üçün də, oğlumun da musiqi duyumları, qavrama qabiliyyətləri, ritm tutmaları lap yaxşıdır. Yəni bu onların musiqiçi olmamalarına səbəb deyil. Özüm bu dünyadan, incəsənət dünyasını deyirəm ha, adamı olduğum üçün onların həmin sahəyə getmələrinə razılıq vermədim. İndi kim məni necə istəyir, elə də başa düşsün...

- Sizinlə aparılan sorğularda, televiziya çıxışlarında dəfələrlə demisiniz ki, bilavasitə evinizdə məşq edirsınız. Öz söhbətlərinizdən bilirəm, üstəlik, divardakı, dolablardakı şəkillərdən görünür ki, nəvələrinizin günlərinin çoxu sızdır keçir...

- Yəqin üzlərinə xoş baxırıq də...

- Nəvələriniz sizə mane olmurlar?

- İnanın, kamançanı yadımdan ancaq onlar çıxarıır. Atalar düz deyiblər ey: “Dövlətdə dəvə, övladda nəvə”.

- Tezliklə 59 yaşıınız tamam olur. Harada konserт vermek istərdiniz?

- Aşiq Ali demişkən, əllini aşırılaşdırıq, daha yüzə nə qaldı...

Sən deyən kimi olsa, konserti Qarabağda vermek isteyərdim. Bəli, Qarabağda. Azərbaycanın musiqi beşiyində. Qarabağlılar çalğını da, səsi də zərgər kimi bilirlər. Hər “mənəm-mənəm” deyən, oxuyub-çalan o tərəflərə toya getmir ha. Biabır olmaq-

dan qorxurlar ey. Dostum demişkən, Qarabağda uşağın ağlamağı muğamat üstündədi.

...Rəvan ehtiyatla otağa daxil oldu. Yanaqları allandı.

- Ata, səni istəyirlər, - dedi.

Habil Əliyev ayağa durdu. - Sən bir hovur dincini al, çay iç, şirnidən-qoğaldan ye, mən də görün kimdir? - deyib otaqdan çıxdı. Bir neçə dəqiqədən sonra qayıtdı. Cöhrəsində təbəssüm vardı.

- Bu maşın məni lap cana yiğib, - dedi. - Gündə bir yeri xarab olur. Gəl axtar görüm, hardan tapırsan. Yenə sovet maşınlarına ehtiyat hissə tapılır, xarici maşını olanların işi zülmdür. Dostum Moskvaya gedəndə dəmir-dümür tapşırmışdım. Sağ olsun, hamısını tapıb gətirib...

- Kaman ustası Habil Əliyev sürücü Habil Əliyevə necə baxır?

- Pis. Elə bil axund motosiklet sürür. Heç belə bilməzdim. Oğunkü kinoya baxanda lap gülməyim gəldi. Ha fikirləşirəmsə, kamanla texnika arasında doğmaliq görmürəm. Muğamatla sürücülük tutmur... Di gəl, neyləmək olar, maşınsız keçinmək də çətindir.

- Təcrübəli, kamil sənətkarsınız. Sizin üçün səhnə mədəniyyəti nədir?

- Əzəl öz sənətini mükəmməl bilməlisən ki, səhnədə utanmayasan. İkincisi, müğənninin, ifaçının, bir sözlə, camaat qarşısına - səhnəyə çıxan hər kəsin bütün hərəkəti çalınan musiqinin, oxunan sözün ovqatından doğmalıdır. Səhnəyə çıxanla xalq arasında müqəddəs pərdə saxlanmalıdır. Gözümüzü açıb həmişə belə görmüşük.

Başqa bir məsələ. Azərbaycan milli musiqi tarixində oxu ayri, oyun ayrı olub. Onların ifrat qarışdırılmasına pis baxıram.

Bəzən hətta populyar müğənnilərimiz də səhnədə yersiz, şit hərəkət edirlər. Cəsarətlə deyirəm: belə hallar dünya şöhrətli sənətimizin parlaq ziyanına kölgə salır. Gələcək nəsil bunu bize bağışlamayacaq. Fikirləşmə ki, yəqin Habil müəllim əsəbiləşib

deyir yox. Tarixin ələyi həmişə narın ələyib. Heç vaxt kəpəyi urvaya qatmayıb.

- Nə vaxt yorğun olursunuz?

- Zövqsüz, primitiv, “xaric” oxuyub-çalana qulaq asanda. O da ki “göz dəyməsin”, nə qədər istəsən. Əlacım olsa, toyxanallarda yazılıb-yayılan kasetlərlə alver edən məntəqələri biryolluq bağlayardı.

- Qastrollarda necə, yorulursunuzmu?

- Tamaşaçıdan asılıdır. Dinləyici çalğını “içəndə” istəyirsən səhərə qədər çeşmə kimi qaynayasan. Ən populyar, qüdrətli ifaçının da qələbəsinin tən yarısı tamaşaçı-dinləyici təması ilə bağlıdır.

Bir də görürsən, şövqlə muğamat çalıram; bütün ürəyimlə, duyğumla, emosiyamla. Nə deyim, hətta az qala özüm-özümü unudum. Kamanəni son dəfə telə çəkib ayağa qalxıram.

Alqışlar... Ürəyim dolur. Kövrəlirəm... Birdən kimsə yerdən qışqırır. “Bir dənə Cüçələrim!” İnanmazsan, elə bil başıma bir qazan qaynar su tökürlər. Bundan sonra nə çalsam da, özümü nizamlaya bilmirəm. Axı heç hənanın yeridir?!

- Habil müəllim, üzr isteyirəm. Axı tamaşaçının haradan ağlına gələrdi ki, Siz “Cüçələrim”i çalacaqsınız? Özünüz həm konsertdə, həm televiziyyada çıxışınızda dəfələrlə bu mahnını çalmısınız. Lap əla da texniki ustalıq göstərirsiniz. Ona görə də tamaşaçı replika verir. Hətta yadımdadır, Əzizbəyov teatrında Sizinlə görüş məclisində “Cüçələrim”i yazılı xahiş edənlər də vardı.

Çox vaxt müğənni toyxanalarda biabırçı ara mahnıları oxuyur. Söz düşəndə isə deyir ki, xalqın zövqü aşağıdır, primitivdir. Az qala güclə beyinlərə yeridilən zövqsüzlükdə xalqın nə günahı?! Onunla “Cüçələrim” mahnısının dəyərini, populyarlığını, nə də sizin çalğınızdakı texniki məharətin dərəcəsini azaltmaq istəmirəm. Demək isteyirəm ki, muğam axşamında Habil kamanın və ya Siz səviyyəli başqa bir sənətkarın “Cüçələrim” çalması yerinə düşmür...

- Düzdür. Elə mən özüm də onu demək isteyirəm... O ki, qaldı “Cüçələrim”ə... Onu Beynəlxalq Uşaq ilində böyük konsertdə ifa etdim. Həvəsiyib bir-iki yerdə də çaldım. Həmin vaxtdan başımı salmışam cəncələ...

- Vaxtilə filarmoniya müqəddəs sənət ocağı sayılıb. Burada xalqın dərin hörmət və rəğbətini qazanmış sənətkarlar çıxış ediblər. Onların adına müstəqil afişalar buraxılıb. İstedadlı gənclər isə bir-iki nömrə ilə kifayətlənilərlər. O da ancaq hansısa sənətkarın məsləhəti və zəmanəti ilə. Bu gün filarmoniyada verilən konsertlər Sizi qane edirmi?

Duruxur. Qaşlarının arasını üzüaşağı ovuşdurur.

- Bir dəfə mənə dedilər ki, filarmoniyada solo konser特 var.

Dedim: “Səhnə palçıqdır”... İnan mənə, o müqəddəs ocaqda səhnədə oxunan sözlərə, müğəmin, təsnifin, mahnının düz ya “xaric” ifasına nəzarət yoxdur. Kimin kefi necə istəyirsə, eləcə də çalıb-oxuyur. Bir də görürsən, dünən bir, bu gün iki, ortalığa çıxan və hələ istedadını təsdiqləməmiş gəncə təmtəraqlı, boyaboy şəkilli, bər-bəzəkli afişə buraxdırılar. Soruştursan: “A balam, bu nədir?” Sənətin qeyrətini heç vecinə almayan, yalnız kassanı düşünən “işgüzarların” cavabı bu olur: “...Filan müğənni toyxanalarda yaman moddadır. Boş günü yoxdur. Plandan yanırıq, bəlkə, belə birtəhər çıxdıq”. Əcəb sözlərdir, bilmirsən ağlayasan, yoxsa güləsən. Axı kassa, plan nə vaxtdan sənət meyarı olub?!

- Ən çox sevdiyiniz şair?

- Füzuli qibləgahimdır. Məhəbbətin, insanlığın sırlarını sözlə necə açmaq olarmış, İlahi! Füzuli poeziyası məhəbbətin, insanlığın Səməndər quşudur. Onun hər beyti, hər kəlməsi lirik musiqidir.

- 60 illik yubileyinizdə birinci nə çalmaq istərdiniz?

- Bədən quruluşuma baxma. Mənim sevincim də, kədərim də, lirizmdir. Özümdən olsa, heç vaxt ritmik çalğıya meyil göstərmərəm. O ki qaldı yubileyə, əvvəla, ya qismət...sonrası da...”Segah” üstündə “apardı illər yaşımı” çalardım (gülür)...

- Bu yaş zirvəsindən keçdiyiniz illərə necə baxırsınız? Ömür yollarında nə itirmisiniz, nə qazanmışınız?

- Həmişə qayğıda olmuşam. İnan buna. Müharibə... ailə...sənət... Bir də onda ayıldım ki, altmışı haqlamışam. Ha fikirləşirəmsə, yadına düşmür: elə bir dəqiqəm olsun, deyim, “hə, indi də bir az dincəlim”.

- Hansı çalğı alətindən xoşunuz gəlir?

Fikrə gedir, çöhrəsinin ifadələri dəyişir. Ayağa durub dolabdan nəsə axtarır. Çağırır:

- Rəvan! Bax gör o kaset haradadır? Tap gətir.

Yerində əyləşir. Kövrək səslə danışmağa başlayır:

- İndi kaseti tapsın, qulaq asarıq... Yəqin fikirləşirsən kamançanı deyəcəyəm, hə? Kamança öz yerində, amma ud və neyin çalğısını eşidəndə elə bil məhvərindən çıxmış planetəm.

Bu alətlərdə həzin, kövrək çalğının misli yoxdur! Heyif... Heyif ki, usta ney çalana həsrətik...

- Bunlardan hansını çala bilirsınız?

- Əfsus... Neyin səsi nalədir, əlçatmaz ənginliklərdən gəlir. Hər qulaq asanda ağlıyram. Yanğını heç nə ney kimi ifadə edə bilməz. Sanki neyçalan ürəyinin alovunu pörşələnə-pörşələnə boğazından alətə, oradan da yana-yana barmaqlarına verir. Kamançadan fərqli olaraq, neyçi çalğısında həmişə öz sözünü deyib qurtarır.

Uduн səsi bilirsən nəyə bənzəyir? Ağzına dəsmal basılmış, əli-qolu bağlı, getdikcə boğulan adamin üzüntülü, lal harayı, şikayəti var uduн səsində. Uduн səsi elə bil “açılmır”. Çalğı tutqun səslə boğula-boğula nalə çəkir. Qulaq asa-asə sən də boğulma hissi keçirirsən. Üşənirsən. Ürəyin çırpinır ki, açıqlığa necə çıxacaqsan... Uduн “şikayəti” həmişə aydın və ulu olur...

Rəvan atası deyən kaseti çaldırdı. Ud çalğısının təranələri otaqda yaz kəpənəyi kimi çırpinirdi.

İlham Rəhimli

Kaman ustası Mütəllib Novruzov

Mütəllib Novruzov

Mütəllib Nəsrullah oğlu Novruzov (16.04.1927-25.03.1994) peşəkar müsiqiçi, gözəl müəllim, mükemməl kamança ifaçısı olmaqla yanaşı, həm də gənc nəslə uğurunun sirlərini öyrədən böyük sənətkar idi. Mütəllib Novruzov həm də 1950-ci illərdə xaricə - Avropaşa ezam olunan azsaylı azərbaycanlı müsiqiçilərdən olub. Atasının repressiya qurbanı olduğunu nəzərrə alsaq, Sovet hakimiyyəti dövründə bu etimadı yalnız yüksək peşəkarlıq sayəsinde qazanmaq olardı.

Mütəllib Novruzov dövrünün sayılıb-seçilən, çox tələbat olan müsiqiçilərindən olub və Dövlət Televiziyanın efirindən tez-tez insan ruhunu oxşayan müsiqiləri ilə tamaşaçıların görüşünə gəlib. Mütəllib Novruzov və tar ifaçısı, Xalq artisti Həbib Bayramovun efirlərdə tez-tez və birlikdə görünməsi səbəbindən dost-tanışları onları zarafatıyan “Novruz bayramı” da adlandıırlırdılar.

Zeynəb Xanlarova, Elmira Rəhimova, Flora Kərimova, Tükərzan İsmayılova, Şövkət Ələkbərova, Rübəbə Muradova, Əlibaba Məmmədov, Hacıbaba Hüseynov kimi görkəmlı sənətkarları müşayiət etməsinə baxmayaraq, Mütəllib Novruzov Azərbaycan tamaşaçısının yadında daha çox görkəmlı sənətkar, Xalq artisti Nəsibə Zeynalovanın “həyat yoldaşı” kimi qalıb. Hətta

Mütəllib Novruzov 1962-ci ildə rejissor Həbib İsmayılov tərəfindən ləntə alınmış, tammetrajlı “Böyük dayaq” filmində həyat yoldaşı Nəsibə Zeynalova ilə tərəf-müqabili də olub. Nəsibə Zeynalovanın qarmonda, Mütəllib Novruzovun isə kamançada “Tərəkəmə” rəqsini ifa etdiyi toy səhnəsində gələcəyin böyük sənətkarlarından biri, film çəkilən zaman cəmi 8 yaşı olan oğlu Cahangir Novruzov da epizodik rola çəkilib. “Böyük dayaq” sənətkarlar ailəsinin epizodik rolla olsa belə, tam tərkibdə çəkildiyi ilk və tək filmdir.

Həyat yoldaşının məşhurluğunun fonunda Mütəllib Novruzov sənətdən uzaqlaşsa da, peşəkar müsiqiçi kimi kamançanın, muğamın sırlarını gənc nəslə öyrətməyə davam edib. Coxları onların sevgisinə ilk baxışdan şübhə ilə yanaşıb, Nəsibə xanımın Mütəllim müəllimdən 11 yaş böyük olmasını uçurum hesab edib. Buna baxmayaraq, bir-birindən kəskin fərqlənən xasiyyətə malik iki sənətkar 42 il bir yastığa baş qoymağın bacarıb. Mütəllib Novruzov 1994-cü ildə

*Sağdan: Xalq artistləri Lütfəli Abdullayev,
Nəsibə Zeynalova və həyat yoldaşı görkəmli
kaman ifaçısı Mütəllib Novruzov*

67 yaşında ürəktutmasından vəfat edəndən sonra isə Nəsibə Zeynalovanın sanki “qolu-qanadı” sıniç.

Sənətkarın oğlu, Azərbaycanın Xalq artisti Cahangir Novruzov atasını xoşsöhbət, xoşrəftar və olduqca təvazökar insan kimi xatırlayır. Atasının ölümündən sonra tələbələrinin, dostlarının onu uzun müddət gözyası ilə xatırladıqlarını bildirir. Mütəllib Novruzov vəfat edərkən xaricdə qastrolda olan, iki həftə sonra Vətənə dönüb onun qəbri üstə gedən kamança ifaçısı Azərbaycanın Xalq artisti Mirnazim Əsadullayevin məzarlıqdağı qələbəlik dağlışandan sonra mərhumun hələ üstü götürülməmiş məzarı önündə diz çökdüyünü, başdaşı əvəzi qoyulan daşdan öpdüyünü, bir növ, böyük ustادı ilə layiqincə sağollaşdığını xatırlayaraq, sənətkara verilən böyük dəyərin sayesində Mütəllib Novruzovun onu sevənlərin qəlbində daim yaşayacağını bildirir. Atasının evdə çox nadir hallarda kamança çaldığını bildir-sə də Cahangir Novruzov “Çahargah” muğamının onun ifasında bir başqa gözəl səsləndiyini düşünür.

Mirnazim Əsadullayev isə böyük ustad barədə yaddaşında qalan xoş xatırələrini bölüşərkən onun mərhəmətli, rəhimli insan olduğunu xüsusilə vurğulayır. 1969-cu ildə ovaxtkı Asəf Zeynallı adına Azərbaycan Dövlət Musiqi Texnikumuna qəbul olunduğunu və ikinci kursdan etibarən Mütəllib Novruzovun sinfində təhsil aldığıni deyən Mirnazim Əsədullayev müəllimini belə xatırlayır: “Ucaboy, enlikürək və yaraşıqlı kişi idi, lakin saçları hələ gənc yaşlarından vaxtsız ağarmışdı”. İkinci kursdan Xalq Çalğı Alətləri Orkestrinə işə qəbul olduğu üçün vaxtılı-vaxtında dərslərə qatıla bilməyən tələbə Mirnazimlə Mütəllib müəllim öz evində məşğul olurdu. Mirnazim Əsədullayev böyük ustadın istənilən problemlə vəziyyətdə tələbələri ni müdafiə etdiyini, onlara ata qayğısı ilə yanaşdığını, hətta hər dəfə Nəsibə xanımın tələbələri mütləq dadlı yeməklərə qonaq etdiyini bildirir. Mirnazim Əsədullayev Asəf Zeynallı adına Dövlət Musiqi Texnikumuna işə qəbul olunandan sonra arala-

rındakı yaş fərqiñə baxmayaraq, Mütəllib Novruzovla dostluq etdiyini, onun dostluqda səxavətli, dostcanlı, olduqca qonaqpərvər insan olduğunu qeyd edir.

Nəvəsi Nəsibə xanım Mütəllib Novruzovun dünyanın ən mərhəmətli, ən qayğıkeş babası olduğunu bildirir. O qeyd edir ki, uşaqlıqda bacısı Nəzrin də, babaşına o qədər çox mehir salmış ki, yixildiqları zaman “Ay ana” deyib ağlayan uşaqlardan fərqli olaraq, onlar “ay baba” deyib ağlayarmış. Hətta o, babasından ayrılmamaq üçün bağçaya getməkdən imti-na edəndə, babası ona “pasport şəkli”ni verir və deyir ki, nə vaxt ürəyin məni istəsə şəklimə baxmağın kifayətdir ki, özümü tez sənin yanına yetirim. O gündən sonra balaca nəvə babasının “şəkli” ilə yatıb-dururdu. Nəsibə babası nərd oynayan zaman ondan ayrılmamaq üçün saatlarla qucağında yatar, Mütəllib müəllim isə bir əli ilə nəvəsini qucaqlayır, digər əli ilə nərd oynamağına davam edərmış. 40 ilə yaxın vaxt keçməsinə baxma-

*Mütəllib Novruzov həyat yoldaşı
Xalq artisti Nəsibə Zeynalova ilə*

yaraq Nəsibə babasının ona uşaqlıqda danışlığı nağılları, öyrətdiyi şeir və təmsilləri indi də xatırlayır.

Teatrın avtobusunda qastrola gedən Nəsibə Zeynalovanı bir çox hallarda həyat yoldaşı və balaca nəvəsi də müşayiət edərmiş. O zamanın ən bahalı “QAZ-24” markalı maşını ilə Mütəllib Novruzov maşının ön oturacağına əlləri ilə düzəltdiyi uşaq oturacağını bərkidər, balaca Nəsibəni ora otuzdurar və avtobusun arxasında sürərmüş. Maraqlıdır ki, böyük sənətkar Nəsibə Zeynalova eyni yolu getməsinə baxmayaraq, heç vaxt truppa yoldaşlarından ayrılib həyat yoldaşının maşınınə minməzmiş. Sadəlik hər iki sənətkara xas olan gözəl keyfiyyət imiş.

Nəsibə babasının həm də islam dininə bağlı bir insan olduğunu, “Yasin” surəsini əzbər bildiyini, hətta bəzi surələri ona hələ uşaqkən öyrətdiyini xatırlayır. Mütəllib Novruzov nəvəsinə bütün muğamları öyrətməyi söz versə də, lakin ömür vəfa etmir. Balaca Nəsibəyə babası nə muğamları, nə maşın sürməyi sonacan öyrədə bilmir.

Haqqında çox az məlumat olmasına baxmayaraq, böyük sənətkar Mütəllib Novruzov onu sevənlərin qəlbində daim yaşayacaq və kamança deyiləndə ağıla gələn böyük sənətkarların sırasında onun adı xatırlanacaq.

Nəsibə Əsgərova

Bir dost da itirdik

Elman müəllim vəfat edib...

Qonşunun ağzından söz çıxmış məni elə bilildirim vurdu: doğrudanmı başdan-ayağa nurdan tökülmüş insan, təvazökarlıq, sadəlik, səmimiyət nümunəsi Elman müəllimi, El-

Elman Bədəlov

man qardaşımızı, dostumuzu bir daha görməyəcəyik? Az-az kişiyə xas olan gözəl simasındaki qeyri-adi təbəssümü duymaya-qaq, qeybətdən, umu-küsüdən çox-çox uzaq olan mənalı, şirin söz-söhbətlərini eşitməyəcəyik? Əvvəl inanmadım. Axı bir gün əvvəl onunla görüşmüştüm. Amma birdən ağlıma gəldi ki...

Şənbə günü səhər-səhər qonşuluqdakı avtobus dayanacağında göründük. Gördüm üzündəki təbəssüm o təbəssüm deyil, zorla gülümsəyir. Səbəbini soruşdum. Demək istəmədi. Üz vurdum. Dedi qan təzyiqim qalxıb, özümü pis hiss eləyirəm. Güclə səbəbini öyrəndim. Məlum oldu ki, aylardan bəri tikdirib qurta-ra bilmədiyi balkonla əlaqədar söz-söhbət olub. Əvvəl milis gəlib. Milisi başa salıb, qanuni sənədləri göstərib. Aradan bir az keçmiş mənzil-istismar sahəsindən gəliblər. Başa düşmək istəməyiblər. Əsəbiləşib...

Bu ürək dağlayan hadisə mənim üçün təzə deyil. Biz ən ləya-qətli adamlarımızın bir çoxunu beləcə acı sözlə - ən zəhərli “gül-lələrlə” öldürmüşük, son məzarı başında nitqlər demişik. Təəssüf, min təəssüf!.. Ancaq mənə elə gəlir ki, Elman müəllimi də ilk dostu, yoldaşı akademik Xudu Məmmədov kimi Qarabağ dərdi

*Soldan: Xalq artistləri Sərvər İbrahimov,
Bəhrəm Mansurov və Elman Bədəlov*

da, az tanınanda da, şöhrət zirvəsinə qalxanda da, məşhurlaşanda da. Nə yerini dəyişir, nə gülüşünü. Nəinki xasiyyəti, hətta azacıq olsa, səsinin ahəngini belə dəyişmir. Elə həmin sadəlikdir, həmin qayğıkeşlikdir, insanlıqdır, mədəniyyətdir, əksinə, daha da artır, dərinləşir, mehribanlaşır, sadələşir.

Elman Bədəlov sözün həqiqi mənasında qeyri-adi insanlardan idi. Mən onu tanıyanla ləp cavan oğlan idi. Kənd məktəbində riyaziyyatdan dərs deyirdi. Ziyalılar onun dərin biliyindən, yüksək mədəniyyətindən, istiqanlılığından, zəhmətsevərliyindən, həm də musiqi istedadından məhəbbətlə danışırdılar. Şair-

öldürdü. O, bu haqda çox az danışırı. Ancaq içində çəkirdi, gizlin yanındı, qorlanırdı. Yalnız bunu deyirdi: "Belə dərd olar, doğma evinin qapısı üzünə bağlana, gedib-gələ bilməyəsən..." Hər dəfə də həmsöh-bətlərindən heç olmazsa qurucu bir ümid, təsəlli gözləyirdi. Elman müəllim ümidilarını, arzularını da qəfildən partlayan ürəyində apardı.

Həyatda tək-tək də olsa elə adamlar var ki, ömrü boyu dəyişmir, necə var, elə də qalır: tələbə olan-da da, müəllim olanda

jurnalist Şahmar Əkbərzadə müəlliminin Çəmənli kəndində az vaxt ərzində nə qədər böyük hörmət qazandığından, nümunəvi özfəaliyyət dərnəyi yaratmasından indi yana-yana danışır: "Elman müəllim məktəbi dəyişib gedəndə şagirdlər hönkür-hönkür ağladılar..." Müəllimi haqda bu sözləri deyərkən yaş onu boğur.

Lakin heç şübhəsiz, Elman Bədəlovun adı Azərbaycan incəsənəti tarixində bir musiqiçi, ifaçı kimi qalacaq. Elman Bədəlov professional, savadlı, bilikli, klassik milli ifaçılıq sənətinə dərin köklərlə bağlı olan, daim axtaran, öyrənən, öyrəndiklərini yorulmaq bilmədən öyrədən musiqiçi-pedaqoq idi. Asəf Zeynallı adına Musiqi Məktəbini, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasını (indiki Musiqi Akademiyası - A.K.) fərqlənmə diplomu ilə bitirmişdi, konservatoriyada Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları kafedrasında əməkdaşlıq edirdi, dərs deyirdi. Əsas iş yeri isə Azərbaycan Televiziyası və Radiosu Xalq Çalğı Alətləri Orkestri idi. Onu bura Respublikanın Xalq artisti, görkəmli bəstəkar Səid Rüstəmov dəvət etmişdi. Səid müəllim "Orkestri Elmansız təsəvvür etmək mümkün deyildir" deyirdi. Mən inanıram ki, bir

*Soldan: Xalq artistləri Arif Babayev,
Bəhrəm Mansurov və Elman Bədəlov*

vaxt orkestrdə Elman Bədəlovun rolu haqqında xüsusi əsərlər yazılaçaqdır. İnanıram ki, Elman Bədəlovun yüksək musiqiçilik mədəniyyəti də ətraflı öyrəniləcəkdir.

Elman Bədəlovun ifa vaxtı bir dəfə də olsun artıq hərəkətə, hətta baxışa süni effekt yaradan davranışa yol verdiyini heç görməmişəm. Televiziyyada bu orkestrin konsertlərini müntəzəm dinləyənlər sözümüzün həqiqiliyini yəqin ki, təsdiqləyərlər. Elman Bədəlov tez-tez Azərbaycan rayonlarının, digər respublikaların səhnələrində olardı. O, bir sıra xarici ölkələrdə öz sənət dostları ilə birlikdə Azərbaycan musiqisinin ecazkar qüdrətini böyük məharətlə nümayiş etdirmişdir. Haqqında olan televiziya, radio verilişlərində, müsahibələrində bir dəfə də olsun “mən” sözünü dilinə gətirməzdi, daha çox dostlarından, yoldaşlarından danışardi. Bu mənada o, çox ağıllı, obyektiv və ardıcıl musiqi təbligatçısı kimi çıxış edirdi, ən kiçik uğuru, qələbəni də görməyi, qiymətləndirməyi bacarırdı. Buna görə də, dostları, yoldaşları arasında böyük hörmət və məhəbbət qazanmışdı. Hətta bəzən özündən yaşılılar da ona hörmətlə “Elman müəllim” deyə müraciət edirdilər. Belə yüksək mədəniyyət az-az musiqiçiyə, ifaçıya nəsib olur. Elman müəllim son dərəcə tərbiyəli, yüksək əxllaqlı pedaqqoq idi. Azərbaycan musiqi ifaçıları sırasında onun çoxlu yetişdirmələri vardır. Elman müəllim ifaçılıqda ömrü boyu özünə sadıq qaldı, özü kimi çaldı. Onun milyonların hissinə, duyğusuna təsir edən, onları düşündürən, mübarizəyə qoşan “Segah”ı, “Şüstər”i, “Bayati-Şiraz”ı və digər lent yazıları bundan sonra da neçə-neçə sənətsevərlərin qəlbini ovsunlayacaqdır. Bu yaxınlarda Elman müəllimin mavi ekranda Azərbaycan şəhidləri ilə əlaqədar verilişdə kamançanı kənara qoyub tarda son dərəcə ehtirasla çalması tamaşaçıları heyrətləndirməkdən başqa onun nə qədər böyük ifaçılıq potensialına malik olduğunu nümayiş etdirdi.

Son dərəcə təvazökar musiqiçinin adının qabağında son vaxtlar “əməkdar incəsənət xadimi” sözləri işlədilirdi. Bu,

Elman Bədəlov kimi yorulmaz sənət fədaisi, çoxlarına nümunə olacaq müsiqiçi-pedaqoq üçün az idi, çox az idi. Açığını deyim ki, onun Azərbaycanın Xalq artisti adını daşımadan dünyadan köçməsi bu sahədə ən böyük ədalətsizliklərdən biridir və mən bunu əlaqədar təşkilatların başçılarına qətiyyən bağışlamıram. Onu da bağışlaya bilmirəm ki, orkestrin dəfndə iştirak edən üzvlərindən bir nəfəri də həmin orkestrdə otuz beş il işləmiş sənət yoldaşları, nəcib insan Elman Bədəlovun məzari başında iki kəlmə söz demədi, ailəsinə, qohumlarına təşkinlik vermədi. Belə laqeydilik mühitində necə yaşayasan?!

Elman Bədəlovu yaxından tanıyan-bilənlər onun həm də nə qədər ailəcanlı bir insan, nümunəvi ailə başçısı olmasının da şahidirlər. O, sədaqətlə həyat yoldaşı, hamımızın “bacı” deyə çağırduğumız Elmira müəllimə ilə birlikdə gözəl və mərifətli övladlar böyüdüb boyaya-başa çatdırmışlar, layiqli “baba”, “nənə” adı qazanmışlar. Bu günlərdə, şəhərə “od yağan” günlərin birində günorta vaxtı Elman müəllimi 28 aprel küçəsi ilə L.Şmidt küçəsinin kəsişdiyi yerdə gördüm. Divarda qəzet vitrininə baxırdı. Tərini siləsilə “Komsomolskaya pravda”nın Dağlıq Qarabağla əlaqədar bir xəbərini göstərdi: “Belə də vicdansızlıq olar? - dedi. - Yazır ki, maşını tutub, adam öldürüb'lər, yazmrı ki, maşında gedənlər kimlər imiş, öldürülənlər kimlərdir. Oxucu da deyəcək Azərbaycanda qan töküür”. Mən onu sakitləşdirmək məqsədi ilə zarafata salmaq istədim. - Nəvəmi gözləyirəm dərsdən çıxacaqdır, - dedi.

Artıq Elman müəllim yoxdur. O nə dostları ilə küçədə, xeyir-şərdə görüşəcək, nə də nəvələrinin dərsdən çıxmasını gözleyəcəkdir, yalnız mavi ekranda lent yazılarında biz onu görəcək, ürək yanğısı ilə baxacaq, ifasından çox, şübhəsiz, baxışına, təbəssümünə fikir verəcək, gözümüzün yaşını gizlincə udacaq, qəlbimizin dərinliyində gizlədəcəyik. Və sonra da ölümünü unudub, çalğısı ilə düşüncələrə dalacaq, dodaqlıtı piçildayacaq: “Sağ ol, əzziz dost, gözəl qardaş...”

Famil Mehdi

Simlərdən süzülən duyğular

*Azərbaycanın Xalq artisti
Şəfiqə Eyvazova*

Kamanı ilə dinləyicilərin məhəbbətini qazanan, qeyri-adı ifa tərzi ilə fərqlənən Xalq artisti Şəfiqə Eyvazova 50 ildir ki, professional sənətdədir. Seçilən bir tale yaşayış Şəfiqə Eyvazova kamana könül bağladığı gündən onun simlərində elə bir möcüzə yaratdı ki, hətta üzünü görmədən də belə musiqinin ahəngindən ifaçının kim olduğunu demək mümkündür. Əgər ustاد Habil Əliyev kamanchanın tarixində yeni bir eranın başlangıcını qoysa, Şəfiqə Eyvazova da bu alətdə qadınlar arasında ilk ifaçıdır ki, özünə-

məxsusluğunu və zərifliyi ilə fərqləndi. Kamanla ünsiyyət bağladığı gündən unudulmaz bəstəkarımız Cahangir Cahangirovun musiqilərini dərindən sevən, onun əssərlərini ürəklə, valehedici bir ahənglə ifa etməyi özünə borc bilən Şəfiqə Eyvazova həqiqətən, bu qədim musiqi alətinin vurğunudur. Özünü kamançasız təsəvvür etmir. Əslində, onların ailəsi elə kamanchaçalanlardan ibarətdir.

Həyat yoldaşı Arif Əsədullayev respublikamızın Əməkdar incəsənət xadimidir. İllərdir ki, müxtəlif ansamblarda kamanchası ilə fəaliyyət göstərir. Qızı Mehri xanım anasının saldığı cığırda mətin addımlarını atır. Bəzən onların ifalarını bir-birinə qarışdırıran da olur. Çünkü ana-bala doğmaliyi musiqidə də özünü göstərir.

Xəyalımdan çəkilməyən bir xatirə var. Ötən əsrin 80-ci illərində indiki Heydər Əliyev Sarayında Zeynəb Xanlarovanın konserti keçirilirdi. O vaxt bu böyük sənətkarın konsertinə düşmək çox çətin idi. Kassada bilet tapılmazdı. Möhtəkirlər əvvəlcədən biletləri əldə edərək yüksək qiymətə musiqisevərlərə satırlırdılar. Yadımdadır, biz də ovaxtkı əlli rubla bilet alaraq tamaşaçı olmaq sevincini yaşamışdıq. Zeynəb Xanlarova Azərbaycan səhnəsinə elə bir şuxluq və gözəllik gətirmişdi ki, onun mahnilarından doymaq olmurdu. Gül-çiçəyə qərq olmuş müğənnimiz üzünü salona tutaraq bildirdi: "Mən gedim yükümü boşaldım (qucağındakı gül dəstələrini nəzərdə tuturdu - F.X.), siz də dağlı qızımızın kamanına qulaq asın". Mən Şəfiqə Eyvazovanı səhnədə ilk dəfə onda gördüm. Radiodan, televiziyyadan çaldığı musiqilərə çox qulaq asmışdım. Bu dəfə o, bizi "Şur"un sehrinə saldı. Hələ də o musiqinin ahəngindəki məlahət, həzinlik, qəlbə si-rayətedici məqamlar qulaqlarından çəkilməyib. Şəfiqə xanım səhnədə bir möcüzə yaradırdı. O anda mənə elə gəlmişdi ki, kamanla Şəfiqə xanım birləşərək qeyri-adi bir varlığa çevriliblər. Onları bir-birindən ayırməq mümkün deyildi. Kaman bu xanımın ürəyindən keçən duyğuları öz simlərində aləmə yayırdı. Bir də onda ayıldığ ki, Zeynəb xanım Şəfiqə Eyvazovanın yanında dayanaraq razılıqla başını yırğalayır və üzünü tamaşaçılara tutaraq: "Ayılın, mənim əzizlərim, bu gözəl qızımızı alqışlayın!" Elə bil ki, insanlar kamandan qopan təranələrin ahənginə qoşularaq uzaqlara qanadlanmışdır. Özümüzə gələndə alqışdan qulaq tutulurdu.

Şəfiqə Eyvazova baharın ilk ayında Bakıda anadan olub. Özü belə söyləyir: "Əslində, 8 martda doğulmuşam. Amma pasportuma 9 rəqəmi düşüb. Deyirlər, mən anam üçün taleyin töhfəsi olmuşam. Uşaqlıqdan musiqiyə böyük həvəsim, marağım, məhəbbətim olub". Elə bu niyyətlə də orta məktəbi bitirdikdən sonra Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsil alıb. Uzun illər Teleradio Verilişləri Şirkətinin Xalq Çalğı Alət-

ləri Orkestri və Əhsən Dadaşovun rəhbərlik etdiyi ansamblın solisti olub. İlk solo konsertləri ilə tamaşaçı qarşısında çıxış edəndə Şəfiqə Eyvazovanın 18 yaşı vardi. Kamanda ifa etdiyi "Rast", "Çahargah", "Rahab", "Şüstər", "Şur" və s. muğamlar musiqisevərlər tərəfindən həmişə rəğbətlə qarşılanır. Mütəxəssislər də Şəfiqə Eyvazovanın sənətini yüksək qiymətləndirirək onun haqqında xoş sözlər deyirlər. Kaman ustası muğamlarla bərabər, həm Azərbaycanın, həm də xarici ölkə bəstəkarlarının yaradıcılıqlarına tez-tez müraciət edir. Hələ sovet dövründən başlayaraq bu azərbaycanlı qızın böyük məharət və məhəbbətlə ifa etdiyi kamanın xoş sədaları bütün dünyanın möhtəşəm səhnələrindən eşidilib. Özü də hərdən zarafatla söyləyir ki, mən dünyani bir neçə dəfə dolaşmışam. Vaxtilə SSRİ xalqlarının folklor musiqi festivalında, dünya musiqişünaslarının beynəlxalq simpoziumunda, eləcə də UNESCO-nun xəttile ABŞ-da keçirilən Şərqi xalqlarının musiqi folkloru festivalında uğurla iştirak edən Şəfiqə Eyvazovanın sənət dünyası çoxunu heyrətə gətirdi. Bir sıra xarici ölkələrdə - İsveçrə, Almaniya, Fransa, Polşa, Belçika, İtaliya, Əfqanistan və s. yerlərdə qastrol səfərlərində olan Şəfiqə Eyvazovanın kamani həmişə heyranlıqla qarşılanıb. Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra bu kaman ustادının yaradıcılıq coğrafiyası daha da genişləndi. Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, Şəfiqə Eyvazova 2003-cü ildən Türkiyənin "Tekzen-Kara Dəniz" Simfonik Orkestrinin solistidir. Onun ifasında yeni zirvə tapan "Şur", "Şüstər", "Rahab" və bir çox digər muğamlar Azərbaycan Radiosu və Televiziyanının Qızıl Fondunda qorunur.

O, öz sehirli musiqisi ilə böyük sənətkarları da müşayiət edib. Bu gün həmin insanları xiffətlə xatırlayan Şəfiqə Eyvazova söyləyir: "Elə mahnilər var ki, onları eşidəndə çox kövrəli-rəm. Çünkü vaxtilə bu şərqləri mən özüm də calmışam. Kimlərin səsləri yada düşmür? Şövkət Ələkbərova, İslam Rzayev, Gülağa Məmmədov, Rübəbə Muradova, Qulu Əsgərov... Allah

*Xalq artistləri: Alim Qasımov,
Ramiz Quliyev və Şəfiqə Eyvazova*

canımı sağ eləsin, Elmira Rəhimova... Bilirsiniz, bu sənətkarların sənətə məsuliyyəti biz musiqiçilərə də xoş təsir bağışlayırırdı. Onların həm ifa tərzi, həm səsləri, həm səhnə və özünü apara bilmək mədəniyyətləri, necə deyim sizə, nümunə idilər. Onlardan həmişə öyrənmək gərəkdir".

Xalq artisti Arif Babayev Şəfiqə xanım haqqında böyük ehtiramla danışdı: "Mən onun xətrini çox isteyirəm. Dəfələrlə birlikdə xarici ölkələrə qastrol səfərlərinə getmişik. Çox abırlı, məsuliyyətli, sənətə bağlı və həssas xanımdır. Şəfiqə Eyvazova həm də kamançacıları arasında yeganə ifaçı qadındır ki, ister özündən əvvəl yaşayıb-yaratmış instrumental ifaçıları, isterse də müasirlərini heç zaman təqlid etməmişdir. O, özünəməxsus ifaçılıq ənənəsini yaratmış, ardınca yüzlərlə gəncə bu sənəti sevdirmişdir. Ondakı musiqi duyumu çox güclüdür. İllər boyu öz ifası ilə sübut etdi ki, bizim qadınlar da kamançada necə çala bi-

lərlər və heç də kişilərdən əskik deyillər. İfaçılıq sənətinə özü-nəməxsus tələbkarlıqla yanaşan Şəfiqə Eyvazova həm də bir daha təsdiqlədi ki, musiqi ifaçılığında qadın-kisi söhbəti yoxdur, sənətkar var. Dünyanın müxtəlif ölkələrində musiqimizi birlikdə təmsil etmişik. Hər dəfə də şahidi olmuşam ki, dilimizi bilməyən, sözümüzü anlamayan əcnəbilər bizim bu xanım ifaçının çalğısını necə rəğbətlə alqışlayıblar."

Musiqi sahəsində göstərdiyi böyük xidmətlərlə yanaşı, 1974-cü ildən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında çalışan Şəfiqə Eyvazova həm də pedaqoji fəaliyyətlə məşğuldur. Qırx altı ildir ki, müəllim işləyir. Tələbələrinin sorağı müxtəlif yerdən gəlir. "Mən həmişə onlarla fəxr etmişəm" - söyləyən Şəfiqə Eyvazova böyük məhəbbət və ehtiramla tələbəsi kaman ifaçısı Munis Şərifovun adını çəkir. Bu gün öz çalğısı ilə tamaşaçı məhəbbəti qazanan Mehri Əsədullayeva da ikiqat sevinc içindədir. O, həm bir ana, həm də bir müəllimi kimi Şəfiqə Eyvazova sənətinin ustad davamçısıdır. "Sənətkar qızı olmaq nə qədər xoşbəxtlikdirsə, bir o qədər də məsuliyyətlidir, çətindir. Mən konservatoriyada oxuyanda tələbə yoldaşlarımdan fərqli olaraq bir qorxu içində idim. Çünkü bütün hərəkətlərimdə, dərslərə hazırlaşmağında, sənətə bağlılığında təkcə öz adım deyildi, anamın da ismi vardi. Çalışırdım ki, bütün etimadları doğruldum. Bəzən uşaqlar dərsdən yayınib kinoya, hansısa bir tədbirə gedəndə mən bu "azadlıq"dan məhrum idim. Anamı sevirdim, ona hörmət edirdim, nəvazişindən ötrü ürəyim gedirdi, amma danlağından da çox qorxurdum. Ona görə də bütün tələbəlik dövrü və elə sonra da ona çalışmışam ki, anamın onsuz da ciddi olan simasında bir nərazılıq duyulmasın. Xoşbəxtəm ki, həm övlad, həm də tələbəsi kimi mən onun etimadını doğrulda bildim".

Əlbəttə, kamançada çalanlarımız çox olub. Sənətin fədailəri arasında hər kəsin öz yeri var. Şəfiqə Eyvazova o qüdrətli sənətkarlardandır ki, orta əsrlərdən üzü bəri təriflənən, klassik

Ədəbiyyatda adı tez-tez çəkilən kamançanın tarixində bir qadın ifaçı kimi öz möhürünü vurdu. Onun avazına yeni xallar, rənglər, ovqatlar, duyğular qatdı. Bu, hər kəsə nəsib olan sənət uğuru deyil ki, çalğısının ilk təranələrindən kamanı dilləndirənin məhz Habil Əliyev, yaxud da Şəfiqə Eyvazova olduğunu dərhal hiss edəsən. Bu şəxsiyyətlərin bir özəlliyi də ondan ibarətdir ki, adı çalğıçı kimi məşhurlaşmadılar. Habil Əliyev də, Şəfiqə Eyvazova da müğamın xarakterinə uyğun bir hekayət yaratdılar. Şəfiqə Eyvazovanın kamandakı möcüzəsinə qulaq asanda adama elə gəlir ki, eşitdiyin o sədalar öz ürəyinin piçiltləridir. Özünəməxsus ifa tərzi ilə seçilən və pərəstişkarlarını sehrləyən Xalq artisti Şəfiqə Eyvazova yalnız dinləyiciləri, tamaşaçıları deyil, öz həmkarlarını da valeh edən ustaddır. Bu xanımın Azərbaycan mədəniyyətinin inkişafında öz xidmətləri var. İl-ləldir ki, ürəyinin səsini kamanda dilə gətirərək bizi ovsunlayır. Əslində, Şəfiqə Eyvazovanın kamanından qopan o ilahi sədalarda dünənimizin nisgili, bu günümüzün ovqatı, sabahımızın ümid dolu anları var.

Şəfiqə Eyvazova çox sevdiyi "Rahab"ı çalırdı. Bu ağırtaxtalı xanımın zərif ruhundan qopub simlərdən harayılanan duyğularında bir insanın şərəfli ömrü boyanırdı. Əlli ildir ki, o, öz kamanı ilə arzu və istəklərini dilə gətirir. Əlli ildir ki, Şəfiqə Eyvazova xalqına, millətinə kamanı ilə xidmət edir.

Flora Xəlilzadə

Hotel otağında tənha ölən Əməkdar artist: Habil kamançanı ona vəsiyyət etmişdi

Əməkdar artist Ədalət Vəzirov

Ədalət Səfərəli oğlu Vəzirov 27 aprel 1951-ci ildə Xızı rayonunun Dizəvər kəndində çox-uşaqlı musiqiçi ailəsində anadan olub. Onun atası Səfərəli Vəzirov dövrünün məşhur qarmon ustası, anası Gülbacı xanım isə orta məktəb müəlliməsi olub.

Uşaqlarını musiqiçi kimi görmək isteyən Sə-

fərəli kişi övladlarını hələ uşaq yaşılarından musiqiyə doğru istiqamətləndirib, kiçik ailə ansamblı yaratmaqla onlarda musiqiyə həvəs oyadıb. Ailə üzvlərinin, demək olar ki, hər biri müxtəlif alətlərdə mükəmməl çalıb - oxumağı bacarıqlar.

* * *

Orta məktəbi bitirəndən sonra Bülbül adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində təhsil alan Ədalət Vəzirov daha sonra Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında təhsilini davam etdirib. O, 1974-cü ildə Moskvada keçirilən V Beynəlxalq Musiqi müsabiqəsinin qalibi olub. 1980-ci ildən Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında və Sumqayıt Musiqi Texnikumunda direktor və müəllim kimi fəaliyyət göstərib. Bir çox tanınmış musiqiçilər yetişdirib. Ədalət Vəzirov kamança ifaçılığından əlavə peşəkar fortepiano və qarmon ifaçılığını da bacarırdı.

Ədalət Vəzirov üç övlad sahibi olub. Kiçik oğlu Səfərəli Vəzirov Bülbül adına orta ixtisas məktəbinin kamança sinfini bitir-sə də, nədənsə atası onun müsiqici yox, həkim olmasını istəyə-rək ona deyib ki, yaxşı olar, sən həkim olasan. Oğlu onun bu ar-zusunu yerinə yetirərək həkimlik ixtisasını seçib. Lakin Ədalət Vəzirov bu günü görə bilməyib, oğlunun on yeddi yaşı olan za-man dünyadan köcüb.

Əməkdar artist Ədalət Vəzirov

O, məşhur yəhudü kamança ifaçısı Mark Eliyahunun müəlli-mi olub. Mark uşaq olan zaman atası ilə birgə Azərbaycanda olarkən Habil Əliyevin ifasını dinləyir və onun fanatına çevrilir. Bundan sonra o, kamança ustamız Ədalət Vəzirovun yanına gedib ondan dərs almaq istədiyini bildirir. Mark öz xatirələrində bu əhvalatı belə nəql edir:

“16 yaşimdə Bakıya gəldim, ustadım Ədalət Vəzirovun evi-nə köcdüm. O, böyük kamança ustadı, heyrətamız və dərin insa-ni düşüncəleri olan şəxs idi. Mən fərqli ölkədən gələn yeniyet-mə idim. Ədalət Vəzirov və ailəsi məni aralarına daxil edərək

onların bir üzvü kimi qəbul etdilər. O, 15 il əvvəl vəfat etdi. Onun üçün çox darıxıram, hər zaman qəlbimdə olacaq”.

Respublikamızın tanınmış xanəndələri, müğənniləri - Zeynəb Xanlarova, Hacıbaba Hüseynov, İslam Rzayev, Arif Babayev, Canəli Əkbərov, Ağaxan Abdullayev, Mələkxanım Əyyubova, Simarə İmanova, Zabit Nəbizadə və bir çox başqaları onun müşayiəti ilə oxuyublar.

Xalq artisti Habil Ədalət Vəzirovun ifaçılığına yüksək qiymət verərək, müsahibələrinin birində belə deyir:

“Belə bir deyim var ki, ifaçılar səhnə həyatını tərk edərkən, öz müsiqi alətlərini sələflərinə bağışlayırlar. Mən də səhnə həyatımı tərk eləsəm, onda kamançamı Ədalət Vəzirova bağışlaşacam. Çünkü onun simasında öz ifaçılıq ənənələrimin layiqli davamçisini görürəm”.

İnanchlı, imanlı adam olub. Həcc ziyarətinə gedərək Hacı adını qazanıb. Xalq artisti, qarmon ustası Kamil Vəzirovun qardaşı, şair Camal Yusifzadənin bacanağı olub.

Ədalət müəllim uzun illər Zeynəb Xanlarovanın ansamblında çalışıb. İfaçının oğlu Səfərəli Vəzirov müsahibələrinin birində belə deyir:

“Atam dünyasını dəyişəndə Zeynəb Xanlarova ağlayaraq bizi gəlmışdı. Deyilənə görə, o heç vaxt yas yerinə getmir. Zeynəb xanım mənəvi baxımdan bizə çox yaxın oldu. Çünkü atamın ölümü bütün sənət yoldaşları kimi ona da pis təsir etmişdi. Elə bir sənətkar görmədik ki, atamın ölümündən sonra bizim ailədən ayrılsın. Mən universitetə girəndə elə bildim ki, atam heç dünyasını dəyişməyib. Bizim toyumuzda o qədər sənətçi iştirak etdi ki, heç atamın həyatda yoxluğununu hiss etmədik. Demək olar ki, atamla yaxın olan bütün sənətkarlar toyumuzda iştirak etdi-lər”.

Professor Hacı Xanməmmədov kamança və simfonik orkestr üçün konserti yazarkən məhz Ədalət Vəzirovun istedadını və ifasını nəzərdə tutaraq yazdığını deyirmiş. Digər kamança ifaçı-

sı Fəxrəddin Dadaşov müsahibələrinin birində deyir ki, - bir gün Ədalət Vəzirov məndən həmin konserṭ üçün nəzərdə tutmuş ifasına qulaq asıb qiymət verməyi mi xahiş etdi. Evə gəlib sakitcə Ədalətin ifasını dinlədim, bir də onda ayıldım ki, gözlərimdən yaş axır. Növbəti gün Ədaləti görəndə üstünə qaçıb, onun əllərindən öpdüm. Dedim, mən elə bildim ki, o ifanı Hacı Xanməmmədov yox, sən yazmışsan”.

Tale elə gətirir ki, Ədalət Vəzirov vaxtsız dünyasını dəyişəndən sonra onun dəfnində həmin orkestr üçün ifa etdiyi musiqi əsəri səslənir və hamı göz yaşı axıdır.

Dostu Yaşar Məmmədov Ədalət Vəzirovlə ölümündən əvvəl olan görüşünü belə xatırlayır: O, ölümündən iki gün qabaq, Türkiyəyə gedəndə məni otağına çağırıb dedi:

- Götür bu seyfin açarını, qoy qalsın səndə. Mən uzağa gedirəm. Bilmək olmaz, ölüm-itim dünyasıdır...

Açığlı mən çox təəccübləndim. O, harasa respublikadan kənara qastrola gedəndə, mənə möhürü verirdi. Çünkü hərdən sənədlərə möhür vurmaq lazımlı olurdu. Ona görə də o, seyfin aça-

*Soldan: Azərbaycanın Xalq artistləri
Zəmiq Əliyev, Ağaxan Abdullayev
və Əməkdar artist Ədalət Vəzirov*

rını mənə verəndə, götürmək istəmədim və dedim: "Hacı, bu nədir? Mən seyfin açarını neynirəm", - deyə götürmədim. Seyf-dən möhürü götürüb, açarları ona qaytardım. Sonra onu texnikumun qapısına qədər yola saldım. Görüşdük, öpüşdük. O, bayıra çıxdı və öz maşınınə sarı getdi. Mən də siniflərdə dərslərin gedişini yoxlamağa getdim...

Onun ölümündən sonra qəpiçə qadın danışındı ki, o, maşına minməmişdən əvvəl eynəyini çıxarıb, elə diqqətlə texnikumun qapılarına, pəncərələrinə baxdı, elə bil burdan əbədilik ayrıldığını hiss edirmiş...

2002-ci ilin oktyabrında Türkiyəyə qastrol səfərinə yola düşən kaman ustasının səhhəti ilə bağlı heç bir ciddi problemi olmasa da, oktyabrin 4-də hoteldə olarkən öz otağında istirahət edən zaman qəfil ürəktutmasından dünyasını dəyişir. Ertəsi günü məşq zamanı dostları onun məşqə gecikməsindən şübhələninib hotelə zəng vururlar. Hotel işçiləri qapını nə qədər döysələr də açan olmayıb. Əlavə açarla qapını açıb otağa girdikləri zaman 51 yaşlı ifaçını döşəmədə uzanıqlı vəziyyətdə görülürələr. Artıq onun dünyasını dəyişdiyi aydın olur.

Dostlarının və ailə üzvlərinin sözlərinə görə Ədalət Vəzirov Türkiyəyə konsertə getməzdən bir gün əvvəl onlardan halallıq istəyib, sonra yola düşüb. Hoteldə dünyasını dəyişən gün isə artıq konsert üçün nəzərdə tutulan bütün biletlər satılıbmış. Ertəsi gün Ədalət Vəzirovun çıxış edəcəyi konsertdə kaman ustasının stulunun üzərinə onun portreti qoyulur və həmin konsert Ədalət Vəzirovun xatırəsinə həsr olunur.

Samirə Əşrəf

Fəxrəddin Dadaşovun ifaçılıq sənəti

Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, professor Fəxrəddin Dadaşov milli musiqi mədəniyyətində özünəməxsus yeri olan görkəmli ifaçı, pedaqoq, klassik muğam sənətinin mahir bilicilərindəndir. Yüksək ifaçılıq istedadı, böyük sənətkarlığı ilə Fəxrəddin Dadaşov xalqımız arasında, eləcə də onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda şöhrət qazanmış, Azərbaycan müsəlmanını, Azərbaycan muğamını dünyaya tanıtmışdır.

Görkəmli kaman ustası öz ifaçılığı sayəsində milyonlarla dinləyicinin ürəyini fəth etmiş, Azərbaycan muğamını ən müxtəlif millətlərdən olan insanlara sevdirmişdir.

Fəxrəddin Dadaşovun yaradıcılığından söhbət açarkən, ilk növbədə onun incə musiqi duyumunu, texniki məharətini, geniş repertuarını, ifaçılıq üslubunun xüsusiyyətlərini xarakterizə etmək lazımdır. Bu baxımdan Fəxrəddin Dadaşovun yaradıcılığında Azərbaycan xalq və bəstəkar mahnılarının, muğamların ifası qeyd olunmalıdır. Zəngin repertuar seçimi, əsərlərin janrından və həcmindən asılı olmayaraq, bədii təfsir xüsusiyyətlərinə eyni ciddiliklə yanaşma Fəxrəddin Dadaşovun yaradıcılığını xarakterizə edən əsas cəhətdir.

Kamança alətinin zərifliyini, onun melodikliyini, ahəngdarlığını səsləndirən mahir ifaçı həm muğam sənətinə, həm də Av-

*Azərbaycanın Xalq artisti
Fəxrəddin Dadaşov*

ropa musiqisinə öz alətinin rəngarəng boyalarını aşılan temb-rində gözəl səsləndirən ifaçılarımızdan biridir. Ruhi aləminin dərinliklərində gizlənən mənaların sırrını öz musiqi aləti ilə dinləyiciyə açan sənətkar kamanla bağlı olaraq, bir-birindən ayrılmayan vəhdətə çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti Fəxrəddin Əlisahib oğlu Dadaşov 26 sentyabr 1950-ci ildə Bakıda - qədim İçərişəhərdə musiqiçi ailəsində dünyaya göz açmışdır. Fəxrəddin Dadaşov həyata, musiqiyə sevgisini, zəhmətkeşliyi, bədii zövqünü, yüksək mənəviyyatı, peşəkarlığı ailəsindən, valideynlərindən mənimsəmişdir. Daha kiçik yaşlardan musiqiyə həvəsi olduğunu görə atasının nağarasında ifa etməyi öyrənməyə başlamışdır. Ailədəki yaradıcı mühit onun bu sənətin ecəzkar aləminə məhəbbətini daha da artırırdı.

Musiqi həvəsi daha kiçik yaşlardan görünən F.Dadaşov Cənubi Azərbaycanın "Rəşt" radio kanalında səslənən viola ifalarına

Soldan: Azərbaycanın Xalq artistləri tarzən Möhlət Müslümov, xanəndə Mələkxanım Əyyubova və kamançaçı Fəxrəddin Dadaşov

həvəslə qulaq asardı. O çox zaman həmin musiqi sədaları altında yuxuya gedərdi. Cənubi Azərbaycan musiqisinə olan sevgisinin əsas səbəblərindən biri sənətkarın köklərinin Ərdəbilə bağlı olmasından irəli gəlirdi. Həmin illər sovet dövrünə təsadüf etsə də, XX əsrin 50-ci illərindən artıq musiqimizdə dirçəliş özünü göstərirdi. Rus imperiyasının Azərbaycan bəstəkarlarına, dirijorlarına, ifaçılarına təzyiqi həmin dövrdən tədricən azalmağa başlamışdır.

Onun musiqiçi kimi formalaşmasının ilkin mərhələsi, əlbət-tə ki, musiqi məktəbi ilə bağlıdır. Musiqiyə olan həvəsi hələ balaca yaşlarından hiss olunduğuna görə 8 yaşında musiqi təhsili almaq üçün atası ilə birgə Bakı şəhərinin 2 nömrəli musiqi məktəbinə qəbul olmaq üçün müraciət edir. Tarda təhsil almaq istəyən Fəxrəddin fiziki baxımdan balaca olduğuna görə onu kaməncə sinfinə qəbul edirlər. Gənc Fəxrəddinin qeyri-adi istedadı, musiqiyə vurğunluğu və zəhmətsevərliyi elə ilk günlərdən müəllimlərinin diqqətini özünə cəlb etmişdir.

Kamançada əsərləri parlaq, emosional tərzdə duymaq qabiliyyəti, onu qəlbindən, ruhundan keçirərək sevgi ilə çatdırmaq istəyinin güclü olmayı ifaçını daim öz üzərində çalışmağa sövq edirdi. Musiqi məktəbində təhsil aldığı zaman Azərbaycan üzrə məktəblerarası musiqi yarışmasında iştirak etmişdir. Müslüm Maqomayevin "Radio marşı" və "Şüstər" muğamını ifa edən Fəxrəddin birinci yerə çıxaraq qalib olmuşdur.

İstedadlı ifaçının tərcümeyi-halına nəzər salsaq görürük ki, o, hələ məktəbdə oxuduğu zamanlardan tədbirlərdə fəal iştirak etmiş, şagird və müəllimlərinin sevimlisinə çevrilmişdir. Həmin illərdə qardaşları təhsil alındıdan, ailədə uşaqların hərtərəfli təhsil-tərbiyə almasına və musiqi zövqünün formalaşmasına böyük təsir göstərir.

İfaçiya müxtəlif rakurslardan yanaşsaq görərik ki, özündə fitri istedadı, fəal yaradıcılıq dövrü, sənətə vurğunluğu, qıbtə ediləcək sadəliyi ilə qarşımızda vahid bir obraz duracaq. Təhsil aldığı müddətdə gənc ifaçının dərin marağı, yüksək müşahidə

və qavrama qabiliyyəti tapşırıqların tez və uğurlu yerinə yetirilməsinə kömək edirdi. O, saatlarla kamança ifa edir, öz üzərində işləməklə böyük musiqi dünyasına addım-addım daxil olurdu. Əlbəttə ki, belə mahir bir ifaçının formalaşması özündə müxtəlif amilləri birləşdirən çox mürəkkəb bir prosesdir.

İştirak etdiyi beynəlxalq festivallar onun ifaçılıq keyfiyyətlərini bütün aydınlığını ilə üzə çıxarıır, həm də kamança ifaçılığında yeni dəst-xəttin formalaşmasında özünəməxsus əvəzolunmaz cizgilərini əyani surətdə isbatlayır. Fəxrəddin Dadaşov ifasının yaratdığı "sehrli aləm" yalnız ifaçılıq xüsusiyyətləri ilə deyil, həm də iç dünyasındaki mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərin də sintezindən əmələ gəlir.

Onun yaradıcılıq amplitudasını bu cəhətlərin qarşılıqlı əlaqəsi daha da genişləndirir və onun yalnız Azərbaycanda deyil, ölkə hüdudlarından kənarda da sevilməsinə kömək edir. Gənclik illərindən başlayaraq Fəxrəddin Dadaşovun bu xüsusiyyətləri gələcək illərdə də inkişaf etmiş və onun sonralar Azərbaycan kamança ifaçılığında görkəmli yer tutmasını təmin etdi. Kamança ifaçısının bu uğurlarında onun zəhmətkeşliyi, məqsədyönlüyü ilə bərabər qeyd etdiyimiz fərdi-emosional keyfiyyətlərinin əhəmiyyəti böyükdür.

İfaçının musiqi zövqünə, dünyagörüşünə, həyata baxışına təsir göstərən ətraf mühiti ilə yanaşı, kamança təhsili alması parlaq musiqi istedadı ilə bərabər, yüksək intellektuallıq, dünyagörüşünün genişliyi, qarşıya qoyulmuş hədəfə doğru xüsusi ruh yüksəkliyi ilə can atmaq bacarıqlarına yiyləndirmişdir.

F.Dadaşov 1977-ci ildə Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasını bitirmiştir. Burada təhsil aldığı vaxt Azərbaycan Xalq artisti Ramiz Mırışlı kaman ustadının müəllimi olmuşdur. Əsərlərin öyrənilməsində kamança alətinin dərinindən hiss edilməsi, musiqi strukturunun daha aydın qavranılması, müşamda sərbəstlik duyğusunun yaranması onun və müəlliminin daim diqqət mərkəzində dururdu.

Gənc Fəxrəddin yaxşı başa düşürdü ki, bütün bu ifaçılıq üsulları onun daha məzmunlu, mənalı, dolğun ifa qabiliyyətinin formallaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə də, müəllimi səs üzərində aparılan işə xüsusi diqqət edirdi.

Muğamın düzgün və aydın ifa olunması üçün səs çalarlarının əhəmiyyəti böyükdür. Fəxrəddin Dadaşov muğamın məzmunu və xarakterinə uyğun olaraq, hər şöbənin öz səs rəngini duyan və ifadə edən kamança ustadlarımızdır. Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, gənc Fəxrəddinin müəllimi ilə ünsiyyəti zamanı özünməxsus pedaqoji ustalığının müəyyən ünsürləri formalışmağa başlamışdır.

Kamançanın səslənmə ahəngdarlığını səciyyələndirən kamandan istifadə qaydalarına əhəmiyyət verən Fəxrəddin Dadaşov bütün xırdalıqları mənimsemək üçün çox çalışır, mahir kamança ifaçılarını dinləyərək bu sahədə daha böyük təcrübə əldə etməyə çalışır. Ona dərs deyən müəllimin həm də bəstəkar olması, yetirmələrinin dünyagörüşü və baxışlarının formallaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Gənc olmasına baxmayaraq, musiqiyə olan böyük sevgisi, temperamenti, kövrək qəlbə olan Fəxrəddin Dadaşov sənətə və özünə qarşı ciddiliyi, məsuliyyəti və tələbkarlığı ilə seçilirdi.

Üzeyir Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriya-sında təhsil aldığı vaxtlar Fəxrəddin Dadaşovun həm ifaçı, həm də bir pedaqoq kimi formalışmasında böyük rol oynayıb. Burada çalışan görkəmli musiqi xadimləri, həmçinin yüksək yaradıcılıq atmosferi Fəxrəddin Dadaşovun bilik və bacarıqlarının formalışmasında əvəzsiz rol oynayıb. Öz üzərində gecə-gündüz çalışan ifaçı musiqi biliyini durmadan təkmilləşdirmişdir. Burada sevimli müəllimi Azərbaycanın Xalq artisti Süleyman Ələsgərovun ona yaxından köməklik göstərməyi bu prosesi daha da səmərəli etmiş, onun dünyagörüşünün, pedaqoji ustalığının artması üçün misilsiz rol oynamışdır. Müəllimlərinin qayğılaşımı və tədris prosesinin keyfiyyətinə görə bu illərdə Fəxrəddin Dadaşov yal-

nız bir ifaçı kimi deyil, həm də gələcək musiqi kadrlarını hazırlaya biləcək bir pedaqoq kimi formalaşmağa başlamışdır.

Hər bir xalqın özünəməxsus milli alətləri vardır. Bu mənada tar və kamançada Azərbaycan xalqının ruhuna və ürək səsinə cavab verən məxsusi tembr vardır. Biz diqqət etsək görərik ki, Avropa musiqi alətlərində çanağın üzəri taxtadandır. Lakin Azərbaycan xalq çalğı alətlərinin əksəriyyətinin çanağına dəri çekilir.

Musiqi mədəniyyətimizdə instrumental-solo ifaçılıqla yanaşı, müxtəlif tərkibli xalq çalğı alətləri ansambllarının da rolü inkaredilməzdır. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin əsas hissələrindən biri olan xalq çalğı alətləri ansamblları haqqında ilkin məlumatlar təsviri sənət və poeziya nümunələrində, həmçinin tarixi mədəniyyət abidələrində öz əksini tapmışdır. Orta əsrlərdən bəri mövcud olan müxtəlif tərkibli xalq çalğı alətləri ansamblımız bu günədək geniş inkişaf yolu keçmişdir. Vaxt keçdikcə bu ansamblların tərkibi tədricən dəyişilmişdir. Xanəndəlik sənətinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq XVIII-XIX əsrlərdə muğamın müşayiətində aparıcı rol oynayan tar və kamançada dəyişikliklər olmuşdur. Mirzə Sadıq Əsəd oğlu tərəfindən 1870-1875-ci illərdə tar aləti rekonstruksiya olunmuşdur.

Tar aləti üzərində aparılmış əsaslı rekonstruksiya-pərdələrin tənzimi məsələləri, çanağın yeni biçimdə yonulması, simlərin sayının artırılması və s. işlərinin müqabilində kamança alətinə yalnız dördüncü simin əlavə edilməsi kifayət idi. Çünkü tar alətinin rekonstruksiyası vaxtı qarşıya çıxan tersiya intervalının sent yüksəkliyi, zəlzəl pərdəsinin yüksəkliyi və s. məsələlər kamança alətində yox idi. Kamança alətinin qolunda pərdələrin olmasına onu bütün bu məsələlərdən uzaqlaşdırırıldı. Burada əsas məsələ tar ilə onun səs düzümünün (diapazon) arasında uyğunluq yaratmaq idi ki, bunun da öhdəsindən 4-cü sim asanlıqla gəlirdi.

Muğam ansamblı olan "üçlük"lərdə kamança tar ilə bərabər XIX əsrin II yarısından bu günümüzdək xanəndə ilə bərabər ifa edilir. Musiqi tariximizin ən vacib hadisələrindən biri XIX

*Şəkildə soldan: Azərbaycanın Xalq artistləri
tarzən Möhlət Müslümov, xanəndə Alim Qasımov və
kaman ustası Fəxrəddin Dadaşov*

əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində yaranan muğam üçlükləridir. XX əsrin əvvəllərində Azərbaycan xanəndəlik sənətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olan Cabbar Qaryagdıoğlu tərəfindən yaradılan muğam üçlüyü bunlardan biridir.

Kamança aləti XX əsrən etibarən ansambl ifaçılığının inkişafı ilə əlaqədar olaraq çox təkmilləşmişdir. Kamança muğam üçlüyündə aparıcı alət kimi mühüm rol aşılmışdır.

1931-ci ildə dəyərli sənətkar, Azərbaycanın Xalq artisti, Əməkdar müəllim, tarzən, pedaqoq Əhməd Bakıxanov Azərbaycan Xalq Çalğı Alətləri Ansamblını yaratmışdır. Bu ansamblda 1941-ci ildə çalışmağa başlayan və 1973-cü ildən ömrünün sonuna dek bu ansambla rəhbərlik edən Xalq artisti Həbib Bayramov da Əhməd Bakıxanovun yetirmələrindəndir. 1973-cü

ildən həmin ansambl Əhməd Bakıxanovun adını daşıyır. Bu ansamblda bir çox dəyərli sənətkarlar ifa etmişdir. Bunlardan biri də F. Dadaşovdur.

Fəxrəddin Dadaşovun hər kamança ifaçısına xas olmayan daha bir vacib keyfiyyəti onun mahir konsertmeysterlik qabiliyyətidir. Dünyanın bir çox ölkələrində və vətənimizdə olan çoxsaylı konsertlərdə dinləyicilər bu qabiliyyətin şahidi olmuş, onun həm solo, həm də istedadlı ansambl ifaçısı kimi peşəkarlığına heyran qalmışlar. Fəxrəddin Dadaşov bir ansambl ifaçısı kimi parlaq keyfiyyətlərə malik kamança ifaçısıdır.

F.Dadaşovun və əlbəttə ki, onun kimi şəxsiyyətlərin formalaşmasında bir çox amillər-musiqi mühiti, təhsil aldığı məktəblər, dövrün ictimai-siyasi münasibətləri, onu əhatə edən çevrə və digərləri öz rolunu oynayır. Mahir ifaçı öz üzərində daima işləmiş, bilik və vərdişlərini təkmilləşdirmişdir. Fəxrəddin Dadaşovun həyatının xoşbəxtliyi bundadır ki, onun yaradıcılığının inkişaf illəri Azərbaycan musiqi sənətində parlaq çıxklənmə dövrünə təsadüf edir. Bu dövrdə formalaşan ifaçı dövrün tanınmış şəxsiyyətlərindən Şəmsi Bədəlbəyli, Əhməd Bakıxanov kimi insanlardan ustad dərsi almışdır.

Atası Əlisahib Dadaşovla bərabər toylara gedən gənc Fəxrəddinin toyda ifasını eşidən Həbib Bayramov onun çalğısını çox bəyənir. 1966-cı ildə onu Əhməd Bakıxanovun ansamblına aparır. F.Dadaşov 1966-cı ildən bu günədək Azərbaycan Televiziya və Radiosunun Ə.Bakıxanov adına Xalq Çalğı Alətləri Ansamblında konsertmeyster vəzifəsində işləməyə başlamışdır. 7 il Əhməd Bakıxanovla bərabər çalışmışdır. 1969-cu ildə ilk dəfə Həbib Bayramov ilə Portuqaliyaya qastrol səfərinə çıxmışdır. Həmin ildən başlayaraq 59-dan artıq xarici ölkədə, o cümlədən Fransa, Danimarka, İspaniya, Yunanistan, Kipr, Malta, Tayvan, Tayland, Avstriya, Almaniya, Norveç, Hindistan, Mərakeş, Meksika, Kanada, İngiltərə və s. dövlətlərdə ifası ilə vətənimizi layiqincə təmsil etmişdir.

Fəxrəddin Dadaşov ifasında hər bir nüansa, detala, intonasiyaya, səslənmə keyfiyyətinə, əsərin öyrənilmə prosesinə böyük diqqətlə yanaşırdı. İfaçı zəngin yaradıcılıq mühitinin verdiyi üstünlük'lərdən bəhrələnərək özünəməxsus sənət yolu keçmiş və bunu sistemli yaradıcılıq üslubuna çevirməyə nail olmuşdur. Məhz bunun nəticəsidir ki, beynəlxalq festivallarda onun sənətkarlıq keyfiyyətləri dirləyicilər tərəfindən həmişə təqdir edilmişdir.

Mahir ifaçı həmişə özünü əsl sənətkar kimi hər kəsə sevdirmiş, dünyanın bütün ölkələrində Azərbaycan musiqi incəsənətinin məsuliyyətini layiqincə daşımışdır. Beynəlxalq müsabiqələrdə iştirak Fəxrəddin Dadaşov yaradıcılığının aparıcı sahələrindən birini təşkil edir. 1988-ci ildə Fransada keçirilən festivalda Səxavət Məmmədov, Möhlət Müslümova birgə Fəxrəddin Dadaşov da iştirak etmişdir. Fəxrəddin Dadaşov həmin festivalın laureati olmuşdur. Azərbaycan musiqi sənətinin dünyanın müxtəlif ölkələrində tanıdlamasında misilsiz rolu olan mahir ifaçı qeyri-adi istedadı ilə hər kəsi heyran qoymuşdur.

Fəxrəddin müəllim muğam ifaçılığında harmonik vasitələri tətbiq edən ilk kamançaçalandır. O, bu harmoniyaları müxtəlif texniki üsullarla-akkord, arpecio və digər fakturalarla icra edir. Eyni zamanda muğamin məqam əsası ilə vəhdətinə nail olur. Bu yenilik ehtimal ki, Fəxrəddin Dadaşovun fortepiano alətini dölgün akkordlarla ifa etmək bacarığından irəli gəlir.

Fəxrəddin Dadaşov muğam ifaçılığında solo və müşayiətçi kimi bədii keyfiyyətlərini parlaq nümayiş etdirdiyi kimi Azərbaycan bəstəkarlarının əsərlərini də yüksək səviyyədə ifa edir. Bundan başqa klassik bəstəkar əsərlərinin kamança üçün köçürmələrini bədii səviyyədə təqdim etmək üçün texniki vasitələr-dən məharətlə faydalananır.

Yüksək çalğı texnikası, emosional ifadəlilik və muğam improvizələrinə xas olan fərdi interpretasiya və ifa vasitələrinin zənginliyi onun sənətini xarakterizə edən cəhətlərdir.

1990-ci ildə Mərakeşdə ərəb səyyahı İbn-Bətutə Əbu Abdulla Məhəmməd ibn Abdullah al-Lavati at-Tanciya (25 fevral 1304-1377) həsr olunmuş tamaşa hazırlanır. Fransız rejissoru Fransuaza Cruntu tərəfindən "Cabbar Qaryağdioğlu adına mügam üçlüyü" Mərakeşə dəvət olunmuşdur. "Dünya xalqlarının mədəniyyət evi" adlanan bu festivalda 6 ölkə - Koreya, Fransa, İtaliya, Azərbaycan, Mali, Mərakeş iştirak etmişdir. Bir ay yarım davam edən məşqlər nəticəsində hazırlanan tamaşa səhnəyə qoyulmuşdur və uğur qazanmışdır. Bu tamaşada ifa edən Fəxrəddin Dadaşov kamança ifaçılığındakı özünəməxsus istedadı ilə ərəb və fransız xalqının musiqi zövqünü oxşamışdır.

Fəxrəddin Dadaşov ifaçılığının başqa bir səciyyəvi cəhəti odur ki, mügamin zənginliklərinə yeni ifa keyfiyyətləri əxz etməklə özünəməxsus dəst-xətt yaratmışdır. Məhz bunları nəzərdə tutaraq, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, bəstəkar Süleyman Ələsgərov "Sehrli kaman" radioverilişində Fəxrəddin Dadaşov haqqında bu fikirləri söyləmişdir: "Uzaq keçmişdən bizi yadigar qalan kamança, tar Azərbaycan xalqının sevə-sevə qoruyub saxladığı musiqi alətləridir. Tar coşqun ehtirasları hərəkətə gətirən, incə hissləri oyadan, bədbinliyi, şənliyi və eyni zamanda mərdliyi eyni bir qüvvə ilə ifa etmək üçün yaranmışsa, kamança kədər-qüssə təranələri ilə dolu olan nəğmə üçün yaranmışdır. Fərəhlə deməliyəm ki, bu sehrli alətə təravət verənlərdən biri də sevimli sənətkarımız Fəxrəddin Dadaşovdur. Fəxrəddin Dadaşovun zəhmətsevərliyi, həvəs və qabiliyyəti hələ onun Konservatoriyada təhsil aldığı illər özünü bürüzə vermişdir. Fəxrəddin Dadaşovun ifasında mügamlarımız, təsniflər, rənglər və Azərbaycan bəstəkarlarının əsərləri yeni quruluşda, yeni formada, yeni məzmunda dinləyicilərə çatdırılır. Fəxrəddin Dadaşov ifa etdiyi musiqiyə bir-birini təkrar etməyən xallar, əhəmiyyətli çalarlar əlavə edir."

1998-ci ildə Fransada keçirilən musiqi festivalında ölkəmizi Qəndab Quliyeva, Canəli Əkbərov, Vamiq Məmmədəliyevlə

yanaşı, Fəxrəddin Dadaşov təmsil edirdi. Həmin festivalda F.Dadaşov ifası ilə insanların qəlbini fəth edərək laureat adına layiq görülmüşdür.

Dahi bəstəkarımız Üzeyir Hacıbəyli "Azərbaycan musiqi həyatına bir nəzər" məqaləsində yazmışdır: "Kamançada çalınan musiqi tarda çalınandan səscə daha mükəmməl və insanın səsinə daha yaxın olar. Əlavə, kamança səsinin baxüsus "bəm"də tardan daha təsirli olduğunu nəzərə alsaq və tellər üzərində barmaq qoyub "vibrasion" deyilən titrək səslər hasil edilməsini dəxi əlavə etsək, kamançanın tardan daha kamil və daha faiq bir aləti-musiqiyyə olduğu meydana çıxar. Zatən, tar "akompaniman" üçün yarar bir alət olduğu halda, kamança "melodik" alətlərdən ən gözəlidir.

Təəssüf olsun ki, bizim türk çalğıçılarımız hənuz kamançanın qədrini layiqincə bilmirlər. Odur ki, çalğıda kamançanı tamamilə tara tabe edib tarda vurulan barmaqları kamançada yam-sılayırlar...

Avropa aləti-musiqiyyələrindən kamança cinsinə mənsub olan "vialon" (skripka) orkestrdə birinciliyi qazandığı kimi, gələcəkdə bizdə də kamança öz ali mövqeyini layiqilə işğal edəcəkdir."

Bu fikirləri təsdiqləyən Fəxrəddin Dadaşov kamança ifaçılığında qeyri-adi qabiliyyətini hər zaman öz ifalarında göstərmişdir. Dünya ədəbiyyatının ən böyük yazıçılarından olan Lev Tolstoy demişdir: "Sənətkar insanları öz daxilinə yönəldir və qəlbin hamı üçün ümumi olan sırlarını insanlara açıb göstərir." Fəxrəddin Dadaşovun ifası da insanı haldan-hala salır. Belə ifalardan biri də rejissor Mikayıl Mikayılovun 1930-cu ildə çəkdiyi "Lətif" filminə yazılan musiqinin ifasıdır. Bu, Azərbaycan Respublikasının dövlət varidəti elan edilən filmlərdən biridir. Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti, caz bəstəkarı Salman Qəmbərov bu filmə 2001-ci ildə musiqi bəstələmişdir. Bu layihənin ideya müəllifləri sənətşünas Cahangir Səlimxanov və re-

jissor Ayaz Salayev olmuşdur. Ağ-qara formada çəkilən filmə musiqi bəstələmiş Salman Qəmbərov ona yeni həyat vermişdir.

Film Bakıda ilk dəfə 2001-ci ildə təqdim olunmuşdur. Daha sonra Ukraynanın Odessa şəhərində keçirilən film festivalına təqdim edilmişdir. Böyük rəğbət qazanan bu film dünyanın bir çox ölkəsində dəfələrlə kino festivallarında Salman Qəmbərov, Fəxrəddin Dadaşov, Eldar Qafarovun ifasındaki musiqi müşayiəti ilə təqdim olunmuşdur. İfaları ilə filmi müasir üslubda səsləndirmişlər. Daha sonra Polşa, Odessa, Soçi, Həştərxan, Kazan, Fransa, Almaniya, İsveçrə kimi ölkələrdə filmin təqdimati keçirilmişdi. Film sonuncu dəfə 2016-ci ildə Argentinada keçirilən caz festivalında nümayiş etdirilmişdir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin bütün dünyada təbliği ilə bağlı apardığı iş Fəxrəddin Dadaşov fəaliyyətinin ən mühüm sahələrindən biridir.

Azərbaycan Xalq artisti Əfrasiyab Bədəlbəyli demişdir: "Xanəndəni oxudan sazəndədir." Muğam üçlüyünün vəhdəti muğamin professional şəkildə ifası üçün əhəmiyyətlidir. Hər üç ifaçı bir-birini eşitməli və vəhdət şəklində ifa etməlidir. Bunun üçün, əlbəttə ki, muğamlarımızı həm xanəndə, həm də sazəndələr mükəmməl bilməlidir. Ustad tarzən Bəhram Mansurovun dediyi kimi: "Muğamlarımız üçlükdə daha yaxşı, daha təbii və gözəl səslənir. Üçlükdə hər ifaçı öz bacarıq və qabiliyyətini daha aşkar nümayiş etdirmək imkanına malik olur."

Fəxrəddin Dadaşovun ifaçısı olduğu muğam üçlüyü müxtəlif ölkələrdə keçirilən festivallarda iştirak etmiş və uğurlar qazanmışdır. Mahir ifaçı təkrarolunmaz, yüksək ifaçılıq istədadi, böyük sənətkarlığı ilə xalqımız arasında, eləcə də bütün dünyada şöhrət qazanmış, Azərbaycan muğamını, Azərbaycan mahnısını dünyaya tanıtmışdır. Fəxrəddin Dadaşov tələbələrinə həmişə qayğılaşlılıq və tələbkarlıqla yanaşır, keçilən hər bir əsər haqqında geniş məlumat verir, muğamlarımızın ifa incəliklərini izah edir. Tar ifaçısı, Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti Möhlət Müslümov mahir kamança ifaçısı barədə demişdir: "Fəxrəddin Dadaşov tək-

rarolunmaz sənətkardır. Onun barmaqlarında olan tembr başqa kamança ifaçılarında yoxdur. Həm üçlükdə çıxış edir, həm ansamblda, həm solist kimi, həm də gözəl pedaqoqdur."

Kamança ustası dəyərli bir pedaqoq olaraq saysız tələbə yetişdirmişdir. İfaçılıq fəaliyyəti kimi pedaqoji fəaliyyətdə də böyük uğurlara nail olmuşdur. Tahirə Kərimova, Ramiz Mirişli, Həbib Bayramov, Süleyman Ələsgərov, Əhməd Bakıxanov və digər görkəmli şəxsiyyətlərdən dərs alan ifaçı onlardan öyrəndiyi pedaqoji keyfiyyətləri öz tədris prosesində böyük uğurla tətbiq etmişdir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin layiqli davamçıları sırasında məhz onun yetirmələrinin olması, əlbəttə ki, təsadüf deyil.

Fəxrəddin Dadaşov ilk dəfə 1970-ci ildə Səid Rüstəmov adına musiqi məktəbində çalışmışdır. 1980-ci ildən 2019-cu ilə kimi Azərbaycan Milli Konservatoriyasının tərkibindəki musiqi kollecində (Assəf Zeynallı adına Musiqi Məktəbi) işləmişdir. 1988-ci ildə Süleyman Ələsgərovun təşəbbüsü ilə Bakı Musiqi Akademiyasında muğam sinfi açılmışdır. Burada kamança sinfində ilk dəfə Fəxrəddin Dadaşov tələbələrə dərs demişdir.

Xalq artisti, kaman ifaçısı Fəxrəddin Dadaşov dərs zamanı

2001-ci ildən Azərbaycan Milli Konservatoriyasında dərs deyən sənətkarın bir çox tələbəsi "Əməkdar artist" adına layiq görülmüş, beynəlxalq festivallarda laureat olmuşdur.

İstedadlı sənətkar 28 oktyabr 2000-ci ildə "Əməkdar artist" adına layiq görülmüşdür. 5 il sonra 16 sentyabr 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Xalq artisti fəxri adını almışdır. Fəxrəddin Dadaşov yaradıcılığı Azərbaycan musiqi mədəniyyətində, kamança ifaçılığında məktəb kimi öz nəslinin formalaşmasında, inkişafında əvəzsiz rol oynayıb və oynayacaqdır.

Mahir ifaçı təfsir etdiyi hər bir ifada öz daxili aləmini təcəssüm etdirir, o, hər muğamın, təsnifin, rəngin məna çalarlarını yenidən yaşayaraq ifa edir. Fəxrəddin Dadaşov öz ifası barəsində demişdi: "Mən ifa edəndə həmişə gözlərimi bağlamışam. Təsadüfi halda gözlərimi açıb baxıram ki, mənə qulaq asan var, ya yox. Görürəm ki, var, həmin insanlara baxaraq ifa edib yenidən gözlərimi yumuram. Mən ifa edəndə başqa dünyada oluram. Elə muğamat var ki, ifa edəndə dağlar, şəlalələr gəlir gözümün qabağına, elə də muğamat var ifa edəndə dəniz gəlir gözümün qarşısına. Elə bil dənizdəyəm, dənizin ləpələri, şırlıtı gəlir ağlıma. Elə də olur ifa edəndə elə bil ki, gül-çiçəyin, lalələrin içərisindəyəm. Hər muğamatın öz gözəlliyi var."

Məqalədə Fəxrəddin Dadaşov yaradıcılığının nəzərdən keçirilməsi, bir yandan onun şəxsiyyət kimi formalaşmasının bütün xüsusiyyətlərini, inkişafının səciyyəvi cəhətlərini öyrənməyə imkan verir. Onun ifasındaki əsərlər özünün üslub yeniliyi, janrı müxtəlifliyi, forma özəllikləri, məzmun çalarları ilə Azərbaycan musiqi mədəniyyətində fərqli bir novatorluq nümunəsidir.

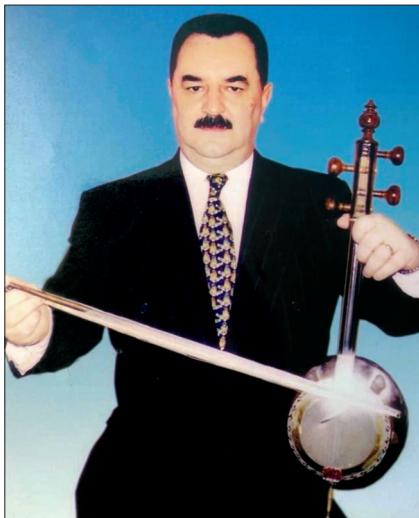
Fəxrəddin Dadaşov yaradıcılığının əhəmiyyəti özünü onda göstərir ki, ifaçının fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan kamança sənəti ölkəmizin hüdudlarından kənara çıxaraq, özü ilə musiqimizi yeni zirvələrə daşımışdır.

Nəzrin Hüseynova

Ağa Cəbrayıl kamança sənətində özüdür

Bu yazıda əsl sənət adamı, Xalq artisti, Prezident təqaüdçüsü, professor, Azərbaycan kamança sənətində öz yeri, izi, dəst-xətti, təsir gücü, ifaçılıq üslubu, ansambl işini dərindən bilməsi ilə həmişə seçilən, musiqi mədəniyyətinə zəngin töhfələrini təqdim edən böyük sənətkarın ömür tarixçəsi və çoxşaxəli fəaliyyəti haqqında müəyyən məlumat öz əksini tapır. Və yazını məsuliyyət hissi ilə hazırlayaraq cəmiyyətin ixtiyarına veririk.

Ağa Cəbrayıl Abasəliyev göz qarşısında, musiqi dünyamızda olaraq öz laləzar, cənnət ətirli sənətilə yeni nəslin estetik tərbiyəsinin, zövqünün gözəlləşməsində, musiqini duyub qavramasında, düşüncəsinin formalaşmasında, onların doğru, aydın şəkildə inkişafında böyük xidmət edənlərdəndir. İfasında elə nüanslar var ki, ləngərli ahəng, təmkinli bir düşüncə axarı və dərin hissələr aləmi gətirir. Dinləyəndə adama elə gəlir ki, sən artıq bu aləmin daxilindəsən, nur içiñə düşmüsən, qəlbini sərinlik gəlib və axtardığın xoş aləmi, rahatlığı burada tapmışan. A. Abasəliyevin kamançasının bəmi necə sanballı, müdrik, ahəngdardısa, zili təlatümlü, üsyankar, mübariz və qalibiyət ruhludur. Sayılıb-seçilən sənətkar olaraq o, kamança sənətində, bütünlükdə musiqi dünyamızda ən mötəbər yerlərdən birini tutmuşdur. Kamança sənətində onun öz yolu, üslubu, fərdi qaydası, səslənmə dəyəri var. Bu fərqli sənət

*Xalq artisti
Ağa Cəbrayıl Abasəliyev*

onun qanından süzülür, daxili aləmindən və hissiyyatından düzülür və illərin çalğı təcrübəsindən formalaşıb izhar olunur.

Ağa Cəbrayıl Abasəliyev sənətə səssiz-səmirsiz gəlməmişdi, qeyd etdiyimiz kimi, gələn kimi də diqqəti cəlb etmişdi. O, sənətə dağ küləyi, dənizin yeni güclü dalğası kimi gəlmışdı. Dalğanın qarşısı kəsilmir axı...

Ağa Cəbrayıl sənətdə irəlilədikcə qarşısını heç bir maneə kəsmirdi. Xeyirxah babaların ruhu onun yoluna işiq tutmuşdu, saf ürəkli ata-anasının mərhəmətli xisətinin əvəzi olaraq Allahın nəzəri ilə onun qarşısına heç bir sədd çəkilmirdi.

İnsan irəlilədikcə, yüksəldikcə ona istiqamət, cürət, inam verən dayaq nöqtəsi axtarır, tapırsa, ona doğru hərəkət edir. Yəni insan əmin olmaq istəyir ki, qalxmaq istədiyi zirvəyə çata biləcəkmi, istəyi yerinə yetəcəkmi? Axı nəyə nail olsa da o, insandır və insan olaraq qalır. Dünyadakı bütün ideologiyalar insana zövq və ümid versə də, əminlik, güvənc və arxayınlıq bəxş etmir. Bu artıq insanın özünə aiddir, yəni özünə arxayınlıq varsa, axtara-axtara istədiyinə doğru gedəcək, tapacaq və ümidləri ni həyata keçirərək yüksələcək.

Bəzən kiminsə haqqında deyirlər ki, xatirələrdən yoğrulmuş insandır. Elə bu fikir sanki Ağa Cəbrayıl müəllim haqqında deyilib. Onun xatirələrindən: "Almaniyada çox səfərlərdə olmuşam. Biri haqqında danışım. 20 yaşım var idi. Frankfurt dəmir yolu vağzalında dayanıb başqa şəhərə gedən qatarı gözləyirdik. İdman qiyafəsində beş-altı qız şən-şən vağzala daxil oldu. Bu zaman elektrik qatarı gəlib dayandı və tez də tərpəndi. Qızlar qaçıb, tullanıb mindilər. Sonuncu qız tullananda bir ayağı qatarada, bədəni bayırda qaldı. Təhlükəli vəziyyət yaranmışdı. Qatar gedir, qızı da ardınca sürüyürdü. Qatar onu altına alacaq, ya ayağı kəsiləcək, ya da özü məhv olacaqdı. Dərhal kamançanı yerə qoyub qatarın ardınca qaçaraq qızın xilasına çalışdım. Qaşa-qaca qızdan bərk-bərk tutub dartmağa başladım. Tam təhlükəli vəziyyət yaranmışdı. Nəhayət, var gücümlə dartib onun ayağını

vaqondan çıxardım. Bu zaman ikimiz də yixıl-dıq. Ayağa durub üstümüzü çırıp vağzala gəldik. Bütün sərnişin-lər başımıza toplanıb, heyrətlə bizə baxıb almanca mənə təşəkkür edirdilər. Axşam radio və televiziyyada baş vermiş bu hadisə barədə məlumat verildi. Səhəri gün qəzetlərdə yazılar getmişdi ki, Azərbay-candan gələn gənc müsiqi alman qızını təhlükədən qurtarıb. Konsertdə aparıcı mənim solo ifamı elan edərkən əlimdən tutub ayağa qaldıraraq həmin hadisəni danışdı və məni xilaskar kimi təqdim elədi. Bu zaman tamaşa zalında alqış qopdu”.

A.Abasəliyev A.Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin II kursunda təhsil alarkən direktor Vasif Adigözəlov onu otağına çağırıb demişdi: “Məsləhət bilib səni Opera Teatrında yaradılacaq musiqi üçlüyünə və 8 sayılı uşaq musiqi məktəbinin kamança sinfinə müəllim göndərmək istəyirik”. Elə də olur. Əlbəttə, orta ixtisas məktəbinin II kursunda oxuyan tələbə üçün bu çox böyük etimad idi. Direktor V.Adigözəlov və müəllimlər onun səviyyəsini çox yaxşı bilirdilər.

*Xalq artisti Ağa Cəbrayıł Abasəliyev
dünya şöhrətli rəssam Tahir Salahovla*

Ağa Cəbrayıl Abasəliyev: “1972-ci ildə Opera və Balet Teatrında müğənni üçlüyü, 1975-ci ildə xalq çalğı alətləri ansamblı yaratdıq. Ansambl rəhbəri kimi adım afişalarda yazılırdı. Solist müğənnilərimiz Rübəbə Muradova, Qulu Əsgərov, Bakır Haşimov, Arif Babayev, Baba Mirzəyev, Nəzakət Məmmədova və Səriyyə Məhərrəmova idi. Opera Teatrinin binasında keçirilən bayram tədbirlərində və digər mədəniyyət müəssisələrində konsertlərimiz olurdu. Bu fəaliyyətim 1972-1975-ci illərə təsadüf edir. Belə böyük mədəniyyət müəssisəsinə ansambl rəhbəri kimi qəbul olunmağım üçün Rübəbə Muradova məsələ qaldırmışdı. O demişdi ki, musiqi üçlüyündə onun bacarığını görmüşük, özü də ədəbli və tərbiyeli oğlandır, onu dəvət edin. Burada ansamblın tarzəni Opera və Balet Teatrında milli operaları müşayiət edən, ştatda olan tarçalan Əlikram Hüseynov, qarmonçalan Kamil Vəzirov, klarnetçalan Tofiq Babayev, pianoçu Həsənağa Qurbanov və digər alətlərin ifaçıları ilə iş birliyi qurmuşduq”. Diqqət edək. Bunların hər biri Ağa Cəbrayıldan yaşca böyük sənətkarlar idi. Gənc ifaçının bacarığı, istedadı, təşkilatçılığı görün nə həcmidə, necə yüksək səviyyədə idi ki, ona çox böyük etimad göstərilmiş və ansamblın rəhbəri təyin edilmişdi.

Ağa Cəbrayıl harda olur, hara gedir və harada çalışırdısa, orada vicdanlı işi, düz əməli və xalis musiqiçi meyarı ilə məqsədə çatırıldı.

Ağa Cəbrayıl Abasəliyev 1974-cü ildə Orta İxtisas Musiqi Məktəbini uğurla başa vuraraq Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının (indiki Bakı Musiqi Akademiyası) kamança sinfinə daxil olur. Buradakı təhsil zamanı o daha da təninizdir. Müntəzəm dörsələr, məşqlər, imtahanlar, konservatoriya və digər yerlərdəki konsertlər A.Abasəliyevin inkişafına əsl stimul olur. O, buranı 1979-cu ildə iki ixtisas; kamança və nəzəriyyə üzrə yüksək göstəricilər və əla qiymətlərlə bitirir.

Əslində, Ağa Cəbrayı-
lin bəstəkarlıq fakültəsində
təhsil almaq arzusu və mü-
hüm göstəriciləri var idi.
Onun ixtisas müəllimi, pro-
fessor, Xalq artisti Ramiz
Mirişli demişdi: “Bəstəkar-
lıq təhsilini məsləhət bil-
mirəm, sən şox gözəl, pers-
pektivli kamança ifaçısısan
və bu sahədə sənin böyük
gələcəyini görürəm”. Belə-
liklə, Ağa Cəbrayıl bu fik-
rindən daşınmışdı.

Onun təyinatı Sumqayıt
Musiqi Texnikumuna
verilir. Həvəslə işə başla-
yır və iki ay sonra ordu si-
ralarına çağırılır. 1981-ci
ildə əsgərlikdən qayıdır.
Azərbaycan Dövlət Kon-
servatoriyasının rektoru,
professor Elmira Abbaso-
va Ağa Cəbrayılı saathe-
sabı əsaslarla dərs demə-
yə dəvət edir. Ağa Cəbra-
yıł Abbasəliyev tələbə vax-
tı da xarici dövlətlərə sə-
fərlər edib. 17 yaşında beynəlxalq festivalda çıxış edərək dip-
lomla təltif olunub. Bundan başqa onun hərtərəfli ifaçılıq fəa-
liyyəti bütün istiqamətlərdə görünərək öz davamiyyətini yeri-
nə yetirib, radio, televiziya, səhnə konsertləri, toy-nişan mə-
rasimləri də onun musiqiçi kimi formalaşmasında, nüfuzunun

**Ustad sənətkar
Ağa Cəbrayıl Abbasəliyev
əvəzolunmaz aktyor,
Xalq artisti Fuad Poladovla**

artmasında, sanballı, əhatəli yaradıcılıq işində mühüm əhəmiyyət daşıyıb.

Qaynar təbindən gələn hər ifa onun hisslər və duyğular aləmində forma alaraq nizamlanır. O, gənclik dövründən başlayaraq sənət göylərinə yüksəldikcə, duyğuları da zəngin şəkil alaraq ərsəyə yetişib.

Ağa Cəbrayıł sənəti ümumbəşəri sənətdir. İndiyə qədər dünyanın harasında dinlənilib, bu sənət anlaşılib, dərk edilib və sevilib. Bu faktdır ki, Ağa Cəbrayıł klassik kamança sənətinin nail olduğu forma və üslub cəhətlərini öz təcrübəsində təzələyib.

O özü işıqlı insan, ifaçılığı da işıqlı sənətdir. Onun təhtəlşürrunda və yaddaşında bərq vuran, işığa bürünən əsərlər kamançanın bizə çox doğma olan sədası ilə birləşərək dupduru bulaq kimi könlümüzə dolur.

Ağa Cəbrayıł əvvəldən sadə, standart, şablon çalğı qaydalarını qəbul etməyib, öz qəlbinin səsini, fikir və duyğularını ifa etdiyi kamança vasitəsilə müğamlara, mahnilara gətirib. Bütün bunlar əsl sənətkar ustalığına daxildir. Onun ürəyi musiqidədir, musiqi isə həmişə ürəyində. Musiqili ürəyinin güclü olması onun hər bir ifa etdiyinin təsir gücünü artıraraq bütün dinləyicilərini öz əsrarəngiz sənət çevrəsinə sala bilir. O, sözünü deməklə bərabər, zəngin ümumbəşəri aləmdə musiqimizin dərin məzmununu, ecazkar dairəsini daha da genişləndirən, təsir elementlərini artırın bir sənətkar kimi meydanda əzəmətlə özünü göstərməkdədir. Təbii ki, bu adı məsələ deyil. Burada qeyri-adi iş, böyük sənətkarlıq olmaqla yanaşı, həqiqi vətəndaş mövqeyi var. Ağa Cəbrayılin ifaçılığında vətənə sevgi hissləri, milli musiqimizin təəssübünü çəkmək, onu qoruyub saxlamaq qayğısı, xalqa və onun mədəniyyətinə bağlılıq çox güclüdür. Onun fəaliyyətində yalnız musiqi deyil, həm də bu sənətin içində vətəni qorumaq missiyası bərqərardır.

Ağa Cəbrayılın kamançasının səsində kiminsə ümidləri qönçələnir, kimsə öz arzu-istəklərinə yetişir, kimlərinsə gözləri qarşısında ən gözəl çıçəklər açılır və onların ətrini hiss edir. Kamançanın təsirli səsindən öz aləminə qapılanlar, könül dünyasına tapınanlar, xoş aləmə sığınanlar, ilhamlananlar olur. Ağa Cəbrayılın kamançasının səsinə kin-küdürüti atıb incə hisslər yaşayınlar, kamilləşənlər, müdrikliyə yetişənlər olur. Bu bir danılmaz faktdır ki, zəngin və ecazkar təsir gücünə malik musiqidən vəcdə, ehtizaza gələnlər, hətta doğru yola qayıdanlar və imana tapınanlar olur. Bəli, tarixən belə nadir hallar olub və tarix səhifələrində özünü göstərib. Bu sadaladığımız birbaşa Ağa Cəbrayıl sənətinə aiddir. Yalnız belə sənətkar insanların fikirlərini, düşüncələrini öz çevrəsinə sala və öz aləminə apara bilər. Ustad sənətkarın universal musiqi təfəkkürünə malik olması onu çoxlarından fərqləndirə və sənətsevər insanları öz musiqi çevrəsinə sala bılır.

Yarım əsrden çox bir vaxt keçməsinə baxmayaraq, A.Abasəliyevin sənət yolu davam edir, ilhamı, həvəsi, coşqun təbi heç vaxt azalmayırlı.

Bu da danılmaz faktdır ki, kamança sənəti xalqımızın ruhu ilə bağlıdır. Xalqın ruhu kamançanın səsi olmadan yaşaya bilməz. Elə isə doğrudan da, Ağa Cəbrayıl kimi ustad kamança ifaçıları xalqın ölməz ruhunu yaşıdır və tərənnüm edirlər.

Bəzən adama elə gəlir ki, Ağa Cəbrayıl Abasəliyevin kamançasının səsi qeybdən gəlir, burada qəribə duyğular, hisslər, çırpınan ağrı, dərin eşq var, cəfa da var, səfa da var... Bu sənətin daxilində kainatın sırrı, gecələr ulduzların görüşməsi, sayışması, onların bir-biri ilə danışması, söhbəti var...

Ağa Cəbrayıl öz sənətə zirvə sənətkarlarımız sırasındadır. Hansı meyarlardan, istiqamətlərdən, hansı bucaqlardan baxsaq, o, qeyd etdiyimiz məqamda və həmin sırada boyaboy görünməkdədir.

A.Abasəliyev bu dünyada qismətinə düşən, taleyinə tuş olan sənət pilləkənlərini cəsarətli addımlarla qalxaraq ucalmışdı. Mənalı ömründə sənətə, sənət dostlarına, vətənə, valideynlərə, ailəyə, övladlara, nəvələrə olan güclü məhəbbət onu bu məqama, bu şöhrətə, bu ad-sana yetirib. Bəli, möhtərəm oxucu, onu ucaldan məhəbbətdir. Məhəbbətli ömür həmişə mənalı, dəyərli, barlı və uca olur.

A.Abasəliyev ansambl işində yüksək peşəkar, bacarıqlı rəhbər, aranjemançı olaraq çox uğurlu işlərə imza atıb. Uşaqlıq və gənclik illərində Tibb İşçiləri Mədəniyyət Evində atası Ağasalehlə birlikdə “Səadət” xalq çalğı alətləri ansamblında çalışması onu bu sahəni dərindən bilən musiqiçi kimi yetişdirib. Ağa Cəbrayıllı həmin ansambl ilə çox zəngin bir yaradıcılıq yolu keçib və “Səadət”i bu günə qədər qoruyub saxlayıb. Onun milli musiqimizi, xalq, aşiq və bəstəkar mahnilarımızı dərindən bilməsi sayəsində rəhbərliyi altında, müşayiət etdiyi müğənnilərin ifasında tamaşaçılara layiqli və dəyərli sənət töhfələri bəxş olunur. O, 1988-ci ildən Azərbaycan Dövlət Muğam Teatrında ansamblın rəhbəri olaraq xeyli tədbirlərin, yaradıcılıq gecələrinin uğurla, zəngin repertuarla keçirilməsində mühüm rol oynayıb. A.Abasəliyevin dərin biliyə, geniş təcrübəyə, böyük staja malik olması onun nadir sənət adamı kimi yetişərək ansambl rəhbərliyində nümunəvi musiqiçi, əsl ustاد kimi fəaliyyət göstərməsini təmin edir. Muğamlar, dəramədlər, rənglər, təsniflər, bütün nadir xalq musiqisi inciləri, klassik bəstəkarlarımızın əsərləri onun işıqlı zehnində, hafızəsində qorunub, çözələnib nura bürünərək, rəhbərik etdiyi ansamblın repertuarlarında daimi yer alıb, Azərbaycanın ən peşəkar müğənnilərinin səsi-sədası ilə xalqa bəxş olunur.

Zeynəb Xanlarova 1990-cı ilin sonlarında atama zəng edib hal-əhval tutmuş və demişdi: “Ağa Saleh müəllim, sizin oğlunuz Ağa Cəbrayıllı öz ansamblıma dəvət etmək isteyirəm. Xahiş edirəm ki, mənimlə əlaqə yaratsın və bizə gəlsin”.

Ağa Cəbrayıl Z.Xanlarovanın dəvəti ilə onun mənzilinə gedir. Ev sahibəsi onu mehribanlıqla və zəngin süfrə ilə qarşılayır. Söhbət əsnasında Zeynəb xanım bildirir: “Mən ansamblimin heyətində dəyişiklik edirəm. Heyəti yığaq, konsertmeysterlik vəzifəsi sənin üzərinə düşsün”. Ağa Cəbrayıl tarzən Zakir Məmmədov və bir neçə instrumentalisti, Zeynəb xanım isə qarmon-

*Soldan: dünya şöhrətli bəstəkar, Xalq artist Arif Məlikov və
Xalq artisti Ağa Cəbrayıl Abasəliyev*

çalan Hüseyn Həsənovu dəvət edir. Köhnə heyətdən Vəli Qədimov öz yerində qalır.

Ağa Cəbrayıl həmin səfərlərdən birini yaxşı xatırlayır: “Türkiyə səfərinə hazırlaşırıq. Rauf Hacıyevin məşhur “Bahar sənsiz” adlı mahnisı üzərində də işlədik. 1991-ci ilin sonunda Türkiyə prezidenti Turqut Özalın şəxsi təyyarəsi ilə qardaş ölkəyə uçduq. Bu iş birbaşa Türkiyə prezidentinin oğlunun nəzarətində idi. Səfərdə çox yaxşı qarşılandıq, konsertimiz əla keçdi. Məşhur müğənni Emel Sayının ansamblının rəhbəri Zeynəb xanımı dedi:

-Siz 6 ay bundan öncə bura konsertə gəlmışdiniz. O zaman qrupunuz başqalarından ibareti idir, səslənmə də belə deyildi.

Zeynəb xanımın cavabı belə oldu:

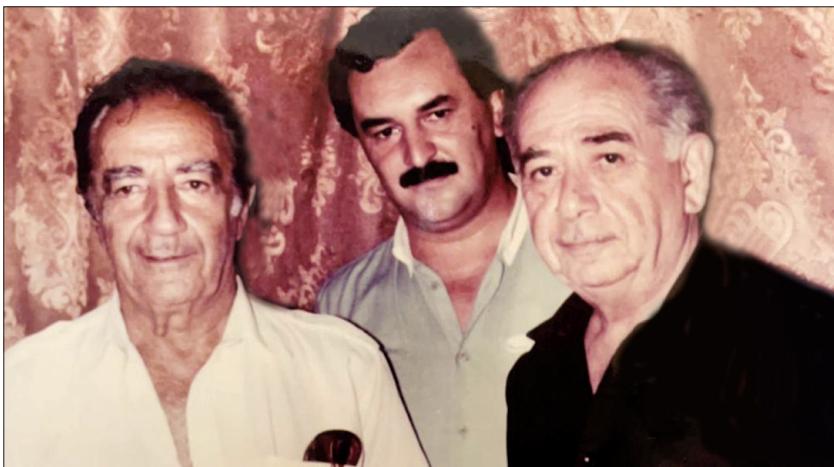
-Bütün hazırlıqları edən, səslənmə yaradan bu gənc oğlandır. Belə işləri o, çox gözəl bacarır.

Cavab həmin müsiqiçi üçün çox maraqlı oldu.

Deməliyəm ki, Türkiyənin İstanbul şəhərinə gedəndə təyyarə İzmirdə hava limanına endi. Zeynəb xanım özünü pis hiss edirdi. Ona dolu bakalda dərman gətirdilər, rəngli maye idi. O, suyu içmək istədikdə, mən onun əlindən tutdum və başımla işarə etdim ki, içməsin. Mayeni onun əlindən aldım. Sonra təklikdə ona dedim: “Bu yaxınlarda prezident Turqut Özalın qeyri-rəsmi geyimdə, əynində yarımqol köynəklə, şort ilə şəklini qəzetdə və dərgidə vermişdir. Burada jurnalistlər, foto-müxbirlər hər addımınızı çəkirlər. Sensasiya naminə sabah şəklinizi mətbuatda yayıb, altından da yaza bilərlər ki, Azərbaycanın ən tanınmış müğənnisi təyyarədən düşən kimi içki istədi və bizim aramızdaca içdi”. Zeynəb xanım mənə dedi: “Sən ağıllı, ehtiyatlı və tədbirli adamsan. Ayıq adam olduğun üçün səndən yaxşı səfər yoldaşı olar”.

Şərq və Avropa filosofları, eləcə də Azərbaycan mütəfəkkirləri səsin, müsiqinin rəng çalarları ilə bağlı olduğunu qeyd edirlər. Buradan məntiq yaranır ki, səsin, ahəngin rəng çalarları olmasa, müsiqi gözəlliyi vəsf edə, zövq oxşaya və təsir spektrinə malik ola bilməz. Ağa Cəbrayıł Abasəliyevin ifaçılığı başdan-başa rənglərlə bəzənir və müxtəlif çalarlarla əhatə olunur. O, gözlərini yumaraq özünü unudur, gözəl rənglər aləminə düşür, bu gözəllikdən, ətirli laləzardan zövq alaraq ifa təqdim edir.

İnsan zəkasının üç əsas açarı var: elm, təfəkkür, təxəyyül. Ağa Cəbrayıł sənətinin gücü həm də zəkasının zənginliyindədir və bu üç amil daim ona üstünlük bəxş etmişdir.

*Ağa Cəbrayılov Abasəliyevlə birgə soldan Xalq artisti
Mirzə Babayev və Xalq artisti, bəstəkar Tofiq Quliyev*

Ucalmış Azərbaycan sənət məbədinin daxilində hər tərəfdən öz əzəmətli uca boyu, uca sənəti ilə görünən A.Abasəliyev-lə yalnız fəxr edilməlidir.

Kamança Ağa Cəbrayılin sevda rübabıdır, hər dəfə sənət eşqi baş qaldıranda, sevdalı anlar yaşayanda, kamanənin tellərini tellərə çəkərək həm də öz könül tellərini dilləndirib rahatlıq tapır. Fəqət yalnız özünəmi, yox, onun kamançasının incə tellərindən çıxan sədalar, könül nəğmələri dinləyici olan hər kəsə qəlb rahatlığı bəxş edir. Ağa Cəbrayılin kamançasının tellərindən yaranan səslər əslində onun öz bağından qopan şirin nəğmədir və hər könülə qanad verir. Axı bu güc, təsir qüvvəsi həradandır? Çiçəklərin nəfəsindən, bülbüllərin xoş səsindən, çeşmələrin zülməsindən, bir qəlbin dərin guşəsindən gələn sehrli səslər sənət əsərinə çevrilə bilərək, insanları öz aləminə çəkib aparır.

Hər bir sənətkarın əməl ciçəyi, əməl gerçəkliliyi olur. Yəni yaradıcı insanların əməlləri ciçəklənir, bar verir. Ağa Cəbrayıl ifaçılığının dönəmi onun əməl ciçəklərinin bəhrəsidir. Və o, in-

diyə qədər musiqi mədəniyyətinə nə gətirib, onun əməl gerçəkliyidir. O da bu məntiqə varır, xidmət edir ki, çox yaşamaq şərt deyil, çox iş görmək əsasdır.

Ağa Cəbrayılın gördüyü işlər mütləq mənada milli mədəniyyət tariximizə aid olaraq əsl ərməğandır və tarixdə qalacaqdır. Çünkü burada geniş sənət əməlləri, bütöv bir yaradıcılıq işi və dərin sənət fəlsəfəsi var. Ağa Cəbrayılın ifaçılığını, ansambl yaradıcılığını və pedaqoji işini zinətləndirən onun musiqi mətnlərini dərindən bilməsi və yüksək təhsil alması ilə bağlıdır.

Əslində, sənətkarı yaşıdan zəhmət və sənət sevgisidir. Və Ağa Cəbrayıl kimi əsl sənətkarlar gördüyü işlərə ləzzət və zövq mənbəyi kimi baxırlar. Əsərimizin qəhrəmanı sinəsi dolu, eşqi dərin bir sənətkar olaraq, kamançanı əlinə aldıqda, ümman fikirlərini tam sərbəst olaraq həyata keçirir. O, kamançayla ifaya başlayan kimi çalğı aləti canlanır, onun ürək döyüntüləri kamanəyə və simlərə keçib səs telləri ilə nəğməyə çevrilir.

Ağa Cəbrayıl Abasəliyev xidməti dövlətimiz tərəfindən də öz dəyərini alıb. O, 51 yaşında Əməkdar, 61 yaşında Xalq artisti fəxri adı ilə təltif olunub. 2019-cu ildən Azərbaycan Milli Konservatoriyasının professorudur.

Ağa Cəbrayılın “musiqi sizinçün nədir?” sualına cavabı da çox maraqlıdır:

-Musiqi mənim həyatımdır. Evim olmasa, başqaları kimi mən də kirayədə yaşayaram. Şərait olmayan mənzildə və ya şəhərdən kənarda olan evdə də yaşaya bilərəm. Ən çox sevdiyim yeməklərdən məhrum olsam və ya yavan çörək yesəm belə, yaşayaram. Bir ailəmdən kənar, bir də musiqisiz ömür edə bilmərəm, bunlarsız mənə dünya, həyat heç olar.

Musiqi səslərlə yaranır, musiqinin canı, ifadə vasitəsi səslərdir. Mən o səslərlə böyümüşəm, səslər mənim həyatıma dolub, həmin səslərsiz yaşaya bilmərəm və həyatım elə o səslərdədir. Şairlər yeni şeir formaları, ifadə vasitələri axtarışında olurlar. Musiqiči də yeni səs, yeni ifa üslubu yaratmaq və özü kimi ol-

maq üçün çalışmalarda olur. Mən də axtarış apararaq çalışıb özümə lazım olanı, məni qane, duyğularımı ifadə edəni tapmışam. Bu qaydada ifa edəndə özümü tapıram, özüm oluram. Əsl iş, həqiqi sənət elə özünü tapmağındır. Yalnız həqiqi sənət insanların daxili aləminə nüfuz edə bilər. Bu məqsədə xidmət etmək üçün xeyli axtarışda olmuşam. Nəyə nail olmuşamsa, əlbəttə, bunu sənətsevərlər, musiqi tədqiqatçıları deyə bilərlər.

Kamança barədə verilən suala gəldikdə isə ustad sənətkar fikrini belə bildirir.

Kamança çətin ifa olunan, bununla belə, hisslerə toxuna bilən çalğı alətidir. O, ifaçıdan güclü hissiyyat və böyük bacarıq tələb edir. Kamançanı elə-belə, necə gəldi, hiss etmədən, duyğularsız və ürəksiz çalmaq olmaz. Dediklərim kamança sənətin-də olmasa, o sevilməz. Pərdələri olmayan bu alətdə sağ və sol əlin işlənmə qaydasında dəqiqlik tələb olunur, bu aparat məsə-ləsidir. Kamanənin əldə tutulması, onun alət üzərində hərəkəti, sol əlin düzgün qaydası, barmaqların kamançanın qolunun üzərində işlədilməsi prosesi dəqiq elmə bənzəyir. Burada hər işin

*Ağə Cəbrayıł Abasəliyev görkəmli aktyor,
Xalq artisti Yaşar Nuri ilə birgə*

qaydası, nizamı olmaqla bərabər, barmaqların hissiyyatı da əsas şərtidir. İfa zamanı barmaqlarla ürəyin və beynin six əlaqəsi yaranır. Azərbaycan çalğı alətlərinin tərkibi kamançasız cılız, ansambl səslənməsi yavan, məlahətsiz, təsirsiz, görülən işlər yarımcıq olar.

Allah-taala mənim taleyimi kamança ilə bağlayıb. Uşaqlıqdan və sonra ağlım kəsəndən kamança ilə dost olmuşam. Dostum mənə heç vaxt xəyanət etməyib, məni yaşadıb, qol-qanad verib, ucaldıb, şan-şöhrət, dünyani gəzmək və yaxşı dolanışıq bəxş edib. Mən də ona daim sadıq olmuşam, həmişə doğma münasibət bəsləmişəm, qutusunda qalıb darıxmasına, simlərin paslanmasına imkan verməmişəm, dizim üstündə bəsləmişəm və həmişə ona nəfəsim dəyib. Onunla bir-birimizə qarşılıqlı sədəqətimiz olub.

Kamança dizim üstündə öz yerini, rahatlığını tapan kimi, daim onun qolunun üzərində barmaqlarımın həniri, sığalı, istisi var. Kökləmə prosesində aşixları sixanda da səbir, dözüm göstərmışəm, onları da incitməmişəm. Kamança həmişə ürəyimə yaxın olan sol əlimin hərarəti, enerjisi ilə qidalanır. Mənə elə gəlir ki, alət ürəyimdəki qan dövranını və ritmi də hiss edir. Kamança, ümumiyyətə, musiqi mənim həyat ritmimdir. Mən indiyə qədər bu ritmlərlə addımlayıram.

Ağa Cəbrayıl sənəti heç zaman dayazlıqda qalmayıb və həmişə dərinliklərə baş vurub. Dayazlıqda heç nə yoxdur və hər nə varsa elə dərinlikdədir. Ağa Cəbrayıl gəncliyindən sənətin dərinliklərinə doğru gedərək oradakı nadir inciləri tapıb. O, sənət ənginliklərinə yüksəldikcə, özünün zəkasını, biliyini zənginləşdirə bilib. Məhz bunun sayəsində yaşıdığı dövrün, fəaliyyət göstərdiyi musiqi cəmiyyətinin hüdudlarında sənətin zirvəsinə qalxa bilib. Bunun nəticəsidir ki, hazırda onun zəngin biliyiindən istifadə edirlər. Bu dərin bilik Azərbaycan musiqi cəmiyyətinə, yaradıcılıq təşkilatlarına və bütün ifaçılarla lazımlı olur.

Düz deyirlər ki, məqsədi, hədəfləri olmayan insan cəmiyyətə heç bir xeyir verə bilməz. Ağa Cəbrayıl kimi sənətkarlar daim məqsədlə, amalla, sənətə dərin məhəbbətlə yaşayaraq bu cəmiyyətin nur içində yaşamasına çalışırlar.

A.Abasəliyev də nümunəvi kamança ifaçısı, qüdrətli solist, geniş zövqlü müşayiətçi, ansambl rəhbəri kimi bacarıqlı, zəkalı bir müsiqiçi olaraq örnək, nümunə və əsl məktəbdır. Onun sənət istiqamətlərinin hansına diqqət yetirsək, məktəb qaydalarına rast gəlmış olarıq. A.Abasəliyev canlı korifey və əsl məktəbdür. Onun çoxşaxəli ifaçılıq fəaliyyəti çoxsahəli, maraqlı, oxunaqlı kitabdır. Vərəqləmək və diqqətlə oxuyub öyrənmək lazımdır. Oxusaq, özümüzün fikir, düşüncəmiz, zövqümüz zənginləşəcək, çox şey əxz edib öyrənəcəyik. Əminlik ki, A.Abasəliyevin elə sağlığında yaradıcılıq fəaliyyəti daim diqqət çəkəcək, öyrəniləcək, axı o zəngin məktəbdür...

A.Abasəliyev maddi sərvətlər ardañca qaçmayıb, yalnız müsiqi mədəniyyətinə sədaqətlə xidmət edib. Onun sənətinin mayası istedaddan, axtarışlardan, ürəkdən, geniş improvisədən və melizmlərdən yoğrulub. Bütün bunlar onun ifaçılıq fəaliyyətinin təməl prinsiplərinə daxildir. Onun portret cizgilərini yaranan amillər çoxqatlı, çoxşaxəli olması və sanbalı ilə həmişə diqqəti cəlb edir.

Əhsən Rəhmanlı

Bənzərsizlik

*Azərbaycanın Xalq artisti
Munis Şərifov*

"Mənim ümumi yaradıcılığımı hissələrə bölsək böyük bir siyahı alına bilər. İfaçılıq sənəti, folklor sənəti, ansambl işi, çaqanə-kamança ifaçılığı, ansambl rəhbərliyi, musiqilərin aranjemanı, tərtibatı və təşkilatı işlər. Təsəvvür edin ki, bir adam bu qədər işlə məşğul olur...". Bu sözlər xalq tərəfindən sevi-

lən, görkəmli kaman ustası Munis Şərifova məxsusdur. Göründüyü kimi, onun yaradıcılıq sahəsi çoxşaxəlidir, amma bununla yanaşı konkretdir. Bu çoxşaxəli yaradıcılıq bir mənbədən, nüvədən qidalanır, bəhrələnir. Musiqiyə, bir az da konkretləşdirsək, kamana məhəbbətdən. Azərbaycanda onlarca musiqi məktəbinin kaman siniflərində minlərlə, bəlkə də, on minlərlə insan oxuyub və indi də oxuyur. Amma mahir kaman ustaları barmaqla sayılması qədərdir. Səbəb? Səbəb isə insanın həyatında baş verən hansısa bir məqam və bunun nəticəsində sənətə sevgi, məhəbbətdir. Həyatda elə anlar odur ki, insan onu heç vaxt unutmur.

Munis müəllim də həmin məqamı, həmin günü minnətdarlıqla xatırlayır. Ağdaş musiqi məktəbinin kaman sinfində oxuyanda atası haradansa görkəmli kaman usdadi, Xalq artisti Habil Əliyevin "Segah" muğamı yazılmış bir valını tapıb gətirir.

Ona qulaq asan Munis ömürlük kamana vurulur, artıq kamança çalmır, onu özünəməxsus dilləndirir, danışdırır. Amma onu təqlid etmir, ifasını özünəməxsus calarla zənginləşdirir. İnan-mırsınızsa onun ifasında sözsüz mahnilara qulaq asın. Yəni Munis Şərifovun kaman ifasına. Bir də görəcəksiniz ki, mah-nının sözlərini dodağınızda, beyninizdə zülmə edirsınız. Bu artıq adicə kaman calmaq deyil, insanın duyğularını, hissslə-rini barmaqları vasitəsilə ağaç və simlərdən ibarət kamana hopdurmaq, bu üsulla onları səsləndirməkdir. Sözlə ifadə olunmayan duyğuları tamaşaçılara çatdırmaqdır. Belə bir mə-qamda musiqi aləti bəşəriləşir, bəşəriləşdiyi üçün müqəddəs-ləşir. Axı, gözəllik təkcə təbiətdə, canlıların görkəmində de-yil. Ən böyük gözəllik millətindən, dinindən asılı olmayıaraq, insanların qəlbindədir. Munisin şəxsində kamança məhz hə-min gözəlliyi üzə çıxarır, o gözəlliyi ki, biz ifa olunana, dinlə-yənə qədər görə, eşidə bilmirdik. Elə Munis müəllim də öz düşüncələrini bu fikrimizə oxşar halda izah edir. Verilişlərin birində deyir: "Musiqi alətləri təbii ağacdn emal olunur, dü-zəlir. Onlar da insan kimi nəfəs alır, insan kimi soyuğa, istiyə, nəmliyə, quruluğa həssasdırlar. İnsan bunu necə hiss edirsə, musiqi alətləri də elə duyur.

Alətləri əlinə götürəndə, simləri tutanda hiss edirsən ki, bu gün hava necədir? Bir də alətə tam yiylənəndə, onu mənimsem-yəndə duyursan ki, musiqi beyinlə ürəyin arasında bir vəhdət yaradır. O da barmağa gəlib sözülür, barmaqdan alətə veriləndə bunlar birləşib eyni olur, onda adam aləti oxuyur. Alətlə danış-maq olur".

Munis müəllim sözlə dediyi bu fikirləri əməlləri ilə təsdiq edir. Onun ifasında "Mənim dünyam", "Sarı gəlin", "Küçələrə su səpmişəm", "İlk məhəbbət", "Qal, sənə qurban", "Qonaq gəl bizə" və s. mahnilarına qulaq asmışınız mı? Qulaq asan kimi in-san onun kamanının zülməsi ilə başqa bir aləmə səyahət edir, paklaşır.

Soldan Xalq artistləri Munis Şərifov və Səyavuş Kərimi

Yəqin ki, əfqanlar "Leylican" mahnısının sədalarının Azərbaycan kamanının simlərindən axıb süzüldüyünü görəndə onun ifaçısına da, onun şəxsində Azərbaycan xalqına da məhəbbəti

artır. Hindlilər də onun kimi. Ruslar Munis Şərifovun ifasında P.Çaykovskinin "Qu gölü" baletindən bir parça dinləyəndə axı necə də təşəkkür etməsinlər?!

Bu gün dünya şöhrətli müsiqici Munis Şərifov öz keçmişini ehtiramla yad edir. Onun bu ehtiramında bir ürəkağrısı, nostalgiya duyulur. O, dünyaya göz açdığı Ağdaş rayonunun Ərəbocağı kəndini də, oradan gah piyada, gah da üstüaçıq yük maşınlarının "kuza"sında Ağdaş müsiqi məktəbinə getdiyi əzablı günləri bu gün həzlə, ləzzətlə xatırlayır. Çünkü o çətinliklər, ötən günlər bu gün öz bəhrəsini verir, ona şərəf, şöhrət gətirir. Onu müsiqiyə, tar çalmağa meyilli olan müəllim atası yönəltmişdi. Ata belə düşünürdü ki, bir halda ki, evdə tarçalan var, kamança niyə olmasın. İstəyirdi ki, o, tar çalanda oğlu Munis də kaman ifa etsin. Ağdaş müsiqi məktəbindəki kaman müəllimlərini Munis bu gün də unutmur. Söz düşəndə muğam müəllimi, mərhum Şahid Abdullayevin Bakıya gəlməməsinə təəssüflənir, gəlsəydi, məşhur sənətkar olardı deyir. Onun öz üslubu vardı. Müğənnilər rəhmətliyin ifasına heyran idilər. Özləri ilə toyłara aparırdılar, - deyir.

Notları isə ona Ağdaş müsiqi məktəbində Şahin İbrahimov öyrədirdi. Şahin müəllim bu gün öz yetirməsi Munis Şərifovla da qürur duyur, öyünür. Asəf Zeynallı adına Bakı Musiqi Məktəbində isə bəxti gətirir. Görkəmlı sənətkar, xalq tərəfindən sevilən, professor Şəfiqə Eyvazovanın sinfinə düşür. Şəfiqə xanım bu tələbəsinin istedadını duyur və ona təhsilini Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında, yəni indiki Musiqi Akademiyasında davam etdirməyi tövsiyə edir. Müəllim - tələbə ünsiyyəti bu ali sənət ocağında da davam edir. Xalq artisti Şəfiqə xanımın tövsiyələri ilə yanaşı, zəhmətkeşliyi, kamançaya məhəbbəti öz bəhrəsini verir. Tələbəlik illərindən el şənliklərində, tədbirlərdə çıxış edir, həm tanınır, həm də maddi imkanını yaxşılaşdırır.

O, hələ Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının II kursunda oxuyarkən, yəni 1982-ci ildən Xalq artisti

*Soldan: Xalq artistləri Munis Şərifov
və Alim Qasımov*

İslam Rzayevin rəhbərliyi ilə Azərbaycan Dövlət Konsert Birliyinin nəzdində yaradılan ansamblda professional musiqiçi kimi fəaliyyət göstərir. İndiki yaşlı nəslin yaxşı yadindadır. O zaman İslam Rzayevin ansamblı geniş nüfuz qazanmışdı, təkcə Bakının konsert müəssisələrində deyil, Azərbaycanın bütün guşələrində, eləcə də radio və televiziyyada müntəzəm çıxış edirdi. Onun tərkibində tanınmış sənətkarlarla

yanaşı, gənclər də iştirak edirdi. İslam müəllim gənclərin sırasından ən istedadlışını, qabiliyyətlisini öz ansamblının sıralarına gətirirdi.

Munisin belə ansamblda işə başlaması onun gələcək uğurundan soraq verirdi. Elə verdi də.

Konservatoriyada oxuyarkən SSRİ-nin paytaxtı Moskva şəhərində keçirilən Gənclərin və Tələbələrin XII Ümumdünya Festivalında iştirak edir və festivalın diplomuna layiq görülür (1985).

Munis Şərifovun kamanda mahir ifası nəinki azərbaycanlılarının, eləcə də bu alətə rəğbət bəsləyən, öz ölkələrində ona ehti-

yac duyan Şərq xalqlarının da diqqətini çəkir. O, kaman ustası kimi qonşu İran İslam Respublikasına dəvət alır, 1993-1995-ci illər ərzində Tehranın Musiqi və Mədəniyyət Mərkəzində kamanca müəllimi kimi fəaliyyət göstərir. Sənətkarlığı Tehran radiosunun və televiziyasının diqqətindən yayılmıştır. Mütəmadi

Xalq artisti Munis Şərifov bir qrup sənətçilərlə

olaraq onların musiqi proqramlarının qonağı olur. Bu isə kaman ustasının neçə-neçə ölkədə tanınması demək idi. M.Şərifovun İrandağı fəaliyyəti coğrafi cəhətdən təkcə Tehranla məhdudlaşmadı. O, solo konserti vermək üçün İran Respublikasının bir çox şəhərlərinə də səfərlərə çıxırdı.

Munis Şərifovun Habil müəllimin segahı kimi həyatında döñüş edən məqamlardan biri Konservatoriyanı bitirdikdən sonra qədim musiqi alətlərinin bərpası elmi laboratoriyası ilə əlaqə yaratmasıdır. Həmin dövrdə o, həyatını bu işə sərf etmiş Azə-

baycanın Xalq artisti Məcnun Kərimovla ünsiyyət qurur, dostlaşır. Sonrakı illər isə onun silahdaşına çevrilir.

Məcnun müəllim 1972-ci ildən Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının Xalq çalğı alətləri şöbəsini bitirdikdən sonra pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur.

Elə həmin ildən etibarən orta əsrlərdə adları çəkilən, istifadə edilən, dövrümüzə gəlib çatmamış, unudulmuş qədim musiqi alətlərinin öyrənilməsi və bərpası istiqamətində elmi tədqiqat işlərinə başlayır. Amma məsələ onda idi ki, Məcnun Kərimov alimdır, elmlər doktoru, professor idi, ifaçı deyildi. Bakı Musiqi Akademiyasında qədim musiqi alətləri laboratoriyasına rəhbərlik edirdi. Başa düşürdü ki, əgər qədim musiqi alətləri ifa olunmasa ən yaxşı halda muzey eksponatına çevrilə bilər. O, həmin alətləri dindirmək, danışdırmaq istəyirdi.

Elə kamançanın bənzəri, bəlkə də, ulu babası olan çəqanə kimi. O, çəqanəni dindirmək üçün Munisi laboratoriyasına dəvət edir. Munis nəinki çəqanəni dilə gətirir, eyni zamanda təklif edir ki, qədim musiqi alətlərindən ansambl təşkil edilsin. Bu təklif Məcnun müəllimin də ürəyincə olur. Cox keçmir ki, Azərbaycan dövlətinin qayğısı ilə Azərbaycan Musiqi Mədəniyyəti Dövlət Muzeyinin nəzdində belə ansambl yaradılır. Ştatlar təsdiq olunanda Məcnun Kərimov bədii rəhbər, Munis Şərifov musiqi rəhbəri (konsertmeyster) vəzifələrini tuturlar. Munis müəllimin təklifi ilə indi respublikamızın Əməkdar artisti olan Nuriyyə Hüseynova, sonra isə Xalq artisti adına layiq görülən Teyyub Aslanov ansambla solist götürülür. Məlumat üçün bildirək ki, bu ansambl klassik ədəbiyyatda eləcə də görkəmli musiqi alımları Əbdülqədir Marağayının risalələrində, Fərabinin əsərlərində, Səfiəddin Urməvinin kitablarında və başqa görkəmli sənətkarların yazılarında adları çəkilən musiqi alətləri əsasında yaradılıb. İndiyə kimi 11 qədim musiqi aləti bərpa olunub. Cəng, barbət, çəqanə, çoğur, təmbur, səntur, rübab, rud, qopuz, ney, nüşə.

Məcnun müəllim dünyasını dəyişəndən sonra isə Munis bu musiqi kollektivinə rəhbərlik etməyə başladı. İndiyədək bu ansamblın dünyada tanınmasında böyük xidmətlər göstərir. Əslində bu ansambla dünyanın özünün də böyük marağının var.

Bu gün Munis Şərifov Azərbaycan musiqisinin dünyaya tənqidləsindən böyük xidmətlər göstərir. O, mahir kamançaçı olmaqla yanaşı, çaqanə musiqi alətinin dünyada yeganə ifaçısıdır. 2000-ci ildə Şotlandiyanın Edinburq şəhərində keçirilən "Simli Kamanlı Musiqi Alətləri" mövzusunda Beynəlxalq Simpoziumda solo konserti ilə kamançanın və çaqanənin ifa imkanlarını tamaşaçılara çatdırılmışdır. 2002-ci ildə Qazaxıstanın Almatı şəhərində qazax xalqının böyük musiqiçisi Bolat Sarıbayevin şərəfinə təşkil olunmuş elmi konfransda çaqanəni səsləndirmiş, tamaşaçılarda bu qədim musiqi alətinə məhəbbət və heyrət oyatmışdır. Yenə həmin ildə UNESCO-nun dəvətilə Fransada Qədim Musiqi Alətləri Ansamblı ilə çıxış etmişdir. 2004-cü ildə Azərbaycan Amerika Mədəniyyət və Təhsil Fondu tərəfindən təşkil olunmuş beynəlxalq simpozium çərçivəsində ABŞ-ın Indiana, Viskonsin və Ohayo Universitetində ustad dərsləri keçmiş və solo konsertləri vermişdir. Indiana Universitetinin fəxri profesoru adına layiq görülmüşdür. Həmçinin, ABŞ-ın Bloomington şəhərindəki professor Şahyar Daneşgarın rəhbərlik etdiyi "İpək Yolu Ansamblı"nın tərkibində Amerikanın bir çox şəhərində Azərbaycan milli musiqisinin yüksək səviyyədə nümayişinə və təbliğinə çalışmışdır. Munis Şərifovun repertuarında onlarca belə çıxışlar və uğurlar olmuşdur. Bu silsiləyə 2006-ci ildə Küveytdə "Əl-Qüreyn" adlı Beynəlxalq Festivalda, 2007-ci ildə görkəmli xalçaçı rəssam Lətif Kərimovun yubileyinə həsr olunmuş sərgi və simpoziumda, 2008-ci ildə Fransanın Villkroz Musiqi Akademiyasının "Mərkəzi və Orta Asiya, Sibir, Çin və Yaxın Şərqi simli və kamanlı alətləri" mövzusunda təşkil etdiyi beynəlxalq konfransda kamança və çaqanə ifaçısı kimi, Almanıyanın Şutqart şəhərində Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqının

sədri, tanınmış bəstəkar Firəngiz Əlizadənin rəhbərliyi ilə keçirilən Azərbaycan günləri həftəsində iştirakını xatırlamaq yerinə düşər.

2009-cu ildə Ankara televiziyasının "Könül bağı" programında Qədim Musiqi Alətləri Ansamblı ilə milyonlarla tamaşaçının könlünü oxşamış, konsert TÜRKSOY-un diqqətindən yaxınlaşmış, onların dəvəti ilə Türkiyənin Amasiya şəhərində konsert programı ilə çıxış etmişdir. Elə həmin ildə ölkəmizdə keçirilən Beynəlxalq Muğam Festivalının açılış mərasimində çaqanə alətini səsləndirmiş, festival günlərində isə kamançanı dönə-dönə dilə gətirmişdir.

Munis Şərifovun həyatında ən uğurlu illərdən biri də 2010-cu ilə düşür. O il UNESCO "Avropada Novruz" adlı böyük tədbir keçirirdi. Oradakı uğurlu çıxışı indi də tamaşaçıların yaddaşındadır. Həmin il Kanadadakı Azərbaycan səfiriyyi 28 May - Respublika günü münasibətilə keçirdiyi tədbirə görkəmli kaman və çaqanə ustasını da dəvət etmişdi. 2010-cu ildə onun Azərbaycan musiqisini dünyada tanıtmaq fəaliyyətinə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xətti ilə Qətər dövlətində Azərbaycan Mədəniyyəti Gənlərindəki, Macaristanın Burqas bölgəsindəki, Özbəkistanın Daşkənd şəhərindəki, İordaniya Haşimilər Krallığının Əmmən şəhərindəki və s. çıxışlarını göstərmək olar. Bu çıxışların hər birində onun ifasında çaqanə və kaman alətləri insanların qəlbini oxşamış, Azərbaycan musiqisinin möhtəşəmliyini və ölkəmizdə musiqiyə olan qayğını nümayiş etdirmiş, xalqımıza məhəbbət oyatmışdır. Kaman ustasının həyatında belə uğurlar onlarcadır.

Munis Şərifov 2012-ci ildə Moskva şəhərində keçirilmiş "İnter Muzei-2012" Beynəlxalq Festivalında Qədim Musiqi Alətləri Ansamblının musiqi triosu ilə, 2013-cü ildə UNESCO-nun iqamətgahında, 2014-cü ildə Vyana şəhərində Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə Məhsəti Gəncəvinin 900 illik yubiley tədbirində, 2017-ci ildə IV İslam Oyunları çər-

çivəsində keçirilən "İslam ölkələrinin musiqi alətləri" sərgisinin açılışında və "İnteryerdə musiqi və həqiqət" adlı sərgidə, Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi, Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqı və Şəki şəhər İcra Hakimiyyətinin birgə təşkilatçılığı ilə Şəki "İpək Yolu" VII Beynəlxalq Musiqi Festivalının təntənəli bağlanış mərasimində, 2018-ci il-də Aşqabadda keçirilən "Qədim Musiqi sənətinin dərin kökləri" elmi konfransında ansamblla birgə musiqi sənətimizin incəliklərini nümayiş etdirmişdir. Bəli, onun konsert proqramlarını, çıxışlarını saymaqla qurtarmır. Pandemiya dövrü də bu kaman ustasının çıxışlarının qarşısını ala bilməmişdir. Onun milli musiqimizin təbliği məqsədilə gəzdiyi ölkələri gözümüz qarşısına gətirsək, az qala dünyanın xəritəsini çəkməli olacaqıq: ABŞ, Kanada, İngiltərə, İrlandiya, Şotlandiya, Almaniya, Fransa, İsveçrə, Çexiya, Rumınıya, Macarıstan, Hindistan, Şri-Lanka, Cənubi Koreya, Rusiya, Ukrayna, Qazaxıstan, Özbəkistan, İordaniya və s.

Munis Şərifov həyatda çox şey qazanıb, çox uğurlara imza atıb. Amma ister-istəməz insan nəsə qazananda nəyisə itirir. İtirdiklərinin qarşısında özünü günahkar sayır. Həssas insanlar bu itirdiklərini heç zaman unuda bilmirlər. Dünya şöhrətli Munis Şərifov kövrək hissərlə xatırlayıb: "Bakıda, İranda, dünyanın neçə ölkəsində başım sənətimə qarışdı. Doyunca ata-anamı görə bilmədim". Bu duyğular həssas bir qəlbin sədاسıdır, eyni zamanda gənclərə çağırışdır. Xoşbəxtliyi dünyanın müxtəlif ölkələrini gəzməklə, müxtəlif sənətə aludə olmaqla, hətta dünyada ən çox sevdiyiniz insanla birlikdə olmaqla yanaşı, ata-ananızın da yanında axtarın. Bəzən bürüzə verməsələr də onların sizi necə arzuladığını, necə sevdiklərini siz başa düzəndə gec olur.

Bu yaxınlarda Beynəlxalq Muğam Mərkəzində Munis Şərifovun 60 illik yubileyi keçirilirdi. Pandemiya dövrü olduğundan dünyanın bir çox ölkəsindən olan dostları həmin yubileyə gələ

bilməmişdilər. Amma dünyanın müxtəlif qitələrindən olan bu görkəmli sənətkarlar ona müasir texniki vasitələrlə öz ürək söz-lərini göndərmişdilər. Həmin ürək sözlərinə qulaq asan hər bir azərbaycanlı qürur hissi keçirirdi. Sevinirdi ki, xalqının dünyani heyrətə gətirən belə bir oğlu var.

Munis Şərifovun mükafatlarını saymaqla qurtarmaz. O, ölkə-mizdə sənət adamlarına verilən ən yüksək fəxri ödülə - Xalq artisti adına da layiq görülüb. Amma onun ən yüksək mükafatı xalqın sevgisi, istəyidir. Xalq isə nə istədiyini yaxşı bilir, zənnində heç vaxt yanılmır. Axı, hər bir xalqı yaşadan amillərdən biri də onun mədəniyyəti, musiqisidir. Bənzərsiz ifa tərzi olan Munis Şərifov öz kamanı ilə ürəkləri riqqətə gətirir. Onun rəhbərlik etdiyi Qədim Musiqi Alətləri Ansamblı isə dünyada bənzəri olmayan kollektivlərdən biridir. Bu ansambl Qədim musiqi alətlərimizi nümayiş etdirməklə yanaşı, min illər boyu süzülüb gələn mədəniyyətimizin paklığından, ululuğundan xəbər verir. Arzu, niyyət pak olanda əməl də pak olur. Munis Şərifov bu gün öz kamançası ilə Azərbaycan xalq musiqisini, muğamları, el mahnılarını, rəngləri ifa edir, klassik və müasir dünya bəstəkarlarının əsərlərini də səsləndirir. Yüz ifaçının içərisində belə onun kamanının səsi fərqlənir. Bənzərsiz sənətkar mənəvi və maddi sərvətimiz olan kamançanın virtuozluğunu dünyaya belə çatdırır.

Atababa İsmayıloğlu

Kamançadan qopan səslərin sırrı

Birinə “şah”, digərinə “vəzir” desək, yanlış olmaz - tarla kamançanın bütün başqa gözəl musiqi alətlərimiz arasında uca yeri məhz bu cürdür.

Ud da canayatandır, tütek də sevimlidir, saz da məclis-lər bəzəyidir, balabanla zurna da qəlbə yaxındır və ruhumuza sirdaş sayılan yerdə qalan çalğı alətlərimiz də həmin sayaq. Amma hətta Üzeyir bəy kimi musiqi dahimiz kamançaya xalq çalğı alətlərinin ən üstünü, ən cazibədarı söylə-yərək onu tardan kamil adlan-dırsa da, tar şah olaraq qalır. Tarixən də həmişə kamança tarın ardınca gedib. Lakin tarla kamançanın hansının pilləcə daha yuxarı olması mübahisəsi-ni, bəlkə də, bir kənara buraxaraq onları bacı-qardaş, ya əkizlər adlandırmaq daha düzgün olardı. Ayrı-ayrılıqda onlar hərəsi bir gözəllik, hərəsi özünə görə başqa bir gücdürsə, səs-səsə verəndə, qovuşanda sadəcə iki güc olmur, sanki bir neçə qat artıq olan güclər gücünə çevrilir. Təsadüfi deyil ki, bir-biri ilə yaxşı uyusan, biri digərinə qüvvət verməyi bacaran tarla kamançanı hərdən bütöv orkestrə bənzər də tutublar. Kamança sənətimizin səhifələrinə özünəməxsus imzasını atmış, bu çətin və şərəfli tarix-çədə öz təkrarsız izi və dəst-xətti olan dəyərli ifaçı və pedaqoq, Əməkdar artist (hal-hazırda Xalq artisti A.K.) Mirnazim Əsədul-

*Əməkdar artist
Mirnazim Əsədullayev*

layevin özündən bəhs etmək əvəzinə sözümü kamançadan başlamağım bica deyil.

Qol çəkəndə də kamançaya oxşadan Mirnazim, əslində,
lap çoxdan əriyib kamançaya qovuşmuş bir insandır.

Bu musiqi aləti onun taleyi, siması, çörək ağacı, özünü ifadə və özünütəsdiq vasitəsi, yaşayacaq adıdır.

Həyatda nə qazanıbsa, hamısını Mirnazimə kamança verib.
Kamançaya verdiklərinin əvəzində!

Odur ki, elə kamança haqqında düşüncələr həm də kamançanın sadiq yol yoldaşları, layiqli ifaçıları barədə söz söyləməyə bərabərdir.

Tarla kamança mənim həyatıma lap ilk uşaqlıq illərimdən, ağlım musiqi kəsəndən daxil olub. Bu isə yarım əsrən artıq bir müddət deməkdir.

Kiçik dayımın kamançası vardı, ali tibb təhsili alaraq əczaçı olsa da, uşaqlıq, yeniyetməlik illərində təxminən peşəkarcasına kamança çalmışdı. Onu musiqiyə yönəldənsə on doqquz yaşındada İkinci Dünya müharibəsinə gedərək, tezliklə şəhid olan böyük dayım olmuşdu.

Davadan qayıtmayan Kamal dayımın yadigar tarını çalmaq mənə qismətmiş və indi də yanımıda olan həmin tarda ilk havalıları səsləndirməyi mənə eyni melodiyaları kamançada ifa edərək kiçik dayım öyrədirdi.

Birbarmaq-birbarmaq tar çalırdım və nəyə görəsə, mənə kamança daha doğma, daha eşidimli gəlirdi.

Üzeyir bəy bu nöqtədə mütləq olaraq haqlıdır ki, kamança səsi insan səsinə ən çox bənzəyəndir.

Bir az da dəqiqləşdirək, təkcə insan səsinə bənzəyən yox, həm də insanın içərisi ilə səsləşən!

Kamança ilə, tarla ünsiyyətim beləcə, 50 ildən bir az əvvəl başlasa da, orta əsr müəlliflərindən üzü bu yana köhnə tarixi kitablarda, risalələrdə onlar haqqında o qədər oxumuşam, çeşidli miniatürlərdə onların o qədər təsvirlərini görmüşəm ki, hərdən

mənə elə gəlir, həmin alətlərə doğumumdan da əvvəl bələdəm,
lap min ildir onlarlayam.

Ancaq bunun səbəbini o alətlər haqqında tarixi biliklərimin
çoxluğundan daha öncə, onların heyrət ediləcək qədər doğmali-
ğında, könlümə, ruhuma qaynayıb-qarışmağında tapıram.

Azərbaycan xalq musiqisinin ifaçılıq sənətində və tədrisində
əhəmiyyətli xidmətləri olan Əməkdar artist (hal-hazırda Xalq
artisi A.K.) Mirnazim Əsədullayevi ilk dəfə nə vaxt gördüm,
birinci dəfə çalğısını harada eşitdim, ünsiyyətimiz, dostluğumuz
hansı ildə, hansı gündə, hansı saatda başladı?

Nə illah edirəm, yadıma sala bilmirəm.

Məntiqlə bu, 1970-ci illərin ortalarında baş vermiş olmalıdır.
Amma Mirnazim haqqında fikrə dalarkən onu da yarım əsrə ya-
xın bir müddətdə deyil, öz ömrümüzdən də əvvəlki vaxtlardan
tanıdığım təsəvvürünə gəlirəm. Elə bil, onu tanımaq, duymaq,
ona məhəbbət bəsləmək mənə qanla nəsib olmuş bir xüsusiyyətmiş.

Ehtimal ki, elə bunun da səbəbi, tarla kamançada olan kimi,
daxildən gələn doğmaliqdır. Bu hissiyyatı mən tək Mirnazimə
münasibətdə deyil, qəlbimə yaxın, həmdəm bildiyim qiymətli
sənətkarların hamısı ilə bağlı daim yaşamaqdayam.

Mirnazimin köhnə dostlarının əksəriyyətini tanıyıram. Onla-
rin çoxu ilə təxminən ilk məktəb illərindən, uşaqlıq, yeniyetmə-
lik dövrlərindən təmasda olub. Bu isə dörd-beş on ilə sığan
müddətdir.

Əvvəla, 45-50 illik tarixli bu qədər çoxlu dosta sahib olan az
adama rast gəldiyimi etiraf etməliyəm.

Nə gizlətməli, ömrün müəyyən yaşına qədər biz dostları
gen-boluna, rahatca toplaya bilsək də, sonra ələnmə mərhələsi
gəlir, asta-asta illər boyu onların çoxunu itiririk, sinnimiz 50-yə,
60-a yetişəndə onların lap az bir hissəsi bizimlə qalır.

Mirnazim bu qədər çox dostu bu yaşına qədər qoruyub saxlaya bilibsə, sırrı, səbəbi onun dostluq elminə də, kamança sənətinə olan qədər dərin vaqifliyində aramalıydıq.

Ola bilsin, Mirnazimin əksərini tanıdığım 45-50 illik, bundan da artıq dost stajı olan simsarlarından hansılarsa dəqiq xatırlaya bilirlər ki, ilk dəfə necə görüşdülər, bu ülfətin özülü necə yarandı.

Hətta bunu lap sənədlə-sübutla, şahidlə-filanla isbat edə bilələr də, yenə əminəm ki, bunca uzunömürlü ünsiyyətlər heç vaxt konkret ildən, aydan, gündən, saatdan başlanmir. Belə etibarlı bağlılıqların arxasında insan iradəsindən asılı olmayan cəzibələr dayanır.

Bu sənətkar dostumuzu səciyyələndirən ən mühüm əlaməti arasaq, bunu elə bircə vəfa kəlməsi ilə ifadə etmək olar.

O, həyatı boyu kökdən, əsildən gelən təmiz, pak vərdişlərə, yaşamalı ənənələrə, sonrakı nəsillərə ötürülməli mənəvi dəyərlərə sadıq qalıb.

Özünü bütün bunlara əməl etməyə vadar etməyib, dünyaya göz açandan bu, ondan ötrü həyat, düşüncə tərzinə dönüb.

Əgər insanın zatında, xislətində, iliyində bu məziyyətlər yoxidursa, mənəviyyatca belə kamil olmaq da mümkün deyil.

Mirnazimə bu keyfiyyətləri sən, ata-babadan qismət olub. Quyuya su tökməklə sulu olmadığı kimi, belə əxlaqi üstünlükleri hər gün təkrarlaya-təkrarlaya öyrədərək arzulanan nəticəyə gəlmək də mümkünüsüzdür.

Gərək bu sənin təbii halın ola, gərək elə dünyaya bu təhər, bu biçimdə gəlmiş olasan!

Mirnazim Əsədullayev Tanrıının sevimli bəndələrindəndir ki, payına həm yaxşı sənətkar, həm yaxşı insan olmaq xoşbəxtliyi düşüb.

Onun da, bunun da - yaxşı sənətkarın da, yaxşı insanın da nüvəsində nəbz kimi vuran, bünövrəsində dayanan cövhər isə vəfadır.

*Soldan: Xalq artistləri Ağasəlim Abdullayev,
Hacıbabə Hüseynov və əməkdar artist Mirnazim Əsədullayev*

Mirnazim mənəviyyatca nə qədər dürüstdürsə, həyatı uzunu saf insani keyfiyyətlərə nə qədər sədaqətli olubsa, eyni vəfa və etibarı qəlbinin min bir teli ilə bağlandığı musiqiyə, muğama, kamançaya da göstərib.

Bu gün arxada qalan onilliklər içərisindəki Mirnazimi göz öünüə gətirərək, onun haqqında xoş sözlər deyənlərin arasında o qədər adam var ki, həyatda ondan qat-qat artıq uğur qazanıblar, daha yüksək mərtəbələrə çatıblar və elə lap üzdən müqayıisə edəndə belə, fərz oluna da bilir ki, sanki daha üstündürlər.

Amma qətiyyən belə deyil. Mirnazim kimi ola bilmək çox çətindir. Ömür boyu özünə daha çox əziyyəti rəva görərək, hər şeyin ətrafindakılar üçün daha yaxşı olmasına çalışmaq, təmən-nasız, fədakar, gözü və könlü tox, həsəddən, qibtədən uzaq yاشaya bilmək hər ciyinin daşıyacağı yük deyil.

İnsanın mayası bu cür yoğrulmasa, belə olmaq xam xəyaldır.

Mirnazim bəlkə də ayrı-ayrı tərəfləri, o cümlədən sənət özəllikləri ilə kiməsə çox parlaq görünməyə bilər. Fəqət o, varlığında daşıdığı və tam ahəngdarlıq yaradan bütün məziyyətlərinin vəhdəti ilə təkrarsız və çox nurludur.

Öz aləmində “Mirnazim kimdir” sualına cavab gəzən hər kəsə səslənirəm: elə qəlbində özünü onunla tutuşdur, gör sən də belə ola bilərdinmi?

Hamının haqqında yalnız xoş sözlər dediyi insan olmaqdan müşkül heç nə ola bilməz.

Hamiya xoş gələsən və simanı da qoruyub saxlayasan - hü-nər istəyir!

Mirnazim Əsədullayev buna müvəffəq olmuş nadir insanlardan və sənətkarlardandır.

Mirnazim Azərbaycan xalq musiqisinə, kamança sənətinə o çağlarda gəlib ki, sanki zirvələrin hamısı fəth olunmuşdu.

Mirnazimdən əvvəl xeyli qabil kamançacımız olmuşdu. İsmayılxan Talışinski, Hafiz Mirzəliyev, Qılman Salahov və hələ bir qatar kamançamızı inhisarında saxlamağa çalışan, yetərincə də ad-sanlı yadları demirəm.

Mirnazimin yaşlı müasirləri Tələt Bakıxanov, Elman Bədəlov, Fərhad Dadaşov, Mütəllib Novruzov... vardi, hələ nə qədər də seçkin tay-tuşları - Ədalət Vəzirov, Fəxrəddin Dadaşov, Ağa Cəbrayıł Abasəliyev, Munis Şərifov...

Bir yanda da Habil Əliyev kimi ölülməz nəhəng!

Mirnazim kamança sənətinə yarış meydanına gələn kimi, kimisə ötərək bir az irəlidə, bir az hündürdə qərar tutmaq həvəsi ilə təşrif göturməmişdi. Onun məqsədi verə biləcəyi faydanı vermək, kamançaya sədaqətlə qulluq etmək idi.

O, muğam çaldı və klassik üslubdan, dədə-baba yolundan zərrəcə kənara sapmadı. Tale də üzünə gülmüşdü ki, cavan yaşından Hacıbaba Hüseynov, Rübəbə Muradova, Əbülfət Əliyev kimi canlı klassikləri müşayiət elədi, xüsusi bir sınaq meydanı, hər dəfəsi gerçək imtahan olan Abşeron toylarında Yaqub Məm-

mədovu, Arif Babayevi, Ağaxan Abdullayevi, Canəli Əkbərovu, Sabir Mirzəyevi, Alim Qasımovu... oxutdu.

Asəf Zeynallı adına Orta İxtisas Musiqi Məktəbində də təhsil aldı (1969-1973), indi akademiya adlanan Üzeyir Hacıbəyli adına Konservatoriyanı da bitirdi (1976-1981). Lakin Mirnazimin əsl universitetləri, əsl konservatoriyası, əsl akademiyası o görkəmli sənətçilərlə birgə ötən unudulmaz saatlar idi.

İllər boyu Hacıbaba ustadla yan-yana olmağın əvəzini hansı kitab, hansı məktəb verə bilər ki!

Məhz belə möhtəşəm məktəb keçdiyindəndir ki, onun ifasında milli musiqimizə yad, milli ifa ənənələrimizdən qıraqa çıxan bircə xaric səs eşitməzsən.

Qavradığı bu dərslər (və ibrətlər) onu mahir xanəndə üçün çox arzulanan, münasib müşayiətçiyə çevirməklə yanaşı, həm də muğamın dərin bilicisi etdi.

Çaldığı sololar da bir-birindən məlahətli çıxdı.

İstər “Çahargah” olsun, istər “Rahab”, istər “Nəva”, istər “Humayun”, istər “Orta Mahur”, istər “Bayatı-Şiraz”...

Ən əvvəl bu muğamların hər birini Mirnazim Əsədullayev klassik qəlibə tam uyğun salıb və çalır. Bunu isə musiqi sərrafları eşidincə dərhal sezir.

Digər tərəfdən də Mirnazimin solo muğamlarının hər birində Hacıbabadan, Rübəbədən, Yaqubdan, Əbülfətdən, Alimdən... gələn boğazlar var.

Bəhram Mansurovdan, Hacı Məmmədovdan, Sərvər İbrahimovdan... toylarda birgə çalışıb-çağırdığı digər musiqiçilərdən əxz edərək kamançaya gətirdiyi gəzişmələr, xirdalıqlar, şirinliklər var.

Mirnazimin “məzunu” olduğu iki mühüm məktəb də var ki, onlarsız bu ifaçının miqyasını, musiqi təfəkkürü və ifa qabiliyyətinin geniş üfüqlərini gərəyincə təsəvvür etmək imkan xaricindədir.

Bəzən təsadüflər insanın qarşısında bəxt qapılarını aça bilir. Təki xeyirxah adamlara rast gələsən. Günlərin birində Asəf Zeynallı adına orta ixtisas musiqi məktəbində Mirnazimi aludəliklə kamançasına qapılaraq çalan görən bəstəkar Şəmsi Kərimov ona xəbər verir ki, Azərbaycan Radiosunun Səsyazma Evində idim. Televiziya və radionun xalq çalğı alətləri orkestri məşq edirdi. Elə qulaqucu eşitdim ki, orada birinci kamançaçı yeri boşdur, adam axtarırlar, bir bəxtini sına.

Mirnazim qalxıb yollanır studiyaya. Elə girəcəkdə orkestrin konsertmeysteri tarzən Baba Salahovla rastlaşır, gəlişinin məqsədini söyləyir. Baba müəllim Mirnazimi Səid Rüstəmova təqdim edir.

Yoxlayırlar, görürlər ki, hər cəhətdən tam uyğun gəlir və az keçmiş orkestrin ştatlı əməkdaşı olur.

Dirijor pultu arxasında Səid Rüstəmov, orkestrdə Əhsən Daşaşov, Bəhruz Zeynalov, Baba Salahov, Elman Bədəlov, Adil Bağırov, Tərlan Qaziyeva, Vəcihə Səfərova və digər püxtə sənətkarlar, yazılışlar əsnasında Fikrət Əmirov, Rəşid Behbudov, Şövkət Ələkbərova, Müslüm Maqomayev, Lütfiyar İmanov, Mirzə Babayev... kimi korifeylərlə, - Gülağa Məmmədov, Nərminə Məmmədova, Anatollu Qəniyev, İslam Rzayev və neçəneçə güclü ifaçı ilə yaradıcılıq təmasları bu orkestrdə işlədiyi 1971-1976-cı illərdə Mirnazim üçün zövq, səviyyə, məsuliyyət tərbiyəsi verən, sonra daim həmin dərslərin bəhrələrindən faydalandığı məktəbə çevrilir.

Mirnazim üçün digər vacib məktəbsə 1969-2005-ci illərdə əvvəlcə Baba Salahovun özünün rəhbərlik etdiyi, sonra isə adını daşıyan “Araz” xalq çalğı alətləri ansamblı olur.

Bunlar elə sənət laboratoriyaları, elə məhəkə daşları idi ki, onların ritminə köklənəndən sonra sənin səmtin biryolluq yalnız ən gözələ doğru olur və ucuz sənət heç vəchlə sənə yaxın düşə bilmir.

*Azərbaycanın Xalq artistləri: Vamiq Məmmədəliyev,
Habil Əliyev, Əlibaba Məmmədov, Tələt Qasımov, İsləm Rzayev
və Azərbaycanın Əməkdar artistləri:
Süleyman Abdullayev, Mirnazim Əsədullayev*

Mirnazim ifada heç vaxt zahiri effekt dalınca qaçmayıb, əsas məqsədi düz çalmaq, həqiqi muğam yolundan yayılmamaq olub. Ona görə də hər çalğısı bu gün də, gələcəkdə də klassik ülgünü yaşadan nümunələr olaraq müntəxəbat örnəkləri kimi dirlənilməyə, öyrənilməyə, iqtibas edilməyə layıqdir.

Eyni zamanda Mirnazim ali təhsilli musiqiçi olduğundan muğam kimi, Qərb musiqi klassikasına da yaxşı bələddir və dünya bəstəkarlarının not əsərlərini də kamançada yeri düşdük-cə çox xoşagəlimli bir tərzdə canlandırmağı bacarır.

Bir Avropa auditoriyasında muğamın ardından hansısa məşhur bəstəkarın əsərini çalmaqla, bir tərəfdən öz bacarığını nümayiş etdirirə, digər yandan kamançanı da qaldırmış, bu milli musiqi alətinin dünya ilə onun öz dilində danışa bilmək iqtidarını ortaya qoymuş olur.

Bu sıraya Mirnazim Əsədullayevin müxtəlif musiqi məktəblərində, Milli Konservatoriyanın nəzdindəki Musiqi Kollecində, Mədəniyyət və İncəsənət Universitetindəki pedaqoji fəaliyyəti-ni, əvəzsiz müəllimliyini də əlavə edəndə onun sənətkar surətinin cizgiləri bir az da dolğunlaşır.

Nəyə görə əvəzsiz?

Mirnazim xeyirxah, nəcib, əli də, qəlbi də açıq bir insandır. Hər yetirməsinə doğmaca övladı kimi baxa bilir və səxavətlə onlara yalnız dərsliyin, programın tələb etdiyini yox, həm də müasiri olduğu klassiklərdən zərrə-zərrə topladığı təcrübələri ötürür.

Kamança dərsi deyən müəllimlərimiz bollucadır. Amma tələbələri ilə bənzərsiz muğam klassiklərimiz arasında canlı kör-püyə çevrile bilən müəllimlərimiz çoxmudur?

Mirnazim hər dərs saatını həm də musiqimizin köhnə kişilərinin ömür və sənət yoluna çıraq tutan xatirələri ilə bəzəməyi bacaran barmaqla sayılacaq qədər azlardan biridir.

Mirnazim həyatda rəvan yolla gedənlərdən olmayıb, miyana güzəranı qəbul edib, kiçik yaşlarından zəhmətə qatlaşmağa ali-şib, həyatda hər nailiyyətə öz alın təri, usanmaz çalışmaları ilə yetişib. Özünün həmişə köməyə ehtiyacı olub, lakin kimsədən kömək ummaq əvəzinə daim yaxınına, dostuna, onun dəstəyinə ehtiyacı olana əl tutmağa, arxa durmağa can atıb.

Pula, adətən, “əl çırkı” deyirlər. Lakin heç də hamı bu “əl çırkı” qarşısında tamahını cilovlaya bilmir və pulun çox şax qəmətləri necə əydiyinə az şahid kəsilməmişik!

El şənliklərində, toy-düyündə xanəndə-sazəndə dəstəsinin hər məclisin bitəcəyində üzləşdiyi bir imtahan var. Həmin im-tahanda büdrəyənlər, adətən, çox olub. Lap ən məşhur ələlib-oxuyanlar arasında da pula görə uzun illərin dostluğunun, yoldaşlığının üstündən qələm çəkənlər, üz-göz olanlar, pozuluşan-lar haqqında az eşitmışık ki!

Mərasim bitir, gəlib yetişir ifaçıların payına düşən zəhmət haqqını bölmək növbəsi.

Nəfsinin ağası olması, əlinin düzlüyü səbəbindən Mirnazimin də qatıldığı musiqi dəstəsində həmişə bu riskli işi ona tapşırıblar, inanıblar ki, heç kəsin haqqı yeyilməyəcək, heç kəsin ürəyində xal qalmayacaq, halallıq tərəzisinin gözü qətiyyən əyilməyəcək.

...Hacıbaba Hüseynov xalqımıza, yurdumuza Allahın bağışladığı bir sərvət idi ki, onun qədrini-qiyəmətini vaxt keçdikcə da-ha artıq anlayacaqıq. Sanki Mirnazim də o müstəsna sənətkarı qorumaq, əzizləmək, xidmətində dayanmaqçün göylərin seçdiyi bir mələk idi. Mirnazim Hacıbaba ustadin övladı kimi idi, amma onun nazını, nəvazışını öz balasının, öz övladının qayğılarını çəkən kimi çekirdi.

1990-cı ilin yazı idi, Hacıbaba ustad, Ağasəlim Abdullayev, Mirnazim Əsədullayevlə birgə Kürdəmirdə idik. O vaxtlar Kürdəmir rayonuna rəhbərlik edən mərhum dostum, Hacıbaba aşığı olan Tofiq Kərimov əziz qonaqlar üçün əla şərait yaratmışdı. Elə həmin gün qayıtmaga imkan vermədi, gecə xudmani ziyaflət təşkil etdi, ertəsi gün rayon ictimaiyyəti ilə hərarətli bir görüş - konsert keçirildi, hörmət-izzətlə də yola salındılar.

Amma Hacıbaba müəllim nə qədər qayğı ilə, diqqətlə əhatələnsə də, yenə Mirnazim pərvanə kimi onun başına dolanırdı.

Hacıbaba müəllim üçün ayrılmış otaqda ikimiz idik, arada fürsətdən istifadə edərək bəzi söhbətlərini ləntə alırdı.

O, qüdrətli sənətkar həm də son dərəcə zərif, ürəyiyuxa, duyğulu bir varlıq idi. Təsirli şeirin bir misrası da, məhəbbətli, səmimi münasibət də onu eyni dərəcədə asanlıqla kövrəldə biliirdi.

Necə oldusa, Mirnazimdən danışmağa başladı və qəhərləndi: "Allah bu uşağı xoşbəxt eləsin, mənə yaxşılıqlarının əvəzini balalarının qarşısına çıxarsın! Mənim valideynlərim üstündə

*Azərbaycanın Əməkdar artisti, kaman ustası
Mirnazim Əsədullayev ailəsi ilə birgə*

heç bu qədər əsməyiblər, oğlum olsayıdı da, Mirnazim edəni edə bilməzdilə mənə”.

Mirnazimin qoşa balası, Elnurla Toğrul bunca ağıllı, savadlı, qabiliyyətli, tərbiyəli çıxdıllarsa, Azərbaycan mühitində layiqli yer tuta bildilərsə, söz yox ki, bunun ilk səbəbi sağlam ailə tərbiyəsi və qanın hökmüdür. Lakin mən inanıram ki, həm də bu yerdə Hacıbaba ustadın sidq ürəkdən dilə gətirdiyi dualarının, alqışlarının da öz yeri var.

Musiqi Allahın insana ərməğan etdiyi bir sehirdir ki, sən ona yalnız ləzzət almaqçün deyil, həm də müdam öz canından can verməyə hazır olmaq qədər vurğunluqla bağlandıqca, o da səni əsla mükafatsız qoymur.

Məslək deyib seçdiyi və sadiq əsgəri olduğu musiqinin, sənətin Mirnazim Əsədullayevə bəlkə də ən ali töhfəsi onun ailəsidir.

Sabit ahəngi və ahəngdarlığı ilə musiqiyə bənzəyən ailəsi, həmişə musiqili olmuş ailəsi.

Ömür-gün yoldaşı Dilarə xanım da, elə Mirnazim kimi, kamancacı, müəllimdir, vaxtilə birgə təhsil alıblar, sevdalı baxışlarının bir-birini tapdıği, ulduzlarının barışlığı ilk anlar 1960-cı illərin sonları imiş, indi əvvəlinci tanışlıqlarından keçən müddət 50, qovuşmalarının, eyni tavan altında yaşamağa başlamalarının tarixi 40 ilə yaxınlaşır.

Həmişə can deyib, can eşidiblər. Və dörd on ilə sığan ər-arvad həyatından sonra Dilarə xanım Mirnazim haqqında “İndiyədək heç bir arzumu gözümde qoymayıb, o, təsəvvürəgəlməz qədər yaxşı adamdır” söyləyirsə, bir kişi üçün bundan ali nə qiyamət ola bilər!

Onların ömür illərinə yaxından bələdəm. Agaham ki, bu yağ-bal içində sürülən tam hamar, firavan, sıxıntısız həyat yolu deyil. Təvazölü, böyük iddialarsız müəllim güzəranının hər xoş və çətin gündən dillərindən “buna da şükür” kəlmələri heç zaman əskik olmayıb, biri digərinə dayaq, arxa dura-dura, biri o birinə ürək-dirək, ümid, inam verə-verə sınaqlı illəri dəyanətlə aşıblar, bəxtiyarlıqlarının bu gününə yetişiblər.

1951-ci il avqustun 27-də dünyaya gəldi və ona verilə biləcək istənilən adın əvvəlinə artırılacaq “mir” deyimi irəlicədən hazır idi. Çünkü seyid balası idi.

Dünyaya gəldi, yaşadı, valideynlərinin ona qoyduğu adın əvvəlinə, həmin “mir”dən də qabağa keçən başqa daimi sözlər də tədricən artırıldı - məşədi, kərbəlayı, hacı oldu.

Müqəddəs yerlərə səfərlərdən sonra qazanılan titulların fəsəfəsi var.

Ada qoşulan həmin hörmətli kəlmələrin hər biri şərtidir, xəbərdarlıqdır ki, barı bundan sonra özünü Allah qarşısında daha qabiliyyətli apar, mənən daha kamil, sözündə, əməlində daha düzgün ol.

Coxlarını tanıyırsınız ki, həmin qutsal məkanlara batindən gələn ruhi ehtiyacı ödəməkçün yox, elə gəzməyə yollanan, turist səfərinə gedən kimi baş çəkiblər. Belə ziyarətlər səni əvvəl olduğundan daha təmiz, daha günahsız, daha mərhəmətli, daha yumşaq, daha müsbət etmirsə, nə xeyri?! İstər beşqat hacılıq qazan!

Mirnazim hələ Məşhədi görməmişdən də məşədi idi, Kərbəlanı ziyarət etməmişdən də kərbəlayı idi, Məkkə torpağına qədəm basmadan da hacı idi.

Mirnazim o müqəddəs ünvanlara ruhən dolu, daxilən hazır getmişdi və indi həmin titullarının hər biri ona mərhum anası, şəfqətli Əşrəfxanımın (rəhmətlik hər yay mənə öz əlleri ilə hazırladığı abqora göndərərdi. O, dünyadan köçəndən sonra bazarдан alınan, başqasının hazırladığı abqoranın xalisliyinə bel bağlamadığımdan o nemətlə də üzüldü) əmizdirdiyi süd kimi halaldır.

Sənətkar dostumuzun dünyaya göz açandan payına düşmüş əsl adına gəlincə, bu da ədəbiyyatla, şeirlə birbaşa bağlı bir isimdir.

Rəhmətlik Bəhram Mansurov xatırlayardı ki, 1930-1940-ci illərdən etibarən Abşeronda doğulan Zülfilərin, Zülfiqarların əksərinə həmin adı məşhur xanəndə Zülfü Adıgözəlovun şərəfinə vermişdilər.

Elə həmin təhər, 1950-ci illər təvəllüdü əksər Nazimlərə bu adı o çağlarda canlı əfsanə kimi qavranılan, dillər əzbəri olan sevimli türk şairi Nazim Hikmətin şərəfinə seçmişdilər.

Ehtimal ki, elə bizim Mirnazimə də!

Mirnazim Əsədullayevinsə nəslində ta əskilərdən bədii sözə bağlı insanlar, adla deyilən şairlər az olmamışdı.

Mənim müşahidəmcə, Bakının 32 para kendinin köklü əhalisinin aşağı-yuxarı təqribən hamısı bir-biri ilə qohumluq telləri ilə bağlıdır.

Bu qənaətimdə XX əsrin əvvəllərinin itisözlü şairlərindən sayılmış buzovnalı Haşım bəy (Heybətbəyov) Saqibin (1870-1931) ömrü və ədəbi mirasını araşdırarkən, onun barəsində “Qayidan işiq” filmini çəkərkən bilavasitə müşahidələrim əsasında lap qətiləsdim.

Mirnazim də buzovnalıdır, onun əqrəbası cərgəsində ana ba-bası sarıdan qohumluğu çatan Məşədi Azər (İmaməliyev) Bu-zovnalı (1870-1951) kimi qabil söz ustası da olub.

Məşədi Azərin bütün insanlara yaxşılıq diləyən, hər kəsi qismətinə düşənlə qane olmağa səsləyən bu mürəbbəsindəki öyüdülü misralar Mirnazimə də, digər nəsildaşlarına da vəsiyyət kimidir.

Mirnazimsə həyatını elə bu ülgüyə uyğun yaşayıb:

*Qalmasın aləmdə cəfadan əsər,
Yaşasın insanlar daim bəxtəvər.
Hüququnda hamı olsun bərabər,
Nə şənü nə şövkət, nə ad istərəm.*

Əlbəttə, şan-şöhrət istəməmək Mirnazimin haqqıdır. Ancaq həqiqi xalq sənətkarı olan Mirnazim Əsədullayevin dörd on illiyi aşan bir dövrdə mədəniyyətimizin, sənətimizin tərəqqisi və təbliği naminə çəkdiyi əməklərinin müqabilində onun adının qarşısına çıxdan və çox yaraşan “Xalq artisti” fəxri adının, nə-hayət ki, rəsmən səslənməsini ürəkdən istəmək də bizim haqqımızdır!

XIII yüzildə yaratdığı hikmətli “Məsnəvi”sində Mövlənə Cəlaləddin Rumi təəccübənirdi:

*Xoşk çub o, xoşk tar, o xoşk pust,
Əz koca miyayəd an avaz-e dust.*

Tərcüməsi:

*Həm ağac, həm pərdələr, həm sim quru,
Yar səsi hardan gəlir, bilməm bunu.*

Ölməz Üzeyir bəy Hacıbəyli musiqi alətlərimiz içərisində məhz kamançanın sədasının insan səsinə ən çox bənzədiyini təsdiqləyirdi, bu, sadəcə hər kəsə görünən, hər kəsə elə zahirən əyan olan bir həqiqətin söylənməsi idi.

Amma həm də Mirnazim Əsədullayev kimi dəyərli insan və sənətkarın əlləri toxununca kamançanın quruca ağac parçası olmaqdan qurtularaq yalnız səsi ilə yox, həm də bütün mahiyyətiylə daha artıq insanlaşması da var axı!

Çünki kamançanın insan səsinə bənzəyən əsl avazını yalnız barmaqlar, simlərə sürtünən kamanə dalğalandırır.

Özün necəsənsə, sənətin də o cür olur!

Gərək o ecazkar səsin alınması üçün öz köksündə kamanəyə, pərdəyə, simlərə, barmaqlara qovuşan coşqun bir ürək də daşıyasan!

Mirnazim Əsədullayevin qəlbi kimi mərhəmətli, mehriban, xoş niyyətlərlə dolu, işıqlı bir ürək!

Rafael Hüseynov

Ruh oxşayan təranələr

1986-cı ildə Bakıda Zaqafqaziya, Orta Asiya və Qazaxıstan respublikalarının xalq çalğı alətləri ifaçılarının Üzeyir Hacıbəyli adına I müsabiqəsi keçirilirdi. İndiki Musiqi Akademiyasının böyük salonu tamaşaçı ilə dolu idi. Münsiflər heyətinə tanınmış bəstəkarlar və musiqiçilər daxil idilər. Maraqlı, yaddaqlan nömrələr bir-birini əvəz edirdi. Nəhayət, aparıcı müsabiqəyə qatılmış azərbaycanlı qızın adını elan etdi. Bu, Sumqayıt Orta İxtisas Musiqi Məktəbinin kamança sinfinin şagirdi Fəridə Məlikova idi.

Fəridə kamanı dizinə qaldırıb öz aləminə qapılanda salonu bürümüş həzin və qəlb titrədən musiqi sədaları hamını ovsuna saldı. Müsabiqənin qalibləri elan ediləndə bu qızçığazın da adı çəkildi. Fəridə Məlikova müsabiqənin laureatı adını qazandı. Bu uğurlu debütdən sonra respublikada keçirilən müsabiqələrdə Fəridə həmişə birinci mükafata sahib olurdu.

Ötən əsrin 80-ci illərində Azərbaycan mətbuatında Fəridə Məlikova barəsində onlarca məqalə yazılıb. Tanınmış bəstəkarlar, musiqi xadimləri onun haqqında çox yüksək fikirlər söyləyirdilər. İnanırdılar ki, gənc kamançaçı qız gələcəkdə yeni zirvələr fəth edəcək. Xalq artisti, bəstəkar Süleyman Ələsgərov Fəridənin musiqi ifaçılığı haqqında inamla deyirdi: "Fəridə Məlikova kamançanın texniki və bədii imkanlarını özünə ram edə-

*Əməkdar artist
Fəridə Məlikova*

*Azərbaycanın Əməkdar artisti Fəridə Məlikova
və Xalq artisti Arif Babayev*

rək istər Azərbaycan, istərsə də xarici ölkə bəstəkarlarının əsərlərini çox yüksək səviyyədə ifa edir. O, çaldığı əsərləri qəlbən duyur, hiss edir. Bu səbəbdən də hər bir əsərin ruhunu dinləyi-ciyyə məharetlə çatdırır. Böyük sənətdə atdığı ilk addımlar uğurlu oldu. Mən inanıram ki, onun kamançası təkcə respublikamızda yox, uzaqlarda da səslənəcəkdir".

Bu inamlı sözlərin deyilməsindən 23 il keçir. Həqiqətən də Fəridə Məlikovanın ustalıqla ifa etdiyi kamançanın sədaları Avropa və Şərqi ölkələrini bürüyüb. İndi bu kamançaçı xanımın xoş sorağı Fransa, Almaniya, Böyük Britaniya, Cənubi Koreya, Türkiyə, ərəb ölkələri, İran, Rusiya, Gürcüstan və başqa yerlərdən gəlir.

Ü.Hacıbəyli musiqi alətləri haqqında öz fikirlərini qələmə alaraq kamanca barədə belə yazırırdı: "...Kamança melodik alətlərdən ən gözəlidir. O, yeganə alətdir ki, ondan qopan səs insan avazına bənzəyir". Bu alətin Azərbaycanda çox mahir ifaçıları olub. Amma ən qabili və ustası Habil Kaman sayılır. Əlbəttə, mədəniyyət tarixində sözünü deyən kaman ifaçıları da az deyil. Rəhmətlik Ədalət Vəzirov, Ağa Cəbrayıł Abasəliyev, Şəfiqə Eyyazova və indi onların da yolunu ləyaqətlə davam etdirən gənc kamancacılar - Elnur Əhmədov, Elşən Mansurov və başqaları diqqətçəkən musiqiçilərdir. Onların festivallarda, yerli və beynəlxalq müsabiqələrdə qazandığı uğurlar hamını sevindirir. Fərehlidir ki, Fəridə Məlikovanın bu sıradakı yeri çox fərqlidir və möhtəşəmdir. Xalq artisti, kaman ustası Habil Əliyev söyləyir: "Öncə mən çox sevinirəm ki, "Azərbaycan" qəzeti mədəniyyətin təbliğinə müntəzəm olaraq öz səhifələrində yer verir. Bu qəzet nə iş görürsə, çox mükəmməl yerinə yetirir və sizin Fəridə Məlikovadan yazımağınız məni çox sevindirdi. Çünkü mənim tanıdığım kamancaçalan qızların içində ən yaxşı kamanca ifaçısıdır. O, həm iste-

*Azərbaycanın Əməkdar
artistləri Fəridə Məlikova
və Elnur Əhmədov*

dadlıdır, həm də zəhmətkeş. Gecəsi-gündüzü yoxdur. Bir tərəfdə sənət üçün, mən deyərdim ki, canı-dildən çalışır, digər tərəfdə də balalarının naminə bir ana kimi özünü oda-közə vurur. Bir də, vallah, sizə asan gəlməsin, qadınlar arasında Fəridə Məlikova kamançada ilk dəfə "Mənsuriyyə"ni ifa edib. Bu mürəkkəb muğamın kamançada ifa edilməsi çox çətindir. Amma o, bunu məharətlə bacardı. Bilirsiniz, bu uğurun səbəbi nədir? Adı pi-nəçi də olsan gərəkdir ki, işinə ürəkdən yanaşsan. Fəridə xanım könlünü kamançaya elə bağlayıb ki, istəsə də, zəif ifaçı ola bilməz".

İlk dəfə 7 yaşında səhnəyə çıxan və Fikrət Əmirovun "Laylay"ını çalan Fəridə Məlikova musiqi texnikumunu Sumqayıtda "əla" qiymətlərlə başa vurduqdan sonra Bakı Musiqi Akademiyasında təhsil alıb. O, burada da seçilən tələbələrdən biri olub. Ali məktəbi Üzeyir Hacıbəyli təqaüdçüsü kimi bitirən Fəridə Məlikova fərqlənmə diplomuna layiq görülüb. Xalq artisti Səkinə İsmayılova ilə birlikdə Azərbaycanda ilk dəfə musiqiçilərdən ibarət qadın üçlüyü yaradıblar. Bir tərəfdən musiqi sahəsində fəaliyyət göstərən Fəridə Məlikova bir müddət orta ixtisas musiqi məktəblərində də müəllim işləyib. Onun ilk solo konserti 1993-cü ildə baş tutdu. Beləliklə də, Azərbaycan ifaçılıq sənətində maraqlı bir mərhələ başladı. Səkinə İsmayılovanın rəhbərlik etdiyi qadın üçlüyünün uğurlu konsert programı Avropa və Şərqi ölkələrinin səhnələrində rəğbətlə qarşılanırdı. Həm kamança çalan, həm də tarzən qızlar sənət yaradıcılıqlarını Fəridə Məlikovanın çalışdığı ansambılarda, qruplarda inkişaf etdirirdilər. 2003-cü ildə peşəkar ifaçı xanımlardan ibarət yaradılmış "Azərbaycan inciləri" qrupunun Almaniyada verdiyi konsert böyük uğur qazandı. Sonralar Bakı-Tbilisi-Ceyhan dostluq birliyi adı altında keçirilən forumda bu trio Türkiyə səhnəsində muğam sənətimizi yüksək səviyyədə nümayiş etdirdi. Telekanallarda, konsert salonlarında "Azərbaycan inciləri" instrumental triosunun çıxışları məhəbbətlə, maraqla qarşılanırdı. Müxtəlif ölkə-

lərdə keçirilən mədəniyyət günlərində də Fəridə Məlikovanın kamançada çaldığı Azərbaycan təرانələri dərin hiss və həyəcan doğururdu.

Son illərdə Fəridə Məlikovani biz yeni yaradılmış "Azərbaycan inciləri" qrupunun bədii rəhbəri və solo ifaçısı kimi görürük. TRT-AVAZ kanalının açılışında bu qrupun dəvət alması və yüksək səviyyədə iştirakı türkdilli dövlətlərdə maraq doğurdu. Ümumiyyətlə, TRT kanalı "Azərbaycan inciləri" qrupunu başqa programlara da tez-tez dəvət edir. Bu ilin yayında Qazaxistanda keçirilən Türk Dünyası Folklor Musiqi festivalında "Azərbaycan inciləri" qrupu da iştirak edirdi. Musiqiçilərimiz milli sərvətimiz olan muğam sənətini yüksək peşəkarlıqla nümayiş etdirərək Vətənə qalibiyətlə döndülər.

Bir müddət Musiqi Akademiyasında, hazırda isə Milli Konservatoriyada müəllim vəzifəsində çalışan Fəridə Məlikova bu yaxınlarda Hollandiyadan qayıdır. Dünya musiqiçilərinin toplandığı "Atlaz" Akademiyasının 200 illik yubileyində iştirak edən həmyerlimiz burada ustad dərsi keçib. Dünya avanqard bəstəkarlarının əsərlərindən ibarət konsertdə kamançada solo ifaçısı kimi çıxış edib. Sonra Şərq musiqiçilərinin ayrıca konserti olub. Fəridə xanım o səfərlə bağlı təəssüratlarını fərəhlə söyləyir: "Suriyalı müğənni Vəfa Safar mənim müşayiətimlə Azərbaycan xalq mahnısı "Qaragilə"ni oxudu. Mən də bunun qarşılığı olaraq kamançada ərəb musiqisi ifa etdim. Bizim bu əməkdaşlığımız toplantılı iştirakçıları tərəfindən alqışlarla qarşılandı".

Öz kamanı ilə tamaşaçıların məhəbbətini qazanan, qeyri-adi ifa tərzi ilə seçilən Fəridə Məlikova 25 ildir ki, professional səhnədədir. Bir tərəfdən seçilən sənətkar kimi qazandığı uğurların qürurunu yaşayırsa, digər tərəfdən də sanki unudulacağından, yada düşməyəcəyindən narahatdır.

Flora Xəlilzadə

**“Bütün uğurlarımı 6 yaşında simi əlimi kəsən
kamançaya borcluyam”**

Əməkdar artist Toğrul Əsədullayev

57 nəfərlik böyük bir komanda müşayiət edib. Bu günlərdə hər kəs bu kompozisiyadan danışır, ifaçıların ünvanına "əhsən" kimli ifadələr işlədirilir. Qeyd edək ki, "Nəsimi" kompozisiyasından öncə paylaşılan "Shirvanshah's Palace" kompozisiyası da kifayət qədər diqqət çekdi. Konsertdə kamancha qrupunun rəhbəri, Əməkdar artist, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Toğrul Əsədullayevin ifası da xüsusi seçilirdi. "Kaspi"nin qonağı olan T.Əsədullayev bu kompozisiyaların hazırlanması prosesindən və uğurlu nəticədən danışdı:

Heydər Əliyev Mərkəzində keçirilən UNESCO-nun Ümumdünya İrs Komitəsinin 43-cü sessiyasının açılış mərasimindəki konsert programı bu gün də diqqət mərkəzindədir. 45 dəqiqəlik konsert programından 3 kompozisiya "Youtube" üzərindən paylaşılıb. Onlardan Azərbaycanın böyük mütəfəkkiri və şairi İmadəddin Nəsiminin "Sığmazam" qəzəli əsasında hazırlanmış yeddi dəqiqəlik kompozisiya daha çox gündəmi zəbt edib. İfa zamanı Sami Yusufu

- Dostum, Əməkdar artist Sahib Paşazadə ansamblın rəhbəri idi. Mənə bu layihədə iştirak etməyi o, məsləhət görmüşdü. UNESCO-nun Qeyri-maddi, mənəvi irs siyahısına düşmüş musiqi alətlərimiz konsertdə nümayiş olunurdu. Bu konsertdə tarihimiz, kamançamız və digər milli musiqi alətlərimiz çox aydın şəkildə görünür. Nəinki milli musiqi alətlərimiz, eyni zamanda Qobustanın, Şəkinin tarixi və bu günü konsert programı çərçivəsində əks olunmuşdu. Çox gərgin məşqlər gedirdi. Bütün işlərimizi kənara qoyub, bu konsertə hazırlaşırdıq. Gecə saat birə qədər məşq edirdik. Əməkdar artist Sahib Paşazadə tar qrupuna, mən kamança qrupuna, Xalq artisti Mircavad Cəfərov ud qrupuna, Çinarə Mütəllimova kanon qrupuna, Əməkdar artist Fazılə Rəhimova cəng, Əməkdar artist Şirzad Fətəliyev balaban, Kamran Kərimov nağara, aşiq Samirə saz qrupuna rəhbərlik edirdi. Ümumi ansamblın rəhbəri isə Sahib Paşazadə idi. Sevindirici hal ondan ibarət idi ki, komandanın bütün üzvləri azərbaycanlılardan ibarət idi. Müxtəlif alətləri bir araya toplayıb, onları bir nöqtəyə vurmağa vadar etmək çox çətin məsələdir. Məşq etdiyimiz günlər axşamları səsyazmala gedirdik. Sami Yusuf çox səliqəli, sadə bırıdır, işinin peşəkarıdır. Özündən yaşca kiçik insanlara belə "zəhmət olmasa" deyə müraciət edirdi. Konsertdə qarşımızda notvardı və ona uyğun şəkildə ifa edirdik. Orada elə ifaçılar olmalı idi ki, həm notu bilsin, həm də yaxşı ifası olsun.

- Yəni qeyd edirsiniz ki, orada notu bilməyən heç bir iştirakçı yox idi?

- Hər kəsin qarşısında not var idi və orada qeyd olunduğu kimi ifa edirdik. Bizim elə musiqiçilərimiz var ki, gözəl musiqiçidir, ancaq kifayət qədər not savadı yoxdur. Bəzən musiqiçi pedaqoji fəaliyyət göstərmir, yalnız ifa ilə məşğul olur deyə, zaman-zaman notları yadırğayıb, unudur. Məsələn, el şənliliklərində iştirak edir deyə, ona notları bilmək o qədər də lazımlı olmur.

- "Nəsimi" kompozisiyasından öncə paylaşılan "Shirvan-shah's Palace" kompozisiyasında kamançanın ifası qabarıq

şəkildə təqdim olunur. Bu kompozisiya da milli musiqi alətlərinin müşayiəti ilə yüksək səviyyədə ifa olunsa da, "Nəsimi" qədər gündəmi zəbt edə bilmədi. Siz bunu nə ilə əlaqələndirirsiniz?

- "Nəsimi" kompozisiyasında musiqi alətlərinin ifası ilə bərabər, xor, eyni zamanda "Sığmazam" qəzəlindən beytlər də səsləndirilmişdi. Bundan başqa, bu il "Nəsimi İli"dir və hesab edirəm ki, ona görə "Nəsimi" kompozisiyası daha çox dirlənildi və müzakirə mövzusuna çevrildi. Digər tərəfdən isə, yəqin ki, bu kompozisiya tamaşaçıların zövqünü tutmağı bacarıb. Bəlkə də tamaşaçılar elə "Sığmazam" qəzəlinin timsalında belə bir kompozisiyanı gözləyirdilər.

- Bu sizin dünyaca məşhur ulduzları ilk müşayiətiniz deyil. 2012-ci ildə "Eurovision" mahnı müsabiqəsində Xalq artisti Emin Ağalarovu da müşayiət etmişdiniz. Necə bir hissdir?

- Nəinki burada, dünyanın bir çox ölkələrində tanınmış sənət adamlarını kamançada müşsayiət etmişəm. 2012-ci ildə mənə belə bir təklif gəldikdə, məmnuniyyətlə qəbul etdim. Müsabiqədən sonra Emin Ağalarovla birlikdə elə "Azərbaycan" mahnısını onun Bakıda Yaşıl Teatrda keçirilən konsert programında ifa etdik. Belə ki, konsertin açılışı "Azərbaycan" mahnısı ilə həyata keçdi. Hətta Emin Ağalarov yarızarafat deyirdi ki, konsert sə-

ninlə açılır, çünkü mahnı birinci kamança ilə başlayırdı. Təbii ki, məşhur insanlarla işləmək gözəldir.

- Kamança ilə ilk tanışlığınız nə vaxt olub?

- Atam Əməkdar artist, dosent, professor, ADMİU-nun müəllimi Mirnazim Əsədullayev, anam musiqi kollecinin kamança müəllimi Dilarə xanım Əsədullayevadır. Qardaşım Elnur Əsədullayev kanon ifaçısıdır. Mən gözümü açandan evdə ka-

mançanı görmüşəm, kamança ilə böyümüşəm. Həyat yoldaşım Leyla Zöhrabova da musiqiçidir. O, Bakı Musiqi Akademiyasının dosenti, musiqişünas, sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktorudur. Kamança ilə ilk tanışlığım 6 yaşimdada olub. Anamın kamançasını icazəsiz götürdüm və başladım simi ilə oynamaya. O an kamançanın simi əlimi kəsdi. Anam əlimin kəsildiyini gördü və bildi ki, onun kamançasına toxunmuşam. 9 yaşimdada anam məni kamança dərslərinə yazdırdı. Birinci sinifdə artıq üçüncü sinfin programını öyrənirdim. İstər məktəbdə, istər Asəf Zeynallı adına Musiqi Kollecində keçirilən müsabiqələrdə yer tutmağa başladım. Dərslərimlə bərabər, kamança ilə məşğul olurdum, üstəlik, məni evdən kamança çalmağa məcbur edirdilər.

- İnsanı bir şeyə çox məcbur etdikdə, içində ona qarşı əks hissələr oyanır. Bəs sizdə necə?

- Uşaq vaxtı yaşıdlarım çöldə oyun oynayanda, məni evdə kamança çalmağa vadar edirdilər. Anam deyirdi ki, hər gün kamançaya yalnız 1-2 saat vaxt sərf edirsən. Əgər gün ərzində 5-6 saat kamançaya vaxt sərf etsən, heç kim sənin qarşında dayana bilməz. Mən isə çox az zaman kamança ilə məşğul olurdum. Asəf Zeynallı adına Musiqi Kollecinə qəbul oldum. İkinci kursda oxuyanda kamançanı daha çox sevməyə başladım. Atam mənə Kanadadan ev üçün maqnitofon almışdı. O illər hər evdə maqnitofon yox idi. Evimizdə kaseti olan Alim Qasımovun, Hacıbaba Hüseynovun, Ağaxan Abdullayevin, Arif Babayevin ifalarını dinləyib, kamançada ifa edirdim. O kasetləri dinləyib, müşayiət etməyi öyrənirdim. Asəf Zeynallıda oxuyaraq, həm də festivallarda, müsabiqələrdə yer tuturdum. Müsabiqələrdə qalib olduqca, bu mənə böyük stimul verirdi.

- Festivallarda qalib olmanızda, ümumiyyətlə kamança ifaçısı kimi tanınmanızda valideynlərinizin nə qədər rolü olub?

- Mənim tanınmağında valideynlərimin heç bir rolü olmasa da, adları hər zaman üstümdə olub. Valideynlərim heç zaman

imtahanlarda müəllimlərimdən mənə görə nəsə xahiş etməyib-lər. İştirak etdiyim müsabiqələrə atam gəlmeyib. Anam arxa cərgədə oturub, gizlincə məni dinləyib. Müsabiqələrdə münsiflərin xəbəri olmayıb ki, mən Mirnazim Əsədullayevin oğluyam.

- Müsabiqədə iştirak edəndə gözünüz qapıda qalırdımı ki, atanız yanınızda deyil?

- Atam məni evdən xeyir-duası ilə yola salırdı. Ancaq heç zaman müsabiqələrdə gəlib yanımda durmurdu ki, ona görə mənə yer versinlər. Atam hər zaman deyirdi ki, çalış, həyatda bütün uğurları özünə görə qazan, mənə görə yox. Sabah mən həyatda olmayanda, sərbəst hərəkət edə biləsən deyə.

- Kamançanın həyatınızdakı rolü nədən ibarətdir?

- Kamança mənim ən yaxın sirdaşimdır. Atam müsahibələrində deyir ki, kamança olmasayı, mənim uşaqlarım böyüməzdi. İndi də mən o sözü deyirəm. İnsanlar məni kamançaya görə tanır. Kamança vasitəsi ilə tanındım, xarici səfərlərə getdim, fəxri ada layiq görüldüm. Bütün bu uğurlarımı kamançaya borcluyam. Mənim tanınmağıma gəlincə isə, bu işdə həm kamançanın, həm də saçımızdakı ağ xalın müstəsna rolu var. Bəzən insanlar heç adımı da bilmir, hansısa bir tədbirə dəvət edəndə deyirlər ki, "saçında ağ xalı olan kamança ifaçısını dəvət edin". Saçımızdakı bu ağ xalı Allah-təalanın mənə bəxş etdiyi ən gözəl nemət kimi qəbul edirəm. Bu gün kamança ifaçıları çoxdur. Deyəndə ki saçında ağ xalı olan, bilirom ki, məni deyirlər.

- Kamança UNESCO-nun Qeyri-maddi, mənəvi irs siyahısına daxil oldu. Size, dünyada kamançanın təbliğatı yetərincədirmi?

- Dövlətimiz xalq musiqisinə hər zaman dəyər verib. Tar, kamança, xanəndə Azərbaycan muğamının triosu və simvoludur. Kamança 2017-ci ildə UNESCO-nun siyahısına daxil olunduqda, Mədəniyyət Nazirliyinin sıfərişi ilə "Azərbaycana məxsus olan kamança nəsildən-nəslə necə ötürülür" mövzusunda film çəkilirdi. O filmin əsas hissəsi bizim evdə çəkildi. Belə ki,

filmdə atam, anam, mən və hətta 2 yaşılı oğlum da əlində kamança filmə çəkildi. Mənim sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktorluğu işim "Kamançanın muğam sənətinin inkişafında rolu və əhəmiyyəti" ilə bağlı idi. Kamançanın tarixini araşdırıldıqda gördüm ki, bizim kamançamız VIII əsrə gedib çıxır. Məsələn, Məhsəti Gəncəvi kamança ifa edib. Şeyx Səfinin, Şah İsmayılin dövründə yaranan miniatür əsərlərdə kamançanı açıq-aydın hiss görürük. Hüseyin Əvvad, Heydər Kamançayı, Mirzə Məhəmməd Kamançayı gözəl kamança ustaları olub. Dövrümüzdə İsmayıllı Talişinski, Qılman Salahov, Hafiz Mirzəliyev, Fərhad Dadaşov, Elman Bədəlov, Tələt Bakıxanov, Mütəllim Novruzov, Ədalət Vəzirov, müasirlərimizdən rəhmətlik Habil Əliyev, Fəxrəddin Dadaşov, Mirnazim Əsədullayev, Ağacəbrayıl Abbasəliyev və başqalarının adını çəkə bilərik. Habil Əliyev həm də kamançanı ilk dəfə solo alət kimi ifa etməyə başlayıb.

- Sizcə, Habil Əliyev kamançanı tək ifa etdiyi üçün mümən məşhur olub? Demək olar ki, biz onu triolarda çox nadir hallarda görmüşük.

- O, trio şəklində qastrollara çox gedib, sadəcə, bu, mətbudada o qədər də işıqlandırılmayıb. Habil müəllimin üslubu, ürəyi bir başqa idi. Ola bilər ki, sən solo ifa edərsən, ancaq o bəyənilməsin. Habil müəllimə isə belə deyildi. Sanki Tanrı Habil Əliyevə xüsusi bir istedad və ürək vermişdi. Elə ailələr var ki, Habil Əliyevə görə övladlarını kamançaya yazdırıblar. O, kamançanı həm solo, həm də gözəl şəkildə tamaşaçılara sevdirməyi bacardı. Habil Əliyev ifa edəndə, insanların qəlbinə toxunur, onları düşündürürdü. Mən onun evində olmuşam və mənim xətərimi çox istəyirdi.

- Trioda kamançanın rolu və əsas funksiyası nədən ibarətdir?

- Trioda əsas ön planda xanəndə olur. İfaya ilk olaraq tar başlayır. Tar xanəndəni müşayiət edir, kamança isə həm xanəndəni, həm də tarı müşayiət edir. Kamança müşayiətdə dayanmır.

Xanəndə oxuyur, ona dəm verir, tar tək ifa olunanda ona dəm verir. Tar hərdən kök verib dayanır, xanəndə oxuyub ona cavab verir, kamança isə dayanmır. Tar mızrabı vurur, kamança isə dəmi tutub gedir. Ümumiyyətlə, tar alətlərin şahidir. Ancaq trioda kamançanın rolü böyükdür.

- Trio ayrılmaz üçlükdür və burada ifaçıların bir-birini tanıması da vacib nüansdır.

- Bu üçlükdə qrup üzvləri bir-birini tanımlıdır. Təsəvvür edin ki, işə yeni gəlmisiniz və o komandaya uyğunlaşmalısınız. Trio da elədir. Xanəndənin bir duyumu var, tarzənin bir. Trio şəklində ifa edəndə biliş ki, mənimlə birlikdə ifa edənlərin potensialı nədir. Peşəkar insanla işləmək daha rahatdır. Xanəndə bilməlidir ki, arxasında güclü bir ordu var və rahat olmalıdır. Amma ifaçı da var, deyir ki, əsas mən görünüm, o birilər görünməsə də olar. Bu, yanlış fikirdir. Sən sərkərdəsən və döyüşə gedirsənsə, arxanda mütləq güclü ordu olmalıdır. Çünkü ancaq güclü ordu ilə sən qalib gələ bilərsən. Yoxsa "mən əla döyüşürəm" deyib özünü önə atsan, məglub olarsan.

Xəyalə Rəis

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	3
Kamançanın yaranması, milli muğam ifaçılığı sənətində onun əhəmiyyəti və inkişafına dair bəzi məsələlər	9
Əvəzolunmaz kaman ustası	42
Bir kamançaçıvardı	49
Üzeyir bəy Hacıbəylinin layiqli tələbəsi	52
Hafız Mirzəliyev	57
Tələt Bakıxanovun sual-cavabları	62
Şəfali əllərlə dillənən kamança	67
Sənətkar ürəyinin söz naxışı	71
Kaman ustası Mütəllib Novruzov	86
Bir dost da itirdik	91
Simlərdən süzülən duyğular	96
Hotel otağında tənha ölüən Əməkdar artist: Habil kamançanı ona vəsiyyət etmişdi	102
Fəxrəddin Dadaşovun ifaçılıq sənəti	107
Ağa Cəbrayıł kamança sənətində özüdür	121
Bənzərsizlik	136
Kamançadan qopan səslərin sırrı	147
Ruh oxşayan təranələr	163
Bütün uğurlarımı 6 yaşında simi əlimi kəsən kamançaya borcluyam	168

KAMAN NALƏSİNİN SEHİRİ

Bakı – 2022

Rəssamı
Nazim Rzaquliyev

Kompyuter dizaynı
Nüsrət Quliyev

Çapa imzalanmışdır 06.12.2022.
Format 60x90 1/16. Fiziki çap vərəqi 17,25. Şərti çap vərəqi 17,25.
Tiraj 300. Sifariş 3507.

“Azərbaycan Nəşriyyatı” MMC-nin mətbəəsində çap edilmişdir.
Az1073, Bakı, Mətbuat prospekti, 529-cu məhəllə.
Tel.: (99412) 5380010. Faks: (99412) 5389085.
E-mail: info@neshriyyat.gov.az